

Marx – Engels

Om konst och litteratur

Urval av uppsatser och utdrag ur skrifter. Bygger på en tyskspråkig utgåva som publicerades 1937. Den svenska versionen gavs ut av Arbetarkultur 1954

I. Konstens ursprung och utveckling	1
Det materiella livets produktionssätt betingar den sociala, politiska och andliga livsprocessen	1
Det samhälleliga varat bestämmer medvetandet	3
Den medvetna produktionen och skapandet efter skönhetens lagar.....	4
Arbetets roll vid konstens uppkomst	5
Olikmässigheten mellan den materiella och den konstnärliga produktionens utveckling	5
Den tyska litteraturens stora århundrade — den tyska misärens jämmerliga århundrade	6
Om lån av gamla former.....	7
II. Konsten i det kapitalistiska samhället	8
Om delningen mellan materiellt och andligt arbete	8
Den kapitalistiska produktionen är fientlig mot konst och poesi	9
Pengarnas allt omvandlande makt.....	12
Det borgerliga herradömetts uppkomst och världslitteraturens ursprung	15
III. Realismens problem i konsten	17
Den sanningsenliga framställningen av personer och händelser	17
Det trogna återgivandet av typiska karaktärer under typiska omständigheter	17
Tendens och individualisering i det realistiska konstverket.....	19
”Shakespearisera” eller ”schillerisera”?	20
Om den realistiska framställningen av stora historiska händelser	22
Den sociala och historiska roten till ett litterärt uppsving.....	25
IV. Till litteratur – och konsthistorien	28
Homeros	28
Samhällssystemets återspeglning i den gammalgrekiska konsten	28
Slaveri och antik kultur	29
Herr Tidmans död	30
Familjeformerna och deras återspeglning i litteraturen.....	31
Om den provençalska diktningen	32
Om Dante	33
Renässansens epok	33
Renässanskonstens sociala karaktär	34
Om ”grobian” – litteraturen.....	35
Shakespeare	36
Om 1700 – talets ”robinsonader”	36
Rousseau.....	37
Om Diderot.....	38
Om Chateaubriand.....	38
Om Balzac	39
Om Goethe	40
Platen	52

Alexander Jung, "Föreläsningar över tyskarnas moderna litteratur"	53
Om "det unga Tyskland"	59
Den källborgerliga romantiken	60
Om Heine	63
Om den politiska folkvisan	64
Det engelska proletariatet och litteraturen	65
Om Shelley och Byron	65
Om Bentham	65
Om Thomas Hood	66
Om Carlyle	66
Om de engelska realisterna	73
Om ryska demokratiska skriftställare	73
Bihang: Minnesberättelser om Karl Marx	75
Paul Lafargue: Marx och skönlitteraturen	75
Wilhelm Liebknecht: Promenader med Marx	77
Eleanor Marx: Marx och hans barn	77
Frågor och svar	78

I. Konstens ursprung och utveckling

Det materiella livets produktionssätt betingar den sociala, politiska och andliga livsprocessen

...I sitt livs samhälleliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhälleliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller, vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållanden, inom vilka dessa produktivkrafter hittills rört sig. Från att ha varit utvecklingsformer för produktivkrafterna förvandlas dessa förhållanden till fjättrar för dem. Då inträder en period av social revolution. Med förändrandet av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb omvälvning. Då man betraktar sådana omvälvningar måste man ständigt skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsbetingelserna, vilken kan naturvetenskapligt exakt konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika litet som man bedömer en individ efter det, som han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhälleliga produktivkrafterna och produktionsförhållandena. En samhällsformation går aldrig under, innan alla produktivkrafter utvecklats för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig, förrän deras materiella existensbetingelser mognat i det gamla samhällets eget sköte. Därför ställer sig mänskligheten alltid blott sådana uppgifter, som den kan lösa, ty närmare betraktat skall det ständigt visa sig, att själva uppgiften endast uppkommer, där de materiella betingelserna för dess lösande redan är förhanden eller åtminstone befinner sig i processen av sitt vardande. I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionssätt betecknas som progressiva epoker av den ekonomiska samhällsformationen. De borgerliga produktionsförhållandena är den samhälleliga produktionsprocessens sista antagonistiska form, antagonistisk inte i betydelsen av individuell antagonism utan en antagonism, som uppkommer ur individernas samhälleliga levnadsbetingelser, men de produktivkrafter, som utvecklas i det borgerliga samhällets sköte, skapar samtidigt de materiella betingelserna för lösandet av denna antagonism. Med denna samhällsformation slutar därför det mänskliga samhällets förhistoria.

(K. Marx: Till kritiken av den politiska ekonomin, s. 7 f.)

... Vad nu de ännu högre i luften svävande ideologiska områdena beträffar, religion, filosofi o. s. v., så har dessa ett förhistoriskt, av den historiska perioden övertaget bestånd av — vad vi i dag skulle kalla galenskaper. För dessa olika falska föreställningar om naturen, om människans egen beskaffenhet, om andar, trolldom o. s. v., ligger ekonomin mestadels endast till grund i negativ bemärkelse; den förhistoriska periodens låga ekonomiska utveckling har de falska föreställningarna om naturen som komplement — men också ibland som betingelse och t. o. m. orsak. Och om också det ekonomiska behovet var och alltmer blivit den huvud-

sakliga drivfjädern till den fortskridande kunskapen om naturen, så skulle det dock vara pedantiskt att söka ekonomiska orsaker till alla dessa uttillståndets galenskaper. Vetenskapernas historia är historien om det gradvisa undanröjandet av dessa galenskaper, respektive deras ersättande med nya, men allt mindre orimliga galenskaper. De människor, som ombesörjer detta, tillhör åter särskilda sfärer av arbetsdelningen och menar själva, att de bearbetar ett oavhängigt område. Och i den mån de bildar en självständig grupp inom den samhälleliga arbetsdelningen, har också deras alster — däri inberäknat misstagen ett återverkande inflytande på hela den samhälleliga utvecklingen, även på den ekonomiska. Men trots allt detta står de själva åter under den ekonomiska utvecklingens behärskande inflytande. I filosofin t. ex. kan man lättast visa detta för den borgerliga perioden. Hobbes var den förste moderne materialisten (i 1700 – talets mening), men han var samtidigt anhängare av den absoluta monarkin vid en tidpunkt, då denna i hela Europa hade sin blomstringstid och i England tog upp kampen mot folket. Locke var i religion som i politik ett barn av klasskompromissen från 1688. De engelska deisterna och deras mer konsekventa efterföljare, de franska materialisterna, var bourgeoisins äkta filosofer, fransmännen t. o. m. den borgerliga revolutionens. I den tyska filosofin från Kant till Hegel skiner den tyske kälkborgaren igenom — än positivt, än negativt. Men såsom ett bestämt område av arbetsdelningen har varje tidevarvs filosofi ett bestämt tankematerial till förutsättning, som överlämnats till den från dess föregångare, och varifrån den utgår. Och därav kommer det sig, att ekonomiskt efterblivna länder likväl kan spela första fiolen i filosofin: Frankrike på 1700 – talet gentemot England, på vars filosofi fransmännen byggde, senare Tyskland gentemot båda dessa länder. Men också i Frankrike liksom i Tyskland var filosofin, liksom denna tids allmänna litterära blomstring, även resultatet av ett ekonomiskt uppsving. Den ekonomiska utvecklingens slutliga överhöghet också inom dessa områden vidhåller jag, men den äger rum inom de av det enskilda området självt föreskrivna betingelserna: i filosofin t. ex. genom inverkan av ekonomiska inflytanden (som mestadels åter verkar först i sin politiska och annan förklädnad) på det förhandenvarande filosofiska material, som föregångarna överlämnat. Ekonomin skapar här inget *a novo*¹, men den bestämmer arten av det förefintliga tankestoffets förändring och fortbildning, och även det mestadels indirekt, därigenom att de politiska, juridiska och moraliska reflexerna utövar den största direkta verkan på filosofin.

Om religionen har jag sagt det nödvändigaste i sista avsnittet om Feuerbach.

När alltså Barth² menar, att vi förnekar varje slags återverkan av den ekonomiska rörelsens politiska och andra reflexer på denna rörelse själv, så kämpar han helt enkelt mot väderkvarnar. Han kunde ju bara se på Marx' ”18:e Brumaire”, där det nästan enbart handlar om den särskilda roll, som de politiska striderna och händelserna spelar, givetvis inom ramen för deras *allmänna* beroende av ekonomiska betingelser. Eller ”Kapitalet”, t. ex. avsnittet om arbetsdagen, där lagstiftningen, som dock är en politisk akt, verkar så avgörande. Eller avsnittet om bourgeoisins historia (24:e kapitlet). Eller varför kämpar vi egentligen för proletariats politiska diktatur, om den politiska makten är ekonomiskt vanmäktig? Våldet (d. v. s. statsmakten) är också en ekonomisk potens!

Jag har emellertid inte tid att kritisera boken³ nu. Tredje bandet måste först komma ut, och för övrigt tror jag att t. ex. Bernstein mycket väl kunde klara av saken.

Det som herrarna framför allt saknar är dialektik. De ser alltid bara orsak på ett ställe och verkan på ett annat. Att detta är en tom abstraktion, att i den verkliga världen sådana metafysiska polära motsatser bara existerar under kriser, att hela det stora förloppet försiggår i form

¹ *A novo* (lat.) — omedelbart utifrån sig själv.

² Barth, Paul, (1858-1922), tysk borgerlig sociolog och historiker.

³ D. v. s. Paul Barths bok ”Hegel och hegelianernas historiefilosofi fram till Marx och Hartmann”.

av växelverkan — om också mellan mycket ojämna krafter, varav den ekonomiska rörelsen är den ojämförligt starkaste, ursprungligaste, mest avgörande — att här ingenting är absolut och allt relativt, det ser de nu en gång för alla inte, för dem har Hegel inte funnits till ...

(F. Engels: *Brev till Conrad Schmidt*, 27 oktober 1890. *Karl Marx: Valda skrifter*, bd 1, Moskva 1934, s. 389 ff., ty.)

... Vi anser de ekonomiska förhållandena vara de, som i sista hand betingar den historiska utvecklingen. Men människosläktet är självt en ekonomisk faktor. Här måste man emellertid ta hänsyn till två punkter:

a) Den politiska, rättsliga, filosofiska, religiösa, litterära, konstnärliga o. s. v. utvecklingen är beroende av den ekonomiska. Men alla påverkar de varandra och även den ekonomiska grundvalen. Det är inte så, att det ekonomiska läget är *orsak* och *ensamt aktivt* och allt annat blott passiv verkan. Utan det är fråga om en växelverkan på grundvalen av den *i sista hand* städse genombrytande ekonomiska nödvändigheten. Staten t. ex. inverkar genom skyddstullar, frihandel, god eller dålig fiskalitet⁴, och t. o. m. den tyske källborgarens dödliga utmattning och impotens, som härrörde från Tysklands ekonomiskt eländiga läge från 1648 till 1830, och som yttrade sig först i pietism, sedan i sentimentalitet och kryperi för furste – och adelsvälde, var inte utan ekonomisk verkan. Den var ett av de största hindren för återuppsvinget och skakades först därigenom, att revolutions – och Napoleonskrigen gjorde det kroniska eländet akut. Det är alltså inte — som man här och där helt bekvämt vill föreställa sig fråga om en automatisk påverkan från det ekonomiska läget. Människorna gör själva sin historia men i en given, dem betingande miljö, på grundval av förefintliga faktiska förhållanden, bland vilka de ekonomiska förhållandena, hur mycket de än röner inflytande från de politiska och ideologiska förhållandena, dock i sista hand är de avgörande, och vilka utgör den röda tråd, som löper genom dem alla, och som ensam leder till förståelse ...

... Ju mer det område, som vi just undersöker, avlägsnar sig från det ekonomiska och närmar sig det rent abstrakt ideologiska, desto mer skall vi finna, att det i sin utveckling uppvisar tillfälligheter, desto mer förlöper dess kurva i sicksack. Men om man tecknar kurvans genomsnittsaxel, skall man finna, att ju längre den betraktade perioden och ju större det behandlade området är, desto mer parallellt löper denna axel med den ekonomiska utvecklingens axel.

(F. Engels: *Brev till Heinz Starkenburg*, 25 januari 1894. *Karl Marx: Valda skrifter*, bd 1, Moskva 1934, s. 392 ff., ty.)

Det samhälleliga varat bestämmer medvetandet

... Bestämda individer, som på ett bestämt sätt är produktivt verksamma, inträder i bestämda samhälleliga och politiska förhållanden. Den empiriska iakttagelsen måste i varje enskilt fall empiriskt och utan all mystifikation och spekulation uppvisa den samhälleliga och politiska strukturens sammanhang med produktionen. Den samhälleliga strukturen och staten utvecklas ständigt ur bestämda individers livsprocess, då dessa individer inte ses sådana som de synes i den egna eller i andra människors föreställning, utan sådana som de verkligen är, d. v. s. sådana som de verkar och materiellt producerar, alltså sådana som de är verksamma under bestämda materiella och av deras godtycke oavhängiga skrankor, förutsättningar och betingelser.

Produktionen av idéer, föreställningar och medvetande är först och främst omedelbart sammanflätad med människornas materiella verksamhet och materiella umgänge, som är det verkliga livets språk. Föreställningen, tänkandet, människornas andliga umgänge synes här ännu vara ett direkt utflöde av deras materiella beteende. Om den andliga produktionen, sådan

⁴ *Fiskalitet* — statskassa, statsfinanser.

den framträder hos ett folk i politikens, lagarnas, moralens, religionens, metafysikens och andra språk, gäller samma sak. Människorna, d. v. s. de verkliga, verkande människorna, sådana de betingas genom en bestämd utveckling av deras produktiv – krafter och av det varuutbyte, som motsvarar desamma, ända upp till dess avlägsnaste former, är producenter av sina föreställningar, idéer o. s. v. Medvetandet kan aldrig vara någonting annat än det medvetna varat, och människornas vara är deras verkliga livsprocess. När i all ideologi människor och deras förhållanden tyckes ställda på huvudet som i en camera obscura⁵, så har detta fenomen lika väl sitt ursprung i deras historiska livsprocess som föremålets omvändning på näthinnan har sitt ursprung i deras omedelbara fysiska livsprocess.

Helt i motsats till den tyska filosofin, som stiger ner från himmelen till jorden, stiger vi här från jorden upp mot himmelen. D. v. s. vi utgår inte från vad människorna säger, inbillar sig och föreställer sig och inte heller från de omtalade, tänkta, inbillade och föreställda människorna för att därifrån komma fram till de livslevande människorna. Vi utgår från de verkligen verksamma människorna, och utifrån deras verkliga livsprocess framställer vi utvecklingen av denna livsprocess' ideologiska reflexer och ekon. Också dimbildningarna i människans hjärna är nödvändiga sublimat⁶ av deras materiella, empiriskt konstaterbara och till materiella förutsättningar knutna livsprocess. Moralerna, religionerna, metafysikerna och all annan ideologi samt de former av medvetande, som svarar däremot, behåller därmed inte längre skenet av självständighet. De har inte någon historia, de har inte någon utveckling, utan människorna, som utvecklar sin materiella produktion och sitt materiella umgänge, förändrar med denna sin verklighet också sitt tänkande och produkterna av sitt tänkande. Medvetandet bestämmer inte livet, utan livet bestämmer medvetandet. Med det första betraktelsesättet utgår man från medvetandet såsom en levande individ, med det andra — som motsvarar det verkliga livet från de verkliga levande individerna själva och betraktar medvetandet blott som deras medvetande ...

(K. Marx och F. Engels: *Den tyska ideologin*, 1845 – 46. — MEGA, del 1, bd 5, Moskva 1933, s. 15 f., ty.)

Den medvetna produktionen och skapandet efter skönhetsens lagar

... Det praktiska frambringandet av en *objektiv värld*, *bearbetningen* av den oorganiska naturen är bekräftelsen av människan som medvetet artväsen, d. v. s. ett väsen, som förhåller sig till arten som sitt eget väsen eller till sig själv som artväsen. Visserligen producerar också djuret. Det bygger sig nästen och bostäder såsom bina, bävrarna, myrorna etc. Men det producerar endast, vad det omedelbart behöver för sig eller sin avkomma; det producerar ensidigt, medan människan producerar universellt; det producerar blott under det omedelbara fysiska behovets herravälde, medan människan producerar oberoende av det fysiska behovet och egentligen producerar först i frihet från detsamma; det producerar blott sig självt, medan människan reproducerar hela naturen; dess produkt tillhör omedelbart dess egen fysiska kropp, medan människan står fri gentemot sin produkt. Djuret skapar blott efter måttet och behovet hos den species⁷ det tillhör, medan människan förmår producera efter varje species' mått och överallt forma föremålet efter dess inherenta⁸ mått; människan skapar därför också efter skönhetsens lagar ...

(K. Marx: *Ekonomisk – filosofiska manuskript från året 1844*. MEGA, del 1, bd 3, Berlin 1932, s. 88, ty.)

⁵ *Camera obscura* (lat.) — egentl. ”mörk kammare”, ett slags projektionsanordning.

⁶ *sublimat* — resultat av kemiska processer.

⁷ *Species* (lat.) — art, släkte.

⁸ *Inherent* — inneboende.

Arbetets roll vid konstens uppkomst

... De förrättningar, till vilka våra förfäder under övergången från apa till människa och under loppet av många årtusenden så småningom lärde sig att anpassa sin hand, måste därför till att börja med ha varit mycket enkla. De mest lågtstående vildar, till och med de, för vilka man måste anta ett återfall till ett mer djurlikt tillstånd med samtidig kroppslig tillbakabildning, står genomgående vida högre än dessa övergångsvarelser. Innan den första kiselstenen genom människohand arbetades ut till kniven, kan en så lång tidsrymd ha förflutit, att den oss bekanta historiska tiden synes obetydlig i jämförelse med den. Men det avgörande steget hade tagits: *handen hade blivit fri* och kunde nu förvärva sig ständigt större skicklighet, och den därmed förvärvade större böjligheten ärvdes och ökades från släktled till släktled.

Sålunda är handen icke blott arbetets organ, *den är också dess produkt*. Blott genom arbete, genom anpassning till ständigt nya förrättningar, genom nedärvning av den därigenom förvärvade särskilda utbildningen av muskler, ledband och under längre tidsrymder också av ben samt genom ständigt förnyad användning av denna nedärvda förfining på nya, ständigt mer invecklade förrättningar har människohanden erhållit den höga grad av fullkomlighet, med vilken den kunde framtrolla en Rafaels tavlor, en Thorvaldsens bildstoder, en Paganinis musik ...

(F. Engels: *Arbetets andel i apans människoblivande*, slutet av 1875 eller början av 1876. MEGA, specialutgåva till fyrtionde årsdagen av F. Engels' död, Moskva 1935, s. 694 f., ty.)

Olikmässigheten mellan den materiella och den konstnärliga produktionens utveckling

... 6. *Det olikmässiga förhållandet mellan den materiella produktionens utveckling och t. ex. den konstnärliga*. Överhuvud taget får man inte ta begreppet framåtskridande i den vanliga abstraktionen. Då det gäller konsten o. s. v., är denna disproportion ännu inte så viktig och svår att fatta som inom de praktiskt sociala förhållandenas sfär, t. ex. det relativa bildningsläget i Förenta staterna och i Europa. Men den verkligt svåra punkt, som här måste diskuteras, är: på vilket sätt produktionsförhållandena såsom rättsförhållanden inträder i olika utveckling. Alltså exempelvis förhållandet mellan den romerska privaträtten (detta gäller mindre straff – och statsrätt) och den moderna produktionen.

7. *Denna uppfattning uppträder som nödvändig utveckling*. Dock erkännande av tillfällighetens rätt. *Varia*⁹. (Friheten o. a.) Kommunikationsmedlens inverkan. Världshistoria har inte alltid existerat; historien som världshistoria — resultat.

8. *Utgångspunkten naturligt från den ursprungliga bestämdheten*; subjektiv och objektiv. Stammar, raser etc.

Beträffande konsten är det bekant, att bestämda blomstringstider för densamma ingalunda står i direkt förhållande till samhällets allmänna utveckling och alltså inte heller till det materiella grundlaget för detta, vilket liksom utgör skelettet för dess organisation. Exempelvis grekerna jämförda med de moderna folken eller också Shakespeare. Om vissa konstformer, t. ex. eposet, är det rentav allmänt erkänt, att de i sin klassiska gestalt, som bildar epok i världshistorien, aldrig kan produceras, så snart konstproduktionen som sådan börjat; att alltså på själva konstens område vissa av dess betydelsefulla gestaltningar endast är möjliga på ett relativt tidigt stadium av konstens utveckling. Om detta är fallet på konstens område i förhållandet mellan de olika konstarterna, så är det redan mindre påfallande, att det är fallet ifråga om förhållandet mellan konstens hela område och samhällets allmänna utveckling.

---

⁹ *Varia* (lat.) — varjehanda.

Svårigheten består nu i att finna en allmän formulering för dessa motsägelser. Så snart de specificerats, är de redan förklarade.

Låt oss exempelvis ta förhållandet mellan den grekiska konsten och därefter Shakespeare å den ena sidan och nutiden å den andra. Som bekant är den grekiska mytologin inte bara den grekiska konstens rustkammare utan också dess jordmån. Är den uppfattning av naturen och de samhällseliga förhållandena, som utgör grunden för den grekiska fantasin och därmed den grekiska (konsten), möjlig tillsammans med selfactors¹⁰ och järnvägar och lokomotiv och elektrisk telegraf? Vad är Vulkanus mot Roberts & Co, Jupiter mot åskledaren och Hermes mot Crédit mobilier¹¹? All mytologi övervinner och behärskar och gestaltar naturkrafterna i inbillningen och genom inbillningen: den försvinner alltså, i och med att man verkligen behärskar naturkrafterna. Vad blir det av Fama¹² vid sidan av Printinghousesquare¹³? Den grekiska konsten har som förutsättning den grekiska mytologin, d. v. s. naturen och själva de samhällseliga formerna redan bearbetade på ett omedvetet konstnärligt sätt genom folkfantasin. Det är dess material. Inte vilken som helst mytologi, d. v. s. inte vilken som helst omedvetet konstnärlig bearbetning av naturen (här införstått allt objektivt, alltså samhället inbegripet). Egyptisk mytologi kunde aldrig vara jordmån eller moderssköte för grekisk konst. Men i varje fall just en mytologi. Alltså ingalunda en sådan utveckling av samhället, som utesluter varje mytologiskt förhållande till naturen; som alltså kräver av konstnären en av mytologin oavhängig fantasi.

Å andra sidan: är Akilles¹⁴ möjlig under krutets och blyets epok? Eller överhuvud taget Iliaden vid sidan av tryckpressen eller ens tryckmaskinen? Försvinner inte oundvikligen sångerna och sägnerna och Muserna¹⁵, då tryckpressen kommer, alltså, försvinner inte betingelser, som är nödvändiga för den episka poesin?

Men svårigheten är inte att förstå, att grekisk konst och epos är bundna vid vissa samhällseliga utvecklingsformer. Svårigheten är att de alltjämt ger oss konstnärlig njutning och i vissa avseenden gäller som norm och ouppnåeligt mönster.

En man kan inte på nytt förvandlas till barn, utan att han blir barnlig. Men glädjer han sig inte åt barnets naivitet, och måste han inte själv sträva efter att på en högre nivå reproducera dess sanna väsen? Är det inte i barnets natur som i varje epok dess egen karaktär lever upp i sin okonstlade sanning? Varför skulle mänsklighetens historiska barndom, där den utvecklade sig som skönast, inte utöva sin eviga tjusning såsom ett stadium, som aldrig återkommer? Det finns ouppfostrade barn och lillgamla barn. Många av de gamla folken tillhörde denna kategori. Grekerna var normala barn. Den tjusning, som deras konst utövar på oss, står inte i motsägelse till den utvecklade samhällsnivå, på vilken den växte fram. Den är tvärtom dess resultat och hänger snarare oskiljbart samman med att de omogna samhällseliga betingelser, under vilka denna konst uppstod och uteslutande kunde uppstå, aldrig kan återkomma.

(K. Marx: *Till kritiken av den politiska ekonomin*, s. 268 ff.)

Den tyska litteraturens stora århundrade — den tyska misärens jämmerliga århundrade

... Sådant var Tysklands tillstånd mot slutet av det gångna århundradet. En enda levande massa av förruttnelse och fränstötande förfall. Ingen kände sig väl till mods. Landets näringar,

¹⁰ *Selfactor* — automatisk spinnmaskin.

¹¹ *Crédit mobilier* — fransk bank, grundad 1852.

¹² *Fama* — ryktets gudinna.

¹³ *Printinghousesquare* — tidningen ”Times” tryckeri i London.

¹⁴ *Akilles* — gestalt ur Homeros' ”Iliaden”.

¹⁵ *Muserna* — konstens gudinnor i den grekiska mytologin.

handel, industri och lantbruk var reducerade nästan till ett intet; bönderna, köpmännen och fabrikanterna kände det dubbla trycket av en blodsugar-regering och av dåliga affärsförhållanden; adeln och furstarna fann, att deras inkomster — trots utsugningen av undersåtarna — inte ville hålla jämna steg med deras växande utgifter; allting gick baklänges, och allmänt obehag rådde i hela landet. Ingen uppfostran, inga medel att verka på massornas sinnen, ingen fri press, inget medborgarsinne, inte en gång en utsträckt handel med andra länder — ingenting annat än småskurenhet och själviskhet. En småskuren, ynkelig krämaranda genomsyrade hela folket. Allting var utnött, i upplösning, dömt till en snabb undergång, och det fanns i nationen inte en gång den svagaste förhoppning om en vändning till det bättre eller så mycket kraft, som hade behövts för att röja undan döda institutioners ruttnande lik.

Landets litteratur bjöd det enda hoppet om bättring. Detta jämmerliga politiska och sociala århundrade var samtidigt den tyska litteraturens stora århundrade. Omkring 1750 föddes alla Tysklands stora andar, diktarna *Goethe* och *Schiller*, filosoferna *Kant* och *Fichte*, och knappt tjugo år senare den siste store tyske metafysikern, *Hegel*. Varje framstående verk från denna tid andas trots och uppror mot hela det dåvarande tyska samhället. *Goethe* skrev sin ”*Goetz von Berlichingen*”, ett dramatiskt äreminne till en upprorsman. *Schiller* skrev sin ”*Rövarna*”, förhärligandet av en högsint yngling, som öppet förklarar krig mot hela samhället. Men detta var deras ungdomsverk; i den mån de blev äldre, miste de allt hopp. *Goethe* inskränkte sig till satir av allra skarpaste slag, och *Schiller* skulle ha förtvivlat utan den utväg, som vetenskapen och framför allt det gamla Greklands och det gamla Roms storslagna historia bjöd honom. Dessa båda kan tjäna som exempel också för resten. Till och med nationens bästa och starkaste medvetanden hade gett upp allt hopp om landet framtid ...

(*F. Engels: Tysklands tillstånd i ”The Northern Star”, London, 25 oktober 1845. MEGA, del 1, bd 4, Moskva 1933, s. 482 f., ty. Originallet engelskt.*)

Om lån av gamla former

... Att tillägnandet av den romerska rätten originaliter¹⁶ (och vad juristernas vetenskapliga insikter beträffar fortfarande) beror på missförstånd har Du bevisat. Därav följer emellertid ingalunda, att denna rätt i sin *moderna* form utgör den *missförstådda* romerska rätten, hur de nuvarande juristerna än försöker konstruera fram överensstämmelsen med en sådan missförstådd romersk rätt. Man kunde annars säga, att varje vinning under ett tidigare skede, som ett senare skede tillägnar sig, är det *missförstådda gamla*. Att t. ex. de tre enheterna, såsom de franska dramatikererna under Ludvig XIV teoretiskt konstruerade dem, härrör från det missuppfattade grekiska dramat (och från Aristoteles som dettas företrädare) är säkert. Å andra sidan är det lika säkert, att de förstod grekerna så som det motsvarade deras eget konstbehov och därför länge höll fast vid detta ”klassiska” drama, också sedan *Dacier*¹⁷ och andra hade tolkat Aristoteles för dem på ett riktigt sätt. Eller att alla nutida författningar till stor del härrör från den *missförstådda* engelska författningen och som väsentligt upptar just det som tyckes vara förfallet — t. ex. ett s. k. ansvarigt *kabinett* — men som ändå *formellt* endast existerar per abusum¹⁸ i England. Den missförstådda formen är just den allmänna och den, som på ett visst stadium av samhällets utveckling kommer till allmän use¹⁹ ...

(*K. Marx: Brev till Ferdinand Lassalle, 22 juli 1861. Ferdinand Lassalle: Efterlämnade brev och skrifter*, utg. av Gustav Mayer, bd 3, Stuttgart – Berlin 1922, s. 375, ty.)

¹⁶ *Originaliter* (lat.) — ursprungligen.

¹⁷ *Dacier*, André (1651-1722), betydande fransk filolog, som bl. a. också, tolkade och utgav Aristoteles.

¹⁸ *Per abusum* (lat.) — genom missbruk.

¹⁹ *Use* (eng.) — användning.

II. Konsten i det kapitalistiska samhället

Om delningen mellan materiellt och andligt arbete

... Liksom i den enkla *kooperationen* är den fungerande arbetsorganismen även i *manufakturen* en *existensform för kapitalet*. Den av många individuella delarbetare sammansatta samhällsliga produktionsmekanismen tillhör kapitalisten. Den ur arbetenas kombination uppstående produktivkraften uppträder därför som en *kapitalets produktivkraft*. Den egentliga manufakturen underkastar ej blott den förut självständige arbetaren kapitalets kommando och disciplin utan skapar därutöver en *hierarkisk*²⁰ uppdelning av arbetarna själva. Medan den enkla *kooperationen* lämnar de enskildas arbetssätt i det stora hela oförändrat, revolutionerar manufakturen det från grunden och griper den individuella arbetskraften i dess rot. Den förkrymper arbetaren till en abnormitet, i det den drivhusmässigt befrämjar hans detaljskicklighet genom att undertrycka en värld av produktiva krafter och anlag, liksom man i La Platastaterna slaktar ned ett helt djur för att komma åt dess hud eller dess talg. Det är icke blott så, att de olika delarbetena *fördelas* mellan olika individer, utan individen själv blir delad, förvandlad till automatiskt driftmaskineri för ett delarbete; och härmed förverkligas Menenius Agrippas banala fabel²¹, vilken framställer en människa som blotta fragment av sin egen kropp. Om arbetaren ursprungligen säljer sin arbetskraft till kapitalet, därför att han saknar de *materiella medlen för produktion* av en vara, så vägrar nu själva den *individuella arbetskraften* att göra tjänst, så snart den icke försäljes till kapitalet. Den fungerar nu blott i ett sammanhang, som existerar först *efter* dess försäljning, i kapitalistens verkstad. Till sin naturliga beskaffenhet oduglig att göra något självständigt, utvecklar manufakturarbetaren nu produktiv verksamhet blott som *tillbehör* till kapitalistens verkstad. Liksom det stod skrivet på det utvalda folkets panna, att det var Jehovas egendom, så påtrycker arbetsdelningen manufakturarbetaren en stämpel, som brännmärker honom som kapitalistens egendom.

De kunskaper, den insikt och den vilja, som den självständige bonden eller hantverkaren utvecklar, om ock i liten skala, liksom vilden utövar hela krigskonsten som personlig list, kräves numera blott för hela verkstaden. Produktionens andliga potenser framträder på den ena sidan i större skala, emedan de försvinner på många andra sidor. Vad delarbetarna förlorar, *koncentrerar* sig gentemot dem i kapitalet. Det är en produkt av arbetets manufakturmässiga delning att ställa den materiella produktionsprocessens *andliga potenser* emot den som *främmande egendom* och *behärskande makt*. Denna *differentieringsprocess* begynner i den enkla *kooperationen*, där kapitalisten gentemot den enskilde arbetaren företräder den samhällsliga arbetsorganismens enhet och vilja. Den utvecklas vidare i manufakturen, som stympar arbetaren till delarbetare. Den fulländas i storindustrin, som skiljer vetenskapen som självständig produktionspotens från arbetet och pressar den in i kapitalets tjänst.

I manufakturen är totalarbetarens och därmed kapitalets riktande med samhällslig produktivkraft betingat av arbetarens utarmning i fråga om individuella produktiv – krafter. ”Okunnigheten är industrins moder liksom vidskepelsens. Eftertanke och fantasi är underkastade villfarelse, men vanan att röra fot eller hand beror varken av det ena eller det andra. Manufakturer blomstrar därför mest, där man mest befriar sig från intellektet, på det sätt att verkstaden kan betraktas *som en maskin, vars delar är människor*.”²² I själva verket använde

²⁰ *Hierarki* — system med stark rangskillnad.

²¹ *Agrippa*, Menenius, romersk patricier, konsul 503 f. Kr. Enligt romersk tradition var det A. som vid ett tillfälle lyckades åstadkomma förlikning mellan patricier och plebejer genom att för dem berätta den bekanta liknelsen om lemmarnas uppror mot magen.

²² A. Ferguson: *History of Civil Society* (Det mänskliga samhällets historia), del 4, s. 280.

några manufakturerna i mitten av 18:e århundradet för vissa enkla operationer, som emellertid var fabriks-hemligheter, med förkärlek halvdioter

(*K. Marx: Kapitalet*, band 1, s. 327 ff.)

Arbetsdelningen blir en verklig delning först från det ögonblick, då en delning mellan det materiella och det andliga arbetet inträder. Från detta ögonblick *kan* medvetandet verkligen inbilla sig att vara någonting annat än medvetandet om en bestående praxis, *verkligen* föreställa något utan att föreställa något verkligt, från detta ögonblick är medvetandet i stånd att emancipera sig från världen och övergå till skapandet av den ”rena” teorin, teologin, filosofin, moralen o. s. v. Men till och med då denna teori, teologi, filosofi, moral etc. råkar i motsättning till de rådande förhållandena, kan detta ske endast därigenom, att de rådande samhällsliga förhållandena råkar i motsättning till den rådande produktionskraften. Detta kan för övrigt i en bestämd nationell krets av förhållanden också ske därigenom, att motsättningen inte inställer sig i denna nationella omkrets utan mellan det nationella medvetandet och andra nationers praxis, d. v. s. mellan en nations nationella och allmänna medvetande. För övrigt är det helt likgiltigt, vad medvetandet ensamt företar sig, ty ur hela härvan får vi alltid blott det resultatet, att dessa tre moment, produktionskraften, det samhällsliga tillståndet och medvetandet kan och måste råka i motsättning till varandra, emedan med *arbetsdelningen* den möjligheten, nej, den verkligheten är given, att den andliga och materiella verksamheten — njutning och arbete, produktion och konsumtion — tillfaller olika individer, och möjligheten av att de inte råkar i motsättning endast ligger däri att arbetsdelningen åter upphäves. För övrigt är det självklart, att alla ”andar”, ”bojor”, ”högre väsen”, ”begrepp”, ”betänkligheter” blott är det idealistiskt andliga uttrycket, den till synes avskilda individens föreställning, föreställningen om mycket ’empiriska fjättrar och skrapkor, inom vilka livets produktionssätt och den därmed sammanhängande utbytesformen rör sig.

(*K. Marx och F. Engels: Den tyska ideologin*. MEGA, del 1, bd 5, s. 21, ty.)

Den kapitalistiska produktionen är fientlig mot konst och poesi

... Storchs ”Cours d’économie politique etc.” (Kurs i politisk ekonomi etc.)²³ (I. B. Says förlag, Paris 1823) utgör en serie föreläsningar, som hållits för storfursten Nikolaj, och som avslutades 1815.

Sedan Garnier²⁴ är Storch, faktiskt den förste, som från en ny utgångspunkt polemiserat mot A. Smiths²⁵ särskiljande av produktivt och improduktivt arbete.

Från den omedelbara rikedom, den materiella produktionens beståndsdelar, särskiljer han ”den inre rikedom (biens internes) eller civilisationens element”, med vilkas produktionslagar ”teorin om civilisationen” har att befatta sig. (Band 3, s. 217.)

”Det är klart, att människan aldrig kommer dithän att producera rikedom, så länge hon inte besitter inre rikedomar, d. v. s. så länge hon inte har utvecklat sina fysiska, intellektuella och moraliska krafter, vilket förutsätter medlen för deras utveckling såsom sociala institutioner o. s. v. Ju mer civiliserat ett folk alltså är, desto mer kan dess nationella rikedom växa.”

Omvänt förhåller det sig på samma sätt. (Band 1, s. 136.)

Mot Smith skriver han:

²³ *Storch*, H. Fr. (1766-18315), fransk ekonom.

²⁴ *Garnier*, Germain (1758-1836), fransk ekonom.

²⁵ *Smith*, Adam (1723-1790), engelsk ekonom och filosof. grundare av ”den klassiska skolan”, som gav teorin om arbetets värde den slutgiltiga formen.

”Smith ... utesluter från de produktiva arbetarna alla dem, som inte *direkt* bidrar till produktionen av rikedom, men så har han också blott den nationella rikedom i sikte ...”

Hans fel är, ”att han inte har skilt de *immateriella* värdena från rikedom”. (Band 3, s. 218.)

Därmed är det egentligen slut på saken. Särskiljandet av produktiva och improduktiva arbeten är av avgörande betydelse för Smiths studieobjekt, produktionen av den materiella rikedom och därtill en bestämd form av denna produktion, det kapitalistiska produktionssättet. I den andliga produktionen tycks ett annat slags arbete vara produktivt. Men Smith studerar inte detta. I varje fall kommer inte växelverkan och det inre sammanhanget mellan de båda produktionsområdena innanför hans studiekrets, och undersökningen därav kan för övrigt leda till något mer än talesätt, endast då den materiella produktionen betraktas *sub sua propria specie*²⁶. Då Smith talar om icke direkt produktiva arbetare, sker det endast i den mån de direkt deltar i konsumtionen — men icke i produktionen — av den materiella rikedom.

Hos Storch själv *blir teorin om civilisationen* ingenting annat än triviala talesätt, trots att några snillrika anmärkningar kommit med, t. ex. att arbetets materiella delning är förutsättningen för det andliga arbetets delning. I hur hög grad detta måste vara fallet, hur litet Storch än formulerat uppgiften för sig — för att nu inte tala om dess lösning — framgår av en enda omständighet. För att kunna studera sammanhanget mellan den andliga och den materiella produktionen är det framför allt nödvändigt att fatta den sistnämnda inte som en allmän kategori utan i bestämd historisk form. Sålunda har t. ex. det kapitalistiska produktionssättet ett annat slags andlig produktion till motsvarighet än det medeltida produktionssättet. Om den materiella produktionen inte fattas i sin specifika historiska form, är det omöjligt att säga något bestämt om den motsvarande andliga produktionen och om växelverkan dem emellan. Annars blir det bara plattheter.

Detta sagt på grund av frasen om ”civilisationen”.

Vidare: av den materiella produktionens bestämda form följer för det första en bestämd samhällsstruktur, för det andra ett bestämt förhållande mellan människorna och naturen. Människornas statsform och deras andliga åskådning — således också arten av deras andliga produktion — bestäms av båda.

Slutligen förstår Storch med andlig produktion tillika all sådan yrkesverksamhet från den härskande klassens sida, som driver särskilda funktioner affärsmässigt. Dessa stånd liksom deras funktioners existens förstår man bara utifrån deras produktionsförhållandens bestämda struktur.

Därför att Storch själv inte fattar den materiella produktionen historiskt — han ser den som produktion av materiella rikedomar över huvud taget, inte som en bestämd, historiskt utvecklad och specifik form av denna produktion — rycker han undan marken för det synsätt, med vars hjälp man verkligen kan förstå dels de härskande klassernas ideologiska beståndsdelar, dels denna givna samhällsbildnings fria²⁷ andliga produktion. Han kan inte komma utöver allmänna och dåliga talesätt. Inte heller är förhållandet så enkelt som han från början tänkte. Så är t. ex. den kapitalistiska produktionen fientlig mot vissa andliga produktionsgrenar, såsom konsten och poesin. Man kommer att tänka på vad fransmännen på 1700 – talet inbillade sig om eposet, vilket Lessing så fint förhånade. Då vi i mekaniken o. s. v. kommit längre än de gamle, varför skulle vi inte också kunna skriva epos? *Henriaden*²⁸ i stället för *Mulen!*

²⁶ *Sub sua propria specie* (lat.) — enligt sitt eget väsen.

²⁷ Ordet kan i Marx' manuskript också läsas som ”fina”.

²⁸ *Henriaden*, episk dikt av Voltaire.

Däremot framhäver Storch riktigt — och med speciell polemik mot Garnier, som egentligen är upphovsmannen till denna kritik mot Smith — att Smiths motståndare angriper problemet från fel ända.

”Vad gör Smiths kritiker? Långt ifrån att ställa upp denna särskilnad²⁹ fulländar de sammanblandningen av dessa båda slags värden, som är så tydligt olika.³⁰ Genom att betrakta det immateriella arbetet som produktivt antar de, att detta producerar materiella rikedomar³¹, d. v. s. materiella bytesvärden, och dock producerar det direkt blott immateriella värden. De utgår från den förutsättningen, att det immateriella arbetets produkter är underkastade samma lagar som det materiella arbetets, och dock regleras de förra enligt andra principer än de senare.” (Band 3, s. 218.)

Följande satser av Storch är värda att lägga märke till, eftersom de plagierats av andra författare:

”Då de inre rikedomarna delvis är produkter av tjänster, har man slutit sig till, att de inte är av mer varaktighet än tjänsterna själva, och att de nödvändigtvis konsumeras samtidigt med att de produceras.” (Band 3, s. 234.) De primära³² rikedomarna — långt ifrån att förstöras genom användning — utbreder sig och förökar sig genom sin användning, så att själva konsumtionen av dem ökar deras värde.” (Band 3, s. 236.) ”De inre rikedomarna kan — liksom de materiella rikedomarna ackumuleras och bilda kapital, som man sedan kan använda till reproduktion av förbrukade inre rikedomar.” (Band 3, s. 236.) ”Det industriella arbetet måste delas och dess produkter ackumuleras, innan man kan tänka på att dela det immateriella arbetet.” (Band 3, s. 241.)

Detta är nu ingenting annat än allmänna, ytliga analogier och relationer mellan den andliga och den materiella rikedom. Likaså t. ex. att andligt utvecklade nationer pumpar ut sitt andliga kapital till utlandet liksom materiellt utvecklade nationer sitt materiella kapital (band 3, s. 306) eller att det immateriella arbetets delning beror av efterfrågan på detsamma, kort sagt av marknaden. (Band 3, s. 246.)

De följande satserna är emellertid de egentligen plagierade:

”Produktionen av de inre rikedomarna — långt ifrån att minska den nationella rikedom genom konsumtionen av de nödvändiga materiella produkterna — är fastmer ett mäktigt medel att öka desamma, liksom omvänt produktionen av rikedomarna är ett lika mäktigt medel att öka civilisationen.” (Band 3, s. 517.) ”Det är jämvikten mellan de båda slagen av produktion, som främjar nationernas blomstring.” (Band 3, s. 521.)

Enligt Storch producerar läkaren hälsa (men också sjukdom), professorer och skriftställare upplysning (men också andligt mörker), skalder, målare o. s. v. smak (men också smaklöshet), moralisterna o. s. v. moralen, predikanter religionskulten, furstarnas arbete trygghet o. s. v. (Band 3, s. 347 – 350.) Men man kan likaväl säga, att sjukdomen producerar läkare, dumheten professorer och skriftställare, smaklösheten skalder och målare, sedeslösheten moralister, vidskepelsen predikanter och den allmänna otryggheten furstar. Detta sätt att säga, att hela denna verksamhet och dessa tjänster producerar ett verkligt eller inbillat bruksvärde upprepas sedan av andra författare för att bevisa, att de är produktiva arbetare i den smithska

²⁹ Nämligen särskilnaden mellan immateriella värden och materiell rikedom.

³⁰ De påstår, att produktionen av andliga produkter eller produktionen av tjänster är lika med materiell produktion. Anm. av Marx.

³¹ D. v. s. direkt. Anm. av Marx.

³² Storch skiljer mellan primära (primitifs) och sekundära inre rikedomar. Till de förra räknar han hälsa, skicklighet, kunskap, smak, till de senare trygghet, som möjliggörs av regeringen, och fritid, som möjliggörs av tjänstefolket.

bemärkelsen, d. v. s. att de inte direkt producerar produkter *sui generis*³³ utan produkter av materiellt arbete och därför direkt rikedom. Hos Storch finns ännu inte detta nonsens, som för övrigt leder till flera slutsatser:

- 1) Att de olika funktionerna i det borgerliga samhället ömsesidigt förutsätter varandra.
- 2) Att motsättningarna i den materiella produktionen nödvändiggör en överbyggnad av ideologiska skikt, vilkens verksamhet — i sig god eller dålig — är god, eftersom den är nödvändig.
- 3) Att alla funktioner är i kapitalisternas tjänst och utfaller till deras ”förmån”.
- 4) Att t. o. m. den högsta andliga produktionen blott därigenom kan bli erkänd — och ursäktad inför borgaren — att den framställs som en direkt producent av materiell rikedom och falskeligen bevisas vara en sådan ...

(Karl Marx: ”Teorier om mervärdet”, bd 1, Berlin 1923, s. 380 ff., ty.)

Pengarnas allt omvandlande makt

... Därigenom att *pengarna* har den *egenskapen* att kunna köpa allt, därigenom att de besitter egenskapen att tillägna sig alla objekt, utgör de *objektet* i eminent ägo. Deras *egenskapers* universalitet är deras väsens allmakt; de gäller därför som ett allsmäktigt väsen ... Pengarna är *kopplaren* mellan behovet och objektet, mellan människans liv och hennes medel till liv. Men *det*, som *mitt* liv förmedlar mig, det förmedlar mig också andra människors tillvaro. Det är för mig den *andra* människan. —

”Vad bödeln! huvud, fötter, händer
Och — — nog av! det är ju ditt,
Men vad jag friskt till njutning vänder
Är det ej lika mycket mitt?

Sex hingstar — om jag dem kan köpa,
Hör deras kraft till mig allen,
Jag kilar av, är karl att löpa
Med summa tjugufyra ben.”

(Goethe: *Faust*.)³⁴

Shakespeare i Timon från Aten:³⁵

”Guld? Röda, dyra guldet? Nej, I gudar!
Jag bad på allvar. Rötter, klara himlar!
Ej mer än så gör svart till vitt, fult fagert,
Ont gott, dum klok, feg tapper, lågsint ädel.
Ha, gudar! Varför detta? Varför? Sådant
Bortlockar prästerna ur edra tempel,
Drar bolstret undan döende, som kry sig.

Ja, denne röde slaven sliter lätt
De helga band han knutit; signar satar,
Gör spetälsk man till Gud, befordrar tjuvar
Och ger dem knäfall, rang och värdighet
Med stadens senatorer; det är sådant,
Som skaffar högtbedrövad änka man

³³ *Sui generis* (lat.) — av eget slag.

³⁴ Akt 1, scen 4, i Viktor Rydbergs övers.

³⁵ Akt 4, scen 3, i C. A. Hagbergs övers.

Och kryddar henne, åt vars leda sällskap
 Ett kurhus skulle kräkas, med sin balsam
 Till majfrisk ros igen. — Fördömda slagg,
 Du mänskosläktets gatunymf, som väcker
 Bland folken uppror.”

Och längre fram:

”Du ljuva kungamördare!
 Du dyra skiljemur emellan far och son!
 Du glänsande nedsmutsare
 Av Hymens rena bädd! Du tappre Mars!
 Du friare så ung, så frisk, så fager,
 Vars röda sken nedsmälter helga snön
 Ut i Dianas sköt! Synbare Gud,
 Som löder hop omöjligheter, får dem
 Att kyssas ömt! Du talar hur som helst
 För vad som helst! Du hjärtats prøvosten,
 Tänk, att den slaven mänskan uppror gör,
 Och hetsa med din kraft ihop dem alla,
 Så djuren herraväldet få i världen!”

Shakespeare skildrar träffande *pengarnas* väsen. För att förstå honom måste vi emellertid börja med en analys av Goethe – citatet.

Vad jag kan få för *pengar*, vad jag kan betala, d. v. s. vad pengarna kan köpa, det *är jag*, pengarnas ägare själv. Min kraft är lika stor som mina pengars kraft. Pengarnas egenskaper är mina — dess ägares — egenskaper och väsenkrafter. Vad jag *är* och *förmår*, bestäms alltså på intet sätt av min individualitet. Jag är ful, men jag kan köpa mig den *vackraste* kvinna. Alltså är jag inte längre *ful*, ty *fulhetens* verkan, dess avskräckande effekt, har förintats av pengarna. Jag — såsom individ — är *lam*, men pengarna skaffar mig tjugofyra fötter; jag är alltså inte längre lam. Jag är en dålig, oärlig, samvetslös, andefattig människa, men eftersom pengarna äras, äras också deras ägare. Pengarna är det högsta goda, alltså är deras ägare god. De besparar mig dessutom besväret att vara oärlig; jag förutsättes alltså vara ärlig. Jag är *andefattig*, men då pengarna är alla tings *verkliga* ande, hur skulle deras ägare kunna vara andefattig? Dessutom kan han köpa de snillrika människorna, och den, som har makt över de snillrika, är inte han allra snillrikast? Jag, som genom mina pengar förmår *allt*, som ett mänskligt hjärta eftertraktar, äger jag inte alla mänskliga kvaliteter? Förvandlar alltså inte mina pengar all min oförmåga till dess motsats?

Om *pengarna* är det band, som binder mig vid det *mänskliga* livet, vid samhället, vid naturen, vid människorna, är då inte pengarna det främsta av alla band? Kan det inte lösa och binda alla *band*? Är det inte därför det är det allmänna skiljemedlet? Det är det sanna *skiljemyntet* liksom det sanna bindemedlet, samhällets *galvanokemiska* kraft.

Shakespeare framhäver särskilt två egenskaper hos pengarna:

- 1) De är den synbara gudomen, alla mänskliga och naturliga egenskapers förvandling till deras motsats, tingens allmänna växling och omkastning; de ”löder hop omöjligheter”.
- 2) De är ”mänsklighetens gatunymf”, människornas och folkens allmänna kopplare.

Pengarnas omkastning och växling av alla mänskliga och naturliga egenskaper, omöjligheternas hoplödning deras *gudomliga* kraft — ligger i deras *natur* som männi-

skosläktets abstraherade, sig avhändande och avyttrade natur. De är *mänsklighetens* avyttrade *förmögenhet*.

Vad jag som *människa* inte förmår, vad alltså mina individuella väsenskrafter inte förmår, det förmår jag genom *pengarna*. Pengarna gör alltså var och en av dessa väsenskrafter till något, som den i sig själv inte är, d. v. s. till dess *motsats*.

När jag längtar efter en viss maträtt eller vill använda postvagnen, emedan jag inte är stark nog att gå vägen till fots, skaffar mig pengarna maträtten och postvagnen, d. v. s. de förvandlar mina önskningar från fantasiväsen till verklighet och överför dem från deras tänkta, föreställda, önskade tillvaro till deras *sinnliga, verkliga* tillvaro, från föreställningen till livet, från det föreställda varat till det verkliga varat. Såsom förmedlare har pengarna här en *sant skapande* kraft.

Begäret existerar väl också för den, som inte har några pengar, men hans begär är blott ett föreställningsväsen, som inte har någon verkan på mig eller på en tredje person, som inte har någon existens och alltså för mig själv förblir *overkligt, föremålslost*. Skillnaden mellan det effektiva begäret, som grundar sig på pengarna, och det ineffektiva, som grundar sig på mitt behov, min lidelse, min önskan etc. är skillnaden mellan *vara* och *tänkande*, mellan den föreställning, som *existerar* blott inom mig, och den föreställning, som finns såsom *ett verkligt objekt* för mig utanför mig.

Om jag inte har några pengar till resor, har jag inte heller något behov av resor, d. v. s. inte något verkligt och sig förverkligande behov att resa. Om jag har *bøjelse* för studier men inte några pengar till det, har jag *ingen* bøjelse för studier, d. v. s. ingen *verksam*, ingen *sann* bøjelse. Om jag däremot *inte* har någon fallenhet för studier men viljan och pengarna, har jag en *verksam* bøjelse. Pengarna såsom ett allmänt yttre *medel*, en allmän yttre *förmåga*, som inte kommer från människan som människa och inte från det mänskliga samhället som samhälle, kan göra *föreställningen till verklighet* och *verkligheten till en ren föreställning*. På samma sätt förvandlar pengarna *de verkliga mänskliga och naturliga väsenskrafterna* till rent abstrakta föreställningar och därför också till *ofullkomligheter*, till plågsamma hjärnsnöken, liksom de å andra sidan förvandlar *de verkliga ofullkomligheterna och hjärnsnökena*, de verkligt vanmäktiga väsenskrafterna, som bara finns i individens inbillning, till *verkliga väsenskrafter* och *verklig förmåga*. Redan enligt denna bestämning är det alltså *individualiteternas* allmänna omkastning, som förvandlar dem till deras motsats och tillägger deras egenskaper motsatta egenskaper.

Som denna *förvandlande* makt uppträder pengarna också gentemot individen och mot de samhälleliga o. a. band, som gör anspråk på att själva vara *väsen*. De förvandlar trohet till otrohet, kärlek till hat, hat till kärlek, dygd till last, last till dygd, dräng till herre, herre till dräng, dumhet till förstånd, förstånd till dumhet.

Eftersom pengarna såsom det existerande och aktiva värdebegreppet växlar och utbyter alla ting, så är de alla tings allmänna *växling* och *ersättning*, alltså den förvända världen, alla naturliga och mänskliga kvaliteters växling och ersättning.

Den som kan köpa tapperhet, han är tapper, om han också i själva verket är feg. Eftersom pengarna inte utbyts mot en bestämd kvalitet, mot ett bestämt ting eller mot mänskliga *väsenskrafter* utan mot människans och naturens hela objektiva värld, utbyter de alltså — sett från deras ägares ståndpunkt — varje egenskap emot varje annan — också motsatt — egenskap och objekt; de är omöjligheternas hopplödning; de får sig och det sig motsatta ”att kyssas ömt”.

Om man förutsätter *människan* vara *människa* och hennes förhållande till världen vara ett mänskligt förhållande, så kan man utbyta kärlek endast mot kärlek, förtroende endast mot

förtroende o. s. v. Om man vill njuta av konst, måste man vara en konstnärligt bildad människa. Om man vill utöva inflytande på andra människor, måste man vara en verkligt stimulerande människa, som inverkar gynnsamt på andra. Vart och ett av dina förhållanden till människan — och till naturen — måste vara en *bestämd yttring* av ditt *verkliga individuella* liv, vilken motsvarar objektet för din vilja. Om du älskar utan att framkalla genkärlek, d. v. s. om din kärlek såsom kärlek inte producerar genkärlek, om du genom *dina livsytringar* som älskande människa inte gör dig till en *älskad människa*, då är din kärlek vanmäktig, en olycka.

(Karl Marx: "Ekonomiskt – filosofiska manuskript från året 1844." MEGA, del 1, bd 3, Berlin 1932, s. 145 ff., ty.)

Det borgerliga herradömetts uppkomst och världslitteraturens ursprung

Bourgeoisin har överallt, där den kommit till makten, förstört alla feodala, patriarkaliska och idylliska förhållanden. Den har obarmhärtigt slitit sönder de brokiga feodalband, som band samman människorna med deras naturliga ledare, och icke kvarlämnat några andra band än det nakna intresset, det känslolösa "kontant betalning". Den har dränkt det fromma svärmeriets heliga rysning, den ridderliga hänförelsen och det spetsborgerliga vemodet i den egoistiska beräkningens iskalla vatten. Den har upplöst den personliga värdigheten i bytesvärde och i stället för de talrika säkerställda och välförvärvade friheterna satt den samvetslösa handelsfriheten allena. Den har, kort sagt, i stället för den i politiska och religiösa illusioner höljda utsugningen satt den öppna, skamlösa, direkta, kalla utsugningen.

Bourgeoisin har avklätt alla de verksamheter, som förut betraktades och ärades med from vördnad, deras helgongloria. Den har förvandlat läkaren, juristen, prästen, poeten och vetenskapsmannen till sina betalda lönearbetare.

Bourgeoisin har ryckt av familjeförhållandet dess rörande – sentimentala slöja och återfört det till ett rent penningförhållande.

Bourgeoisin har avslöjat, hur den brutala kraftutvecklingen, som reaktionen så mycket beundrar hos medeltiden, lämpligt kompletterades med den trögaste flegma. Först den, har visat, vad mänsklig verksamhet kan åstadkomma. Den har utfört helt andra underverk än egyptiska pyramider, romerska vattenledningar och gotiska katedraler: den har utfört helt andra tåg än folkvandringar och korståg.

Bourgeoisin kan icke existera utan att alltjämt revolutionera produktionsinstrumenten, d. v. s. produktionsförhållandena, således samtliga samhällsförhållanden. Ett oförändrat bibehållande av det gamla produktions sättet var däremot den första existensbetingelsen för alla tidigare industriella klasser. Den fortgående omvälvningen i produktionen, det oavbrutna skakandet av alla samhällsliga förhållanden, den eviga osäkerheten och rörelsen kännetecknar bourgeoisins epok gentemot alla andra. Alla fasta inrotade förhållanden och dem åtföljande gamla ärevärdiga föreställningar och åskådningar upplöses, alla nybildade föråldras innan de hinner bli förbenade. Allt fast och beständigt förflyktigas, allt heligt profaneras, och människorna blir slutligen tvungna att betrakta sin levnadsställning och sina ömsesidiga förbindelser med nyktra ögon.

Behovet av en ständigt ökad avsättning för sina produkter jagar bourgeoisin över hela jordklotet. Överallt måste den innästla sig, överallt slå sig ned, överallt skaffa sig förbindelser.

Bourgeoisin har genom sin exploatering av världsmarknaden givit alla länders produktion och konsumtion kosmopolitisk gestalt. Den har till reaktionens stora sorg undanryckt industrin dess nationella grund. De urgamla nationella industrierna har förintats och förintas alltjämt

dagligen. De uttränges av nya industrier, vilkas införande blir en livsfråga för alla civiliserade nationer, av industrier, som icke längre bearbetar inhemska råämnen, utan råstoff från de avlägsnaste områden, och vilkas fabrikat förbrukas icke blott i det egna landet utan i alla världsdelar. I stället för de gamla behoven, som kunde tillfredsställas genom landets egna resurser, träder nya, vilka behöver produkter från de mest avlägsna länder och klimat för sin tillfredsställelse. I stället för den gamla lokala och nationella självförsörjningen och avskildheten träder en allsidig samfärdsel, ett allsidigt nationernas beroende av varandra. Och så som det går i den materiella, så går det ock i den andliga produktionen. De enskilda nationernas andliga skapelser blir allmän egendom. Den nationella ensidigheten och inskränktheten blir mer och mer omöjlig, och av de många nationella och lokala litteraturerna bildas en världslitteratur.

(Karl Marx och F. Engels: Det kommunistiska partiets manifest, s. 25 ff.)

III. Realismens problem i konsten

Den sanningsenliga framställningen av personer och händelser

... Inget är mera önskvärt än att de människor, som stod i spetsen för det revolutionära partiet — det må ha varit före revolutionen i de hemliga sällskapen eller i pressen eller senare i officiella ställningar — verkligen en gång skildras med Rembrandts starka färger, i deras levande mänsklighet. De hittillsvarande framställningarna målar dessa personligheter inte i deras verkliga, utan i deras officiella gestalt med koturn på foten och gloria kring hjässan. I dessa ”himmelska” bilder å la Rafael går all framställningens sanning förlorad.

De båda föreliggande skrifterna avlägsnar visserligen koturnen och glorian, som februarirevolutionens ”stora män” hittills brukat få uppträda med. De tränger in i dessa personers privatliv, de visar dem i morgonrock med hela deras följe av drabanter av mycket skilda slag. Men därför är de inte mindre 'avlägsna från en verklig, sann framställning av personerna och händelserna.

(*K. Marx och F. Engels: Recension av A. Chenu: Les Conspirateurs (De sammansvurna), Paris 1850, och Lucien de la Hodde: La naissance de la République en Février 1848 (Republikens födelse i februari 1848), Paris 1850, i ”Revue der Neuen Rheinischen Zeitung” 1850, häfte 4. Ur K. Marx', F. Engels' och F. Lassalles litterära kvarlåtenskap, utg. av F. Mehring, bd 3, Stuttgart 1902, s. 426 f., ty.*)

Det trogna återgivandet av typiska karaktärer under typiska omständigheter

Kära Miss H.³⁶!

Tack för att Ni skickade mig Er ”City girl”³⁷ genom herrarna Vizetelly. Jag har läst boken med största nöje och med verklig glupskhet. Den är verkligen, som min vän Eichhoff, Er översättare, kallar den, ett litet konstverk; han tillfogar, vilket måste tillfredsställa Er, att till följd därav hans översättning måste vara nästan ordagrann, eftersom varje utlämning eller ändringsförsök bara kunde inkräkta på originalets värde.

Vad som griper mig mest i Er berättelse är — förutom dess realistiska sanning — den äkta konstnärliga djärvhet, som där kommer till uttryck. Inte bara genom Ert sätt att behandla Frälsningsarmen, vilket nog kan stöta den struntförnäma ärbarheten, som kanske först av Er berättelse får reda på, varför Frälsningsarmen har ett sådant inflytande på folkmassorna, utan huvudsakligen genom det enkla, osminkade sätt, varpå Ni gör den gamla, gamla historien om proletärflickan, som blir förförd av en man från borgarklassen, till hela bokens huvudpunkt. Den medelmåttige författaren hade här känt sig nödsakad att dölja det för honom utnötta motivet med en rad konstlade förvecklingar och utsmyckningar och hade ändå inte undgått, att hans avsikt lyst igenom. Men Ni kände med Er, att Ni vågade berätta en gammal historia, därför att Ni kunde göra den ny, genom att Ni helt enkelt berättade den sanningsenligt. Er Mister Arthur Grant är ett mästerverk.

Om jag har något att kritisera, så är det det, att berättelsen kanske ändå inte är nog realistisk. Realism betyder, enligt min mening, förutom detaljens trohet det trogna återgivandet av typiska karaktärer under typiska omständigheter. Nu är Era karaktärer typiska nog, i den mån Ni skildrar dem, men de förhållanden, som omger dem och låter dem handla, är det kanske inte i samma grad. I ”City girl” uppträder arbetarklassen som en passiv massa, som är ur stånd att hjälpa sig själv, och som inte ens gör ett försök i den riktningen. Alla försök att dra upp

³⁶ Härmed avses den engelska författarinnan Margaret Harkness.

³⁷ *City girl* (eng.) — Storstadsflickan.

den ur dess gråa elände kommer utifrån, ovanifrån. Om nu denna skildring var träffande omkring 1800 eller 1810 under Saint Simons och Robert Owens tid, så kan den inte förefalla som sådan år 1887 för en man, som i nästan 50 år haft äran delta i det kampdugliga proletariats flesta strider. Arbetarklassens upproriska resning mot det förtryck, som omger den, dess försök — de må vara konvulsiviska, halvt medvetna eller medvetna — att återerövra sin ställning som mänskliga varelser, hör till historien och måste därför göra anspråk på en plats inom realismens område.

Det är mig fjärran att se något fel däri, att Ni inte skrivit en tvättäkta socialistisk roman, en tendensroman som vi tyskar kallar det, för att förhålliga författarens sociala och politiska åsikter. Det har jag ingalunda menat. Ju mer författarens åsikter förblir dolda, desto bättre för konstverket. Den realism, som jag talar om, kan framträda t. o. m. författarens åsikter till trots. Låt mig ge ett exempel. Balzac, som jag anser vara en långt större realistisk mästare än alla författare av Zolas typ i forntid, nutid och framtid, ger oss i ”Den mänskliga komedin” en förträfflig realistiskt – historisk bild av den franska ”societeten”, när han i form av en krönika nästan år för år från 1816 till 1848 skildrar den uppåtstigande bourgeoisins allt häftigare framstöt mot adelsamhället, som åter konstituerade sig 1815, och som, så gott det kunde, åter reste sitt baner till strid för ”la vieille politesse française”³⁸ Han skildrar, hur de sista resterna av detta för honom förebildliga samhälle så småningom dukade under för den vulgäre rike uppkomlingens anstormning eller korrumpades av honom, hur ”la grande dame”,³⁹ vars äktenskapliga otrohet bara var ett medel till självhävdelse, vilket fullkomligt motsvarade det sätt, varpå man förfogade över henne i äktenskapet, gav plats åt borgarfrun, som tog sin äkta man för pengarnas eller garderobens skull⁴⁰. Och omkring denna centrala bild grupperar han en det franska samhällets fullständiga historia, av vilken jag — t. o. m. i de ekonomiska detaljerna, såsom t. ex. nyfördelningen av den reella och personliga egendomen efter revolutionen — har lärt mig mer än av alla den tidens professionella historiker, ekonomer och statistiker tillsammans. Det är sant, att Balzac var politisk legitimist, och hans stora verk är en enda klagosång över det gamla goda samhällets oundvikliga förfall; alla hans sympatier är hos den klass, som är dömd till undergång. Men trots allt detta är hans satir aldrig skarpare, hans ironi aldrig bittrare än när han gjuter liv i just de män och kvinnor, med vilka han djupast sympatiserar, adeln. Och de enda människor, vilka han alltid talar om med oförställd beundran, är hans skarpaste politiska motståndare, de republikanska hjältarna från Cloitre Saint Méry, de människor, som vid denna tid (1830 – 36) verkligen var folkmassornas företrädare. Att Balzac på så sätt tvangs att gå emot sina egna klassympatier och politiska fördomar, att han såg nödvändigheten av sina kära adelsmäns undergång och skildrar dem som människor, som inte förtjänar något bättre öde, och att han såg framtidens verkliga människor där, varest de under dåvarande tid endast och allenast kunde finnas — det betraktar jag som en av realismens största triumfer och som ett av gamle Balzacs mest storslagna drag.

Jag måste till Ert försvar medge, att ingenstans i den civiliserade världen bjuder arbetarklassen mindre aktivt motstånd, böjer sig passivare för ödet och är mer apatisk än i Londons East End. Och hur kan jag veta, om Ni inte hade mycket goda grunder att denna gång låta nöja er med en bild av den passiva sidan av arbetarklassens liv och spara den aktiva sidan till ett annat arbete?

(F. Engels: *Brev till Margaret Harkness*, början av april 1888. Det engelska originalet i Marx – Engels – Lenin – Institutet, Moskva.)

³⁸ *La vieille politesse française* (fr.) — det gamla franska maneret.

³⁹ *La grande dame* (fr.) — damen av värld.

⁴⁰ I engelskan en ordlek: cash or cashmere, kassan eller kaschmirtyget.

Tendens och individualisering i det realistiska konstverket

London den 26 november 1885.

Kära fru Kautsky!

(Tillåt mig detta enkla tilltal. Varför skall två människor som vi göra krusiduller.) Först och främst mitt hjärtliga tack för att Ni tänker på mig så vänligt. Det har gjort mig mycket ont att inte längre kunna vara tillsammans med Er här, jag försäkrar Er, att det har gjort mig oändligt gott att en gång lära känna en tysk författarinna, som inte upphört att samtidigt vara en enkel kvinna. Jag har ju haft den olyckan att i detta hänseende endast ha lärt känna tillgjorda, ”bildade” berlinskor av det slag, som man inte bör räkna grytsleven, därför att de skulle ställa till ännu värre olyckor med den än med pennan. Och så hoppas jag, att Ni om en inte alltför avlägsen framtid åter en gång kommer över det smala vattnet, så att jag sedan kan ströva omkring en smula med Er i London och dess omgivning, och vi kan berätta en massa •tokerier för varandra och se till att samtalet inte blir alltför allvarligt.

Att Ni tycker illa om London tror jag gärna. Det var likadant för mig i många år. Man vänjer sig bara långsamt vid den tjocka luften och de för det mesta tjockhudade människorna, vid ensligheten, klassindelningen i sällskapslivet, livet i stängda rum så som klimatet föreskriver. Man måste något skruva ner de från kontinenten medförda livsandarna och låta livslustens barometer sjunka ungefär från 760 till 750 millimeter, innan man så småningom vant sig. Sedan finner man sig så småningom i saken och upptäcker, att den också har sina goda sidor, att människorna i allmänhet är mera rakt på sak och tillförlitligare än annorstädes, att ingen stad är så lämpad för vetenskapligt arbete som London, och att frånvaron av polistrakasserier uppväger många andra ting. Jag känner och älskar Paris, men om jag finge välja, ville jag hellre bo permanent i London än där. Paris kan man njuta riktigt av, endast om man själv är parisare, med parisarens alla fördomar, med den invanda tanken, att Paris är världens centrum, att det är allt i ett. London är fulare men dock storslagnare än Paris, det är världshandelns verkliga centrum och långt mera mångfaldigt. Men London tillåter också den fullständiga neutralitet gentemot hela omgivningen som är nödvändig för vetenskaplig och t. o. m. konstnärlig opartiskhet. För Paris och Wien svärmar man, Berlin hatar man, gentemot London förblir man i en neutral likgiltighet och objektivitet. Och det är också värt något.

På tal om Berlin. Det gläder mig, att detta olycksnäste äntligen lyckas bli världsstad. Men Rahel Varnhagen⁴¹ sade redan för 70 år sedan: I Berlin blir allting skamfilat, och så tycks Berlin vilja visa världen, hur skamfilad en världsstad kan vara. Låt förgifta alla ”bildade” berlinare och trolla dit en åtminstone dräglig omgivning och bygg sedan om hela nästet från golv till tak, då kan det kanske bli något anständigt av det hela. Men så länge den dialekten talas där, blir det svårt.

”Die Alten und die Neuen”⁴², som jag tackar Er hjärtligt för, har jag nu läst. Skildringarna från saltarbetarnas liv är lika mäterliga som de från bondelivet i ”Stefan”.⁴³ Också de från Wiens sällskapsliv är till största delen mycket bra. Wien är ju den enda tyska stad, som har något sällskapsliv. Berlin har bara ”vissa kretsar” och ännu fler ovissa, varför endast författar – , ämbetsmänna – och skådespelarromanen där har någon groningsgrund. Huruvida motiveringen för handlingen i denna del av Ert verk på sina ställen går något för hastigt, kan Ni bedöma bättre än jag. Mycket av vad som förefaller var och en av oss så, kan vara helt naturligt i Wien med dess egendomligt internationella karaktär, tillsatt med sydliga och

⁴¹ Rahel Varnhagen — gift med Karl Varnhagen ven Ense, ägde ett stort inflytande i Tysklands liberala, litterära kretsar 1840-1860.

⁴² Minna Kautskys roman ”Die Alten und die Neuen”. (De gamla och de nya) utkom 1884 i den socialdemokratiska tidskriften ”Die Neue Welt” (Den nya världen) och samma år som bok.

⁴³ Minna Kautskys roman ”Stefan von Grillenhof” utkom 1879 likaledes i ”Die Neue Welt”.

östeuropeiska element. På båda områdena finner jag också den vanliga skarpa individualiseringen av karaktärerna. Varje person är en typ men även en bestämd individ, en ”denne” som gamle Hegel uttrycker sig, och så måste det vara. Men nu måste jag för opartiskhetens skull finna något att kritisera, och då kommer jag in på Arnold. Han är faktiskt alltför hederlig, och när han slutligen omkommer vid en bergolycka, så kan man förena detta med den poetiska rättfärdigheten, genom att blott säga: Han var för god för denna världen. Det är emellertid alltid illa, när diktaren svärmar för sin egen hjälte, och detta fel synes Ni mig i någon mån ha begått. Hos Elsa finns en viss individualisering — om också mer idealisering — men hos Arnold övergår personligheten till princip.

Varur denna brist uppstått, märker man i själva romanen. Tydligt kände Ni i denna bok behov av att offentligen ta parti, att för hela världen avlägga vittnesmål om Er övertygelse. Det har nu skett, det har Ni bakom Er och behöver inte upprepa det i denna form. Jag är ingalunda motståndare till tendensdikten som sådan. Tragedins fader, Aiskylos, och komedins fader, Aristofanes, var båda utpräglade tendensdiktare liksom Dante och Cervantes, och det bästa med Schillers ”Kabale und Liebe” (Intriger och kärlek) är, att det är det första tyska politiska tendensdramat. De moderna ryssarna och norrmännen, som skapar utmärkta romaner, är alla tendensdiktare. Men jag anser, att tendensen måste springa fram ur situationen och handlingen själv, utan att man uttryckligen hänvisar till densamma, och diktaren är inte tvungen att till läsaren överrätta den framtida historiska lösningen av de sociala konflikter han skildrar. Därtill kommer att romanen under våra förhållanden företrädesvis vänder sig till läsare ur borgerliga kretsar, cl. v. s. sådana som inte direkt hör till oss, och då uppfyller också den socialistiska tendensromanen enligt min mening fullständigt sin kallelse, om den genom en trogen skildring av de verkliga förhållandena sliter sönder de konventionella illusioner, som råder om dessa, skakar den borgerliga världens optimism, gör tvivlet på det beståendes eviga giltighet oundvikligt, även utan att själv direkt erbjuda en lösning, ja, under vissa omständigheter utan att själv öppet ta parti. Er noggranna kännedom såväl om den österrikiska bondeklassen som om den wienska ”societeten” samt Er underbart levnadsfriska framställning därav ger Er stoff och möjligheter i mängd, och att Ni också kan behandla Era hjältar med den fina ironi, som dokumenterar diktarens herravälde över sina gestalter, har Ni bevisat i ”Stefan”.

I hjärtlig vänskap och uppriktig vördnad

Er F. Engels

(F. Engels: *Brev till Minna Kautsky*, 26 november 1885. *Marx – Engels: Brev till A. Bebel, W. Liebknecht, K. Kautsky och andra*, Moskva 1933, s. 413 ff., ty.)

”Shakespearisera” eller ”schillerisera”?

London den 19 april 1859.

Käre Lassalle!

... Här i England går klasskampen på det mest glädjande sätt framåt. Tyvärr finns det för närvarande inte längre någon chartisttidning, så att jag måste för ungefär två år sedan inställa min litterära medverkan i denna rörelse.

Jag kommer nu till ”Franz v. Sickingen” D'abord⁴⁴ måste jag prisa kompositionen och handlingen, och det är mer än man kan göra med något modernt tyskt drama. In the second instance⁴⁵ — om jag nu lägger mitt rent kritiska förhållande till arbetet åt sidan — har det vid första läsningen gripit mig starkt och skall därför i ännu högre grad frambringa denna verkan

⁴⁴ D'abord (fr.) — för det första.

⁴⁵ In the second instance (eng.) — för det andra.

hos läsare, som har mer livligt lynne än jag. Och detta är en andra mycket betydande sak. Nu till the other side of the medal⁴⁶: *För det första* — detta är en rent formell anmärkning — borde Du ha kunnat utarbeta jamberna något mera konstnärligt, eftersom Du nu valt att skriva vers. Emellertid betraktar jag denna din vårdslöshet — hur mycket än *diktare av facket* blir chockerade av dem — i stort sett som ett företräde, då vår poetiska kull av epigoner inte har behållit något annat än den formella polityren. *För det andra*: den avsedda konflikten är inte bara tragisk utan just den tragiska konflikt, varpå det revolutionära partiet av 1848/49 med rätta gick under. Jag kan alltså bara uttala mitt livligaste samtycke till att ställa den i centrum för en modern tragedi. Men sedan frågar jag mig, om det behandlade temat är lämpligt för en framställning av denna konflikt. Balthasar kan verkligen inbilla sig, att Sickingen⁴⁷ skulle ha segrat, om han höjt sitt baner mot kejsardömet och fört ett öppet krig mot furstedömet i stället för att dölja sin revolt bakom en riddarfejd. Men kan vi dela denna illusion? Sickingen (och med honom mer eller mindre också Hutten⁴⁸) gick inte under på grund av denna sin knepighet. Han gick under, därför att han som riddare och representant för en till undergång vigd klass uppreste sig mot det bestående eller snarare mot det beståendes nya form. Om man från Sickingen avlägsnar det, som hör till honom som individ, hans uppfostran, naturliga anlag o. s. v., återstår — Götz von Berlichingen⁴⁹. Hos denne sistnämnde verkligen miserable man finns ridderskapets tragiska motsats till kejsare och furstar i sin adekvata form, ock därför har Goethe med rätta gjort honom till hjälte. I den mån Sickingen — i viss mening också Hutten, ehuru hos honom liksom hos alla klassideologer sådana yttranden måste modifieras betydligt kämpar mot furstarna (mot kejsaren uppstår vändningen, endast därför att denne förvandlar sig från en riddarnas till en furstarnas kejsare), är han faktiskt bara en Don Quijote, om också en historiskt berättigad sådan. Att han börjar revolten under sken av en riddarfejd, betyder vidare inget annat än att han börjar den ridderligt. Om han skulle begynna den på annat sätt, måste han direkt och redan i början vädja till städerna och bönderna, d. v. s. just till de klasser, vilkas utveckling = negerat riddardöme.

Om Du alltså inte vill reducera konflikten till den, som framställs i ”Götz von Berlichingen” — och det var ju inte Din avsikt — måste Sickingen och Hutten gå under, därför att de i sin inbillning var revolutionärer (det sista kan inte sägas om Götz) och alldeles som den bildade polska adeln av 1830 å ena sidan gjorde sig till instrument för de moderna idéerna, å andra sidan faktiskt företrädde ett reaktionärt klassintresse. Revolutionens adliga representanter — bakom vilkas slagord om enhet och frihet drömmen om det gamla kejsardömet och nävrätten alltjämt lurar — finge då inte dra till sig allt intresse så som de gör hos Dig, utan företrädarna för bönderna — i synnerhet de — och de revolutionära elementen i städerna måste bilda en mycket betydelsefull aktiv bakgrund. Du kunde då också i mycket större utsträckning låtit de modernaste idéerna komma till tals i deras renaste form, medan nu faktiskt, förutom den religiösa friheten, den borgerliga enheten blir huvudidén. Du hade då också av Dig själv måst ”shakespearisera” mera, medan jag tillräknar Dig ”schilleriserandet”, individernas förvandling till rena språkrör för tidsandan, som det mest betydande felet. Har Du inte själv, i viss mening liksom Din Franz v. Sickingen, fallit för det diplomatiska felet att ställa den luthersk – adliga oppositionen över den plebejisk – münzerska⁵⁰?

⁴⁶ *The other side of the medal* (eng.) — medaljens frånsida.

⁴⁷ *Sickingen*, Franz von (1481-1523), tysk fältherre och politisk ledare för riddarresningen 1522.

⁴⁸ *Hutten*, Ulrich von (1488-1523), en av reformationens förkämpar, deltagare i den sydtyska riddarresningen 1522.

⁴⁹ *Berlichingen*, Götz von (1480-1562), tysk riddare, deltagare i bondekriget, som förrådde bönderna i det avgörande ögonblicket. Hjälte i Goethes drama med samma namn.

⁵⁰ Münzer, Thomas (1490-1525), ledare för de revolutionära bönderna och bergsmännen i det tyska bondekriget.

Jag saknar vidare det karakteristiska hos karaktärerna med undantag av Karl V, Balthasar och Richard av Trier. Och fanns det någon tid med skarpare karaktärsteckning än 1500 – talets? Rutten är för mig alltför mycket blott och bart en företrädare för ”hänförelsen”, vilket blir långtråkigt. Var han inte också snillrik, ett verkligt kvickhuvud och har alltså inte skett honom stor orätt?

Hur mycket till och med Din Sickingen, som för övrigt också är alltför abstrakt tecknad, lider av en av alla hans personliga beräkningar oberoende konflikt, det framträder å ena sidan genom det sätt, varpå han måste predika vänskap med städerna o. s. v. för sina riddare, å andra sidan genom det välbehag, varmed han själv utövar nävrätt över städerna.

Vad gäller detaljerna måste jag här och där klandra individernas överdrivna reflekterande över sig själva, vilket härrör från Din förkärlek för Schiller. T. ex. sid. 121, då. Rutten berättar sin levnadshistoria för Marie, hade det varit högst naturligt att låta Marie säga:

”Känslornas hela skala”

o. s. v. till

”Och tyngre väger den än åren.”

De föregående verserna, från ”man säger” till ”åldrad” kunde följa sedan, men reflexionen ”Till kvinna mognar jungfrun på en natt” är helt onödig, (ehuru den visar, att Marie känner mer än kärlekens blotta abstraktion); allra minst får Marie börja med reflexionen om sitt eget ”åldrande”. Sedan hon sagt allt det, som hon berättar under den ”enda” timmen, kunde hon ge sin känsla allmänt uttryck i sentensen om sitt åldrande. Vidare stöter mig i de följande raderna: ”Jag ansåg den för en rätt” (nämligen lyckan). Varför beslå den naiva åskådning om världen, som Marie tills dato hävdad, med lögn genom att den förvandlas till en rättsdoktrin? Kanske skall jag någon annan gång mer i detalj klargöra min mening för Dig.

Som särskilt lyckad betraktar jag scenen mellan Sickingen och Karl V, ehuru dialogen på båda håll blir alltför mycket till plaidoyer⁵¹; vidare scenerna i Trier. Mycket vackra är Huttens sentenser om svärdet.

Och nu må det vara nog för denna gång.

I min hustru har Du vunnit en särskild anhängare av Ditt drama. Blott med Marie är hon inte nöjd. Salut.⁵²

Din K. M.

(*K. Marx: Brev till Ferdinand Lassalle*, 19 april 1859. Ferdinand Lassalle: Efterlämnade brev och skrifter, utg. av Gustav Mayer, bd 3, Stuttgart – Berlin 1922, s. 172 ff., ty.)

Om den realistiska framställningen av stora historiska händelser

6, Thorncliffe Grove, Manchester

18 maj 1859.

Käre Lassalle!

Ni måste i någon mån ha funnit det egendomligt, att jag inte skrivit till Er på så länge och detta så mycket mer som jag ännu var skyldig Er mitt omdöme om ”Sickingen”. Men just detta är den punkt, som så länge avhållit mig från att skriva. Med den torka på skönlitteratur, som nu överallt råder, förekommer det sällan att jag läser ett dylikt så, att resultatet av

⁵¹ *Plaidoyer* (fr.) — försvarstal.

⁵² *Salut* (fr.) — var hälsad.

läsningen blev ett ingående domslut, en bestämt fastställd åsikt. Smörjan är inte mödan värd. Till och med de få bättre engelska romaner, som jag ännu då och då läser, Thackeray t. ex., har trots sin obestridliga litteratur – och kulturhistoriska betydelse dock aldrig kunnat avvinna mig detta intresse. Mitt omdöme har emellertid genom så lång träda blivit mycket avtrubbat, och det behövs en längre tid, innan jag kan tillåta mig att uttala en åsikt. Men Er Sickingen förtjänar en annan behandling än det där otyget, och därför har jag tagit mig tid med den. Den första och andra genomläsningen av Ert i varje mening, i stoff och behandling, nationellt tyska drama grep mig så, att jag måste lägga undan det någon tid, detta så mycket mer som min under dessa ”magra år” så försvagade smakkänsla skam till sägandes inskränkt mig dithän, att understundom också saker av ringare värde vid den *första* läsningen inte förfelar att göra någon verkan på mig. För att bli helt opartisk, helt ”kritisk” lade jag alltså undan Sickingen, d. v. s. lät låna ut den till några bekanta. (Det finns här ännu ett par mer eller mindre litterärt bildade tyskar.) Habent sua fata libelli⁵³ — när de lånas ut, får man sällan tillbaka dem, och så har jag också med våld måst erövra min Sickingen åter. Jag kan säga Er, att intrycket vid tredje och fjärde genomläsningen blivit detsamma, och medvetande om att Er Sickingen kan tåla kritik, vill ja också ha ett ord med i laget.

Jag vet, att jag inte säger Er någon stor komplimang när jag uttalar det faktum, att ingen av de nuvarande officiella poeterna i Tyskland ens i ringaste mån skall vara i stånd att skriva ett sådant drama. Detta är emellertid ett faktum och ett för vår litteratur alltför karakteristiskt faktum för att det inte skulle uttalas. För att först gå in på det formella har jag blivit mycket angenämt överraskad av den skickliga intrigen och styckets alltigenom dramatiska karaktär. Med versifikationen har Ni visserligen tillåtit Er många friheter, som emellertid stör mer under läsning än på scenen. Jag borde väl ha läst scenbearbetningen; så som stycket föreligger, går det säkert inte att uppföra. Jag hade här besök av en ung tysk poet (Karl Siebel), som är landsman och avlägsen släkting till mig, och som haft tämligen mycket att göra med scenen; kanske kommer han som preussisk krigsreservist till Berlin, och i så fall skall jag kanske ta mig friheten att ge honom några rader till Er. Han hade en mycket hög tanke om Ert drama men ansåg det helt och hållet omöjligt att uppföras på grund av de långa talen, där bara en skådespelare har att göra, och där de övriga skulle uttömma sina mimiska resurser säkert två eller tre gånger för att inte stå där som statister. De båda sista akterna bevisar i tillräcklig grad, att det kommer att bli lätt för Er att göra dialogen rask och livlig, och då det, med undantag av några scener (vilket förekommer i alla dramer), synes mig, att detta kunde göras också med de tre första akterna, tvivlar jag inte på att Ni i scenbearbetningen skall ha tagit denna omständighet med i räkningen. *Tankeinnehållet* måste naturligtvis lida av detta — det är emellertid oundvikligt — och den fulla sammansmältningen av det större tankedjup, det medvetna historiska innehåll, som Ni icke med orätt tillskriver det tyska dramat, med Shakespeares livliga och fylliga handling, kommer väl att uppnås först i framtiden och kanske inte en gång av tyskar.

Däri ser jag i alla händelser dramats framtid. Er Sickingen är alltigenom på den riktiga vägen; de handlande huvudpersonerna *är* representanter för bestämda klasser och riktningar, följaktligen också för bestämda tidstankar, och finner sina motiv inte i småskurna individuella lustar utan just i den historiska strömning, varav de bärs upp. Men det framsteg, som ännu kunde göras är, att dessa motiv träder i förgrunden mer genom själva handlingens förlopp, levande, aktivt och så att säga naturenligt, att däremot den argumenterande debatten (där jag för övrigt med nöje återfann Er gamla talekonst från jurysammanträdena och folkförsamlingen) blir mer och mer överflödig. Ni tycks själv erkänna detta ideal som mål, då Ni gör skillnad mellan scendramat och litteraturdramat. Jag tror, att Sickingen i den antydd mening lät förvandla sig till ett scendrama, visserligen med svårighet (ty fulländningen är

⁵³ *Habent sua fata libelli* (lat.) — böcker har sina öden.

sannerligen inte någon ringa sak). Därmed sammanhänger karakteristiken av de handlande personerna. Med full rätt går Ni emot den nu härskande *dåliga* individualiseringen, som bara går ut på idel snusförnuftigt småprat, och som är ett väsentligt kännetecken på den i sanden borttrinnande epigonlitteraturen. Det tycks mig emellertid som om en person karakteriseras inte blott genom vad han gör, utan också hur han gör det. Ur denna synpunkt tror jag inte det skulle skadat dramats tankeinnehåll, om enskilda karaktärer något skarpare och på ett mer kontrasterande sätt hade skilts från varandra. De gamles karaktärsteckning räcker inte till i dag, och här, menar jag, kunde Ni utan risk ha fäst lite större uppmärksamhet vid Shakespeares betydelse för dramats utvecklingshistoria. Detta är dock bisaker, som jag anför blott för att Ni skall se, att jag också bekymrat mig om Ert dramas formella sida.

Vad nu det historiska innehållet beträffar, har Ni mycket åskådligt och med berättigad hänvisning till den följande utvecklingen framställt de båda sidor av den dåvarande rörelsen, som låg Er närmast: den nationella adelsrörelsen, representerad av Sickingen, och den humanistisk – teoretiska rörelsen med dess vidare utveckling på teologiskt och kyrkligt område, reformationen. Scenen mellan Sickingen och kejsaren och den mellan sändebudet och ärkebiskopen av Trier tycker jag bäst om (här har Ni samtidigt lyckats att i motsatsen mellan den världsmannamässige, estetiskt och klassiskt bildade, politiskt och teoretiskt vidsynte legaten och den bonerode tyske prästfursten lämna en vacker individuell karakteristik, som dock framgår direkt ur de båda handlande personernas *representativa* karaktär); även i scenen med Sickingen och Karl är karakteristiken mycket träffande. För att i dramat foga in Huttens självbiografi, vars innehåll Ni med rätta betecknar som väsentligt, har Ni förvisso valt ett förtvivlat medel. Av stor vikt är också samtalet mellan Balthasar och Franz i femte akten, vari den förstnämnde förhåller sin herre den *verkligt revolutionära* politik han skulle ha fört. Då kommer det egentligt tragiska i dagen, och just på grund av dettas betydelse förefaller det mig som om författaren borde ha något starkare hänvisat därtill redan i tredje akten, där det finns flera tillfällen till det. Men jag hamnar åter i bisaker. — Städernas och furstarnas ställning under denna tid har likaledes flera gånger tecknats med stor klarhet, och därmed har den dåvarande rörelsens så att säga *officiella* element behandlats tämligen uttömmande. Det tycks mig emellertid som om Ni inte lagt tillbörlig vikt vid de icke – officiella, plebej – och bondeelementen jämte deras åtföljande teoretiska uttryck. Bonderörelsen var på sitt sätt lika nationell, lika mycket riktad mot furstarna som adelsrörelsen, och de väldiga måtten i den kamp, där bönderna dukade under, avviker starkt från den lätthet, varmed adeln, som lämnade Sickingen i sticket, fogade sig i sin historiska kallelse som hovadel. Också för Er uppfattning av dramat, vilken, som Ni sett, för mig är något för abstrakt, inte tillräckligt realistisk, synes mig därför bonderörelsen ha förtjänat en närmare behandling; bondescenen med Jost Fritz är visserligen karakteristisk och denne ”uppviglares” personlighet helt riktigt framställd, men den representerar icke med ’tillräcklig kraft — i jämförelse med adelsrörelsen — den då redan starkt svällande strömmen av bondeagitation. Enligt *min* åsikt om dramat, vilken består i att man för det ideella inte bör glömma det realistiska och för Schiller inte glömma Shakespeare, hade emellertid indragandet av den dåvarande så underbart brokiga plebejiska samhällssfären erbjudit ett helt annat stoff för att göra dramat levande, en oersätlig bakgrund för den framme på scenen spelande nationella adelsrörelsen, ja, först ställt denna själv i ett riktigt ljus. Vilka egendomligt typiska karaktärsbilder ger inte denna tid med upplösning av de feodala sällskapen i de regerande tiggarkungarna, de medellösa landsknektarna och äventyrarna av alla slag — en falstaffsk⁵⁴ bakgrund, som i ett *denna* bemärkelse historiskt drama måste vara ännu effektfullare än hos Shakespeare! Bortsett därifrån tycks det mig just som om detta försummande av bonderörelsen är den punkt, vari Ni förletts — synes det mig — att i ett hänseende framställa

⁵⁴ Falstaff — komisk figur hos Shakespeare.

också den nationella adelsrörelsen oriktigt och tillika förbisett det verkligt tragiska elementet i Sickingens öde. Enligt min mening tänkte massan av den dåvarande, omedelbart till riket hörande adeln, inte på att sluta förbund med bönderna; dess beroende av de genom bondeförtrycket erhållna inkomsterna tillät inte detta. Ett förbund med städerna skulle snarare ha varit möjligt, men detta kom inte heller eller bara delvis till stånd. Men genomförandet av den nationella adelsrevolutionen var möjligt bara genom ett förbund med städerna och bönderna, särskilt med de senare. Det tragiska momentet ligger enligt min mening just däri, att denna grundförutsättning, förbundet med bönderna, var omöjlig, att adelns politik därför nödvändigtvis måste bli småskuren, att i samma ögonblick den ville träda i spetsen för den nationella rörelsen nationens massa, bönderna, protesterade mot dess ledning, och att den så oundvikligen måste falla. I vad mån Ert antagande, att Sickingen verkligen stått i någon förbindelse med bönderna, är historiskt grundat, kan jag inte bedöma; det kommer ju heller inte an på detta. Såvitt jag nu kan påminna mig, går för övrigt Huttens skrifter, då de vänder sig till bönderna, lätt förbi den känsliga punkten med adeln och försöker koncentrera böndernas vrede särskilt på prästerna. Men jag vill ingalunda bestrida Er rätt att uppfatta Sickingen och Hutten så som om de hade ämnat befria bönderna. Där har Ni emellertid genast den tragiska motsägelsen, att båda hade ställts mellan adeln å ena sidan, som avgjort inte ville detta, och bönderna å andra sidan. Häri låg enligt min mening den tragiska konflikten

mellan det historiskt nödvändiga postulatet⁵⁵ och det praktiskt omöjliga genomförandet. Då Ni låter detta moment falla, reducerar Ni den tragiska konflikten till de mindre dimensionerna, att Sickingen öppnat krig blott mot en furste — fastän Ni också här med riktig intuition för in bönderna — i stället för att genast öppna krig mot kejsaren och riket, och låter honom sedan helt enkelt gå under till följd av adelns likgiltighet och feghet. Detta skulle emellertid på ett helt annat sätt ha blivit motiverat, om redan tidigare den dovt mullrande bonderörelsen och adelns genom ”Bundschuh” och ”Armer Konrad”⁵⁶ ovillkorligt mer konservativa stämning blivit mer framhävda. Detta är för övrigt bara ett av de sätt, varpå bonde – och plebejrörelsen kunde dragits in i dramat, och det finns åtminstone tio andra tänkbara sätt, som är lika bra eller bättre.

Ni ser, att jag prövar Ert verk med ett mycket högt kriterium, nämligen det *allra högsta*, såväl i estetisk som i historisk mening, och att jag måste göra detta för att här och där kunna göra någon invändning, det måste för Er vara det bästa beviset på mitt gillande. Oss emellan sagt har ju vår kritik i partiets eget intresse i många år nödvändigtvis varit så öppen som möjligt. Men för övrigt gör det mig och oss alla stor glädje, om det föreligger ett nytt bevis på att vårt parti alltid uppträder suveränt, på vilket område det än uppträder. Och det har Ni gjort också denna gång ...

(*F. Engels: Brev till Ferdinand Lassalle*, 18 maj 1859. Ferdinand Lassalle, ”Efterlämnade brev och skrifter”, utg. av Gustav Mayer, bd 3, Stuttgart – Berlin 1922, s. 179 ff., ty.)

Den sociala och historiska roten till ett litterärt uppsving

London den 5 maj 1890.

Högt ärade herre!

Tyvärr kan jag inte uppfylla Er önskan om att skriva ett brev till Er, som Ni kan utnyttja mot herr Bahr⁵⁷. Det skulle ha invecklat mig i en offentlig polemik med honom, och för det måste

⁵⁵ *Postulat* — självklart antagande.

⁵⁶ ”*Bundschuh*” (Bondska) och ”*Armer Konrad*” (Fattige Konrad) var två av de största upprorsgrupperna, som förberedde det stora bondekriget 1525-26.

⁵⁷ *Bahr*, Hermann (1863-1934), österrikisk skriftställare och litteraturkritiker.

jag bokstavligt talat ha stulit tid. Vad jag skriver till Er är därför bara för Er privata information.

Dessutom är det som Ni kallar den nordiska kvinnorörelsen totalt okänt för mig; jag känner bara till några av Ibsens dramer och vet absolut inte, om och i vilken mån man kan göra Ibsen ansvarig för de mer eller mindre hysteriska lukubrationerna⁵⁸ av borgerliga och småborgerliga kvinnliga strebrar.

Det område, som man vant sig att beteckna med namnet kvinnofrågan, är också så vidlyftigt, att man inom ramen av ett brev inte kan säga något uttömmande eller ens någorlunda tillfredsställande därom. Blott så mycket är säkert som att Marx aldrig kunde ha ”burit sig åt” så som herr Bahr tillskriver honom. Så förryckt var han inte.

Vad Ert försök att behandla saken materialistiskt angår, måste jag framför allt säga, att den materialistiska metoden slår om i sin motsats, när den inte behandlas som en ledtråd vid det historiska studiet utan som en färdig schablon, efter vilken man skär till de historiska fakta för sig. Och när herr Bahr tror sig ertappa Er på detta villospår, tycks han mig ha en liten smula rätt för sig.

Ni sammanfattar hela Norge och allt vad som där sker under den enda kategorin ”kalkborgerlighet” och likställer sedan utan betänkande Er uppfattning om den tyska kalkborgerligheten med denna norska kalkborgerlighet. Men då ställer sig två fakta tvärs i vägen.

För det första: då i hela Europa segern över Napoleon framstod som reaktionens seger över revolutionen, och revolutionen blott i sitt franska moderland ännu ingav så mycket skräck, att den kunde avtvinga den återvändande legitima regimen en borgerligt liberal författning, fann Norge tillfälle att åt sig erövra en författning, som var vida mer demokratisk än någon annan samtidigt i Europa.

Och för det andra har Norge under de sista 20 åren upplevt ett litterärt uppsving, som inget annat land utom Ryssland samtidigt kan uppvisa. Kalkborgare eller inte, dessa människor presterar vida mer än de andra och sätter sin prägel också på andra länders litteratur, inte minst den tyska.

Dessa fakta gör det i mina ögon nödvändigt att i någon mån undersöka den norska kalkborgerligheten i fråga om dess säregenheter.

Och då skall Ni sannolikt finna, att en mycket väsentlig skillnad träder i dagen. I Tyskland är kalkborgerligheten frukten av en strandad revolution, en avbruten, tillbakaträngd utveckling, och har erhållit sin egendomliga, abnormt utbildade karaktär av feighet, inskränkthet, hjälplöshet och oförmåga till varje initiativ genom Trettioåriga kriget och den därefter följande tiden — just då nästan alla andra stora folk raskt svingade sig upp. Denna karaktär har den behållit, även då den historiska rörelsen åter grep Tyskland; den var stark nog att trycka sin stämpel också på alla andra tyska samhällsklasser som en mer eller mindre allmän tysk typ, tills vår arbetarklass slutligen bröt igenom dessa trånga skrankor. De tyska arbetarna är mest avgjort ”fosterlandslösa” just däri, att de alldeles skakat av sig den kalkborgerliga tyska inskränktheten.

Den tyska kalkborgerligheten är alltså inte någon normal historisk fas utan en till sin spets driven karikatyr, ett stycke degeneration precis som den polske juden är en karikatyr på judarna. Den engelske, franske o. s. v. småborgaren står ingalunda på samma nivå som, den tyske.

---

⁵⁸ *Lukubration* — utgjutelse.

I Norge däremot är småbonde – och småborgarväldet med en ringa tillsats av medelklassvälde — ungefär som det var i England och Frankrike på 1600 – talet — sedan flera århundraden samhällets normala tillstånd. Här är inte tal om ett våldsamt återfall i föråldrade tillstånd genom en strandad stor rörelse och ett trettioårigt krig. Landet är efterblivet genom isolering och naturförhållanden, men dess tillstånd motsvarade alltid dess produktionsförhållanden och var därför normalt. Först på allra sista tiden har en smula storindustri sporadiskt kommit in i landet, men för kapitalkoncentrationens starkaste hävstång, börserna, finns ingen plats, och sedan verkar också just sjöhandelns väldiga utbredning konserverande. Ty medan överallt annorstädes ångan tränger ut segelfar – tygen, utvidgar Norge sin segelsjöfart enormt och har, om inte den största, så säkert den näst största segelflottan i världen, för det mesta i små och medelstora redares ägo liksom i England så där omkring 1720. Men därmed har det dock kommit in rörelse i den gamla stagnerande tillvaron, och denna rörelse uttrycks väl också i det litterära uppsvinget.

Den norske bonden var *aldrig livegen*, och det ger en helt annan bakgrund åt hela utvecklingen, på liknande sätt som i Kastilien. Den norske småborgaren är den frie bondens son och är under dessa omständigheter en *man* gentemot den förkomne tyske kälkborgaren. Och därför står också den norska småborgarfrun himmelshögt över den tyska kälkborgarhustrun. Och vad t. ex. Ibsens dramer än kan ha för fel, återspeglar de för oss en visserligen liten och medelklassbetonad men från den tyska himmelsvitt skild värld, en värld, där människorna ännu har karaktär och initiativ och handlar självständigt, om också efter utländska begrepp ofta besynnerligt. Något sådant föredrar jag att grundligt lära känna, innan jag fäller någon dom.

(*F. Engels: Brev till Paul Ernst, 5 juni 1890. Originalen i Marx – Engels – Lenin – Institutet, Moskva, ty.*)

IV. Till litteratur – och konsthistorien

Homeros

... Den högsta blomstringen av barbariets högre stadium möter vi i de homeriska dikterna, framför allt i Iliaden. Utvecklade järnverktyg, blåsbälgen, handkvarnen, krukmakarskivan, olje – och vinberedningen, en utvecklad metallbearbetning, som övergick till konsthantverk, vagnen och stridsvagnen, skeppsbygget med balkar och plankor, början till arkitektur som konst, städerna omgivna av murar med tinnar och torn, det homeriska eposet och hela mytologin — det är det viktigaste av det arv, som grekerna förde med sig från barbariet till civilisationen. Om vi med detta jämför Caesars och till och med Tacitus' beskrivning av germanerna, vilka befann sig i början av samma kulturstadium, som de homeriska grekerna just stod i begrepp att lämna för ett högre, så ser vi vilken rik produktionsutveckling barbariets högre stadium innebär.

(F. Engels: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*, s. 33 f.)

Samhällssystemets återspeglning i den gammalgrekiska konsten

... Familjens historia daterar sig från 1861, då von Bachofens ”Modersrätt” utkom. I denna uppställer författaren följande påståenden: 1) att människorna till en början levde i oreglerat könsumgänge, vilket han med ett felaktigt uttryck betecknar som hetärism; 2) att ett sådant könsumgänge utesluter varje säkert faderskap, att härkomsten därför endast kunde räknas på kvinnolinjen enligt modersrätt — och att detta ursprungligen varit fallet hos alla forntida folk; 3) att till följd härav kvinnorna, i sin egenskap av den unga generationens mödrar och enda säkert bekanta föräldrar, åtnjöt en hög grad av aktning och anseende, vilket — enligt Bachofens föreställning — stegrades till ett fullständigt kvinnoherravälde (gynaikokrati); 4) att övergången till par – äktenskapet, där kvinnan uteslutande tillhörde en man, innebar en kränkning av ett urgammalt religionsbud (d. v. s. en kränkning av de övriga människors urgammalt rätt till samma kvinna), en kränkning, för vilken man måste böta, eller vars tolererande kunde köpas genom ett till en viss tid begränsat prisgivande av kvinnan.

Bevisen för dessa satsar finner Bachofen i talrika citat ur den fornklassiska litteraturen, vilka han med en ytterlig flit sökt samman. Utvecklingen från ”hetärism” till monogami och från modersrätt till fadersrätt — framför allt hos grekerna — försiggår enligt Bachofen genom en vidare utveckling av de religiösa föreställningarna, genom att nya gudomligheter, representanter för det nya betraktelsesättet, placeras in i den nedärvda gudagruppen, som företräder den gamla åskådningen, så att den senare mer och mer tränges i bakgrunden av de förstnämnda. Det är alltså inte utvecklingen av människornas faktiska levnadsförhållanden, utan den religiösa återspeglingen av dessa levnadsförhållanden i dessa människors sinnen, som enligt Bachofen åstadkommer de historiska förändringarna i mannens och kvinnans ömsesidiga samhälleliga ställning. I enlighet med detta framställer Bachofen Aiskylos'

Oresteia som den dramatiska skildringen av kampen mellan modersrätten, som håller på att gå under, och fadersrätten, som uppstår och segrar under den heroiska tiden. Klytaimnestra har för sin älskare Aigistos' skull mördat sin make, Agamemnon, som återvänt hem från trojanska kriget. Men hennes och Agamemnons son, Orestes, hämnas mordet på fadern genom att mörda modern. För detta förföljer honom erinnyerna, modersrättens demoniska beskyddarinnor, enligt vilken modernmord är det svåraste av alla brott och omöjligt att sona. Men Apollon, som genom sitt orakel uppmanat Orestes till detta dåd, och Atene, som kallas till domare — de båda gudomligheter, som här företräder fadersrättens nya ordning — beskyddar honom. Atene lyssnar till båda parterna. Hela stridsfrågan sammanfattas kort i den ordväxling, som nu äger rum mellan Orestes och erinnyerna. Orestes åberopar sig på att Klytaimnestra begått ett

dubbelt brott, i det hon dödat sin make och därmed också hans fader. Varför förföljer då erinnyerna honom och inte henne, som är långt mera skyldig? Svaret är slående:

”Hon var *inte blodsförvant* med den man hon mördade.”

Mordet på en man, med vilken man inte är blodsförvant, kan sonas, även om han är mörderskans make, och intresserar inte erinnyerna. Deras uppgift är blott att förfölja mord mellan blodsförvanter, och då är modermord — enligt modersrätten — det som är svårast och mest omöjligt att sona. Nu uppträder Apollon som Orestes' försvarare. Atene låter areopagiterna — de atenska jurymännen rösta. Rösterna delar sig lika mellan frikännande och fällande. Då avger Atene som ordförande sin röst för Orestes och frikänner honom. Fadersrätten har segrat över modersrätten, ”gudarna av ung stam” — som erinnyerna själva betecknar dem — segrar över erinnyerna, och dessa låter slutligen övertala sig att övertaga en ny uppgift i den nya ordningens tjänst.

Denna nya men avgjort riktiga tolkning av Oresteia är ett av de skönaste och bästa ställena i boken, men det visar samtidigt, att Bachofen tror minst lika mycket på erinnyer, Apollon och Atene som på sin tid Aiskylos, han tror nättopp, att de utförde det undret på den heroiska tiden i Grekland, att de störtade modersrätten genom fadersrätten. Att en sådan uppfattning, där religionen gäller som den avgörande hävstången i världshistorien, slutligen måste mynna ut i ren mysticism är klart. Det är därför ett tungt och ingalunda alltid lönande arbete att plöja igenom Bachofens digra kvartband. Men allt detta förminskar inte hans banbrytande förtjänst. Det är han, som först ersatt frasen om ett obekant utillstånd med oreglerat könsumgänge med hänvisningen till att den fornklassiska litteraturen uppvisar en mängd spår, som ger vid handen, att det hos grekerna och asiaterna före par – äktenskapet faktiskt existerat ett tillstånd, under vilket inte blott en man hade sexuellt umgänge med flera kvinnor utan också en kvinna med flera män utan att bryta mot sedligheten; att denna sed inte försvann utan att lämna spår efter sig i form av en begränsad prisgivning, med vilken kvinnorna måste köpa rätten till par-äktenskap; att härstamningen därför ursprungligen blott kunde räknas på kvinnolinjen, från moder till moder; att denna kvinnolinjens uteslutande giltighet har vidmakthållits ännu långt in i perioden av par – äktenskap med fastställt eller åtminstone erkänt faderskap; och att denna mödrarnas ursprungliga ställning, i deras egenskap av barnens enda säkra föräldrar, tillförsäkrat dem och där – med kvinnorna överhuvudtaget en högre samhällelig ställning än de sedan den tiden någonsin åter innehaft. Dessa satser har Bachofen visserligen inte uttalat så klart som här — det hindrade hans mystiska åskådning. Men han har bevisat dem, och det betydde 1861 en fullständig revolution.

(F. Engels: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*, s. 12 ff.)

Slaveri och antik kultur

...*Slaveriet* var uppfunnet. Det blev snart den förhärskande produktionsformen hos alla folk, som utvecklats utöver den naturvuxna gemenskapen, men slutligen även en av huvudorsakerna till deras förfall. Först med slaveriet blev arbetsdelningen mellan jordbruk och industri i större omfattning möjlig och därmed den antika kulturens blomstring i det gamla Grekland. Utan slaveri ingen grekisk stat, ingen grekisk konst och vetenskap — utan slaveriet inget romarrike. Men utan den grundval, som greker och romare lagt, heller inget modernt Europa. Vi bör aldrig glömma, att förutsättningen för hela vår ekonomiska, politiska och intellektuella utveckling är ett tillstånd, där slaveriet var lika nödvändigt som allmänt erkänt. I denna mening är vi berättigade att säga: utan antikt slaveri ingen modern socialism.

Det är ett mycket billigt förfaringsätt att gå lös på slaveri och liknande institutioner i allmänna talesätt och utgjuta sig i högstämd etisk harm över deras skändlig – heter. Tyvärr säger man därmed ingenting annat än vad alla människor vet, nämligen att dessa antika in-

rättningar inte längre svarar mot våra nuvarande förhållanden och våra av dessa förhållanden bestämda känslor. Men därmed får vi inte ett ord till upplysning om hur dessa inrättningar uppkommit, varför de existerat och vilken roll de spelat i historien. Och medan vi ändå är inne på detta tema, så måste vi säga, hur motsägelsefullt och kätterskt det än må låta, att slaveriets införande under dåvarande förhållanden innebar ett stort framsteg. Det är nu en gång ett faktum, att människan härstammar från djuren och därför behöver barbariska, nästan djuriska metoder för att arbeta sig ur barbariet. Den ursprungliga gemenskapsorganisationen bildar, där den fortsatt att äga bestånd, sedan årtusenden tillbaka grundvalen för den mest primitiva av alla statsformer, den orientaliska despotismen, från Indien till Ryssland. Endast i de områden, där den upplöstes, har folken kunnat göra vidare framsteg, och deras första ekonomiska framsteg bestod i ökningen och utvecklingen av produktionen medels slavarbete. Det är tydligt, att så länge det mänskliga arbetet ännu var så föga produktivt, att det bara lämnade ett ringa överskott utöver de för uppehållet nödvändiga livsmedlen, så länge var det möjligt att öka produktivkrafterna och utvidga omsättningen, att utveckla stat och rättsväsen och lägga grunden till konst och vetenskap endast genom en ökad arbetsdelning, vilken som förutsättning krävde en grundläggande arbetsdelning mellan de massor, som utförde det enkla manuella arbetet, och ett fåtal privilegierade, som ledde arbetet, handeln, de statliga angelägenheterna, och som senare sysselsatte sig med konst och vetenskap. Den enklaste och naturligaste formen för denna arbetsdelning var just slaveriet. Med de historiska betingelser, som gällde för den antika kulturen, framför allt den grekiska, kunde framsteget till ett på klassmotsättningar grundat samhälle endast äga rum i form av slaveri. T. o. m. för slaverna betydde detta ett framsteg; krigsfångarna, från vilka den stora massan av slavar rekryterades, fick nu åtminstone behålla livet, i stället för att som tidigare mördas eller ännu tidigare t. o. m. halstras.

Låt oss i detta sammanhang infoga, att alla hittillsvarande historiska motsättningar mellan utsugare och utsugna, mellan härskande och förtryckta klasser finner sin förklaring i just denna det mänskliga arbetets förhållandevis utvecklade produktivitet. Så länge den verkligt arbetande befolkningen tas i anspråk av sitt nödvändiga arbete i sådan utsträckning, att den inte får någon tid över för samhällets gemensamma angelägenheter — arbetsledning, statsangelägenheter, rättsfrågor, konst, vetenskap o. s. v. — så länge måste det alltid finnas en särskild klass, som är befriad från det verkliga arbetet och ombesörjer dessa angelägenheter, varvid den förvisso aldrig har försummat att lägga en allt större arbetsbörda på de arbetande massorna.

Först den genom storindustrin uppnådda enorma stegringen av produktivkrafterna medger, att arbetet fördelas på alla samhällsmedlemmar utan undantag, och att därigenom arbetstiden förkortas, så att alla får tillräckligt med tid över att delta i de allmänna samhällsangelägenheterna — teoretiskt såväl som praktiskt. Först nu har alltså varje slags härskande och utsugande klass blivit överflödigt, ja, ett hinder för samhällets utveckling, och först nu kommer den också obönhörligt att likvideras, även om den aldrig så mycket är i besittning av det ”direkta våldet”.

(*F. Engels: Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen, s. 248 ff.*)

Herr Tidmans död⁵⁹

Arla om morgonen det var dag
 herr Tideman kläder sig i mak,
 han drog på sig sin skjorta skön.
 Det lova alla de Sönnerbo!

⁵⁹ Denna folkvisa, som också finns i den danska avfattning Engels närmast åberopar, återges här i den svenska versionen. (Se ”Dikter om freden och friheten”, Arbetarkultur 1953.)

Han drog på sig sin skjorta skön,
hans silkes tröja var härlig grön,
de bockskinns stövlar snörde hans ben.

Bockskinnsstövlarna snörde hans ben,
förgyllda sporrar spände han omkring,
så drog han sig till Sönerbo ting.

Så rider han till Sönerbo ting,
han krävde skatt av Edeling⁶⁰,
sju spann råg av var mans plog.

Sju spann råg av var mans plog,
vart fjärde svin på ollonskog.
Upp då stod den menige man.

Upp då stod den gamle man:
”Den skatt vi aldrig utgiva kan
och skola aldrig den skatt utgiva!”

”Och förrän vi skola den skatt utgiva,
förr skall var man på tinget bliva.
I Sönerhärads bönder stån samman i ring!”

”I Sönerbo bönder stån samman i ring,
låten icke Herr Tidman komma levandes från ting!”
Det första slag den gamle man slog.

Det första slag den gamle man slog,
han slog Herr Tidman ner till jord.
Nu ligger Tidman, honom rinner blod.
Nu ligger Herr Tidman, honom rinner blod,

Ännu går plogen i svartan jord,
och än gå svin på ollonskog.
Det lova alla de Sönerbo!

Detta stycke medeltida bondekrig utspelas i ”Söderharde” (”harde” är domsaga) norr om Århus på Jylland⁶¹. På tinget, områdets rättsförsamling, sköttes förutom de rättsliga också skatte – och förvaltningssaker, och visan röjer, hur i och med adelns uppkomst denna upp-trädde mot ”ädelingarna”, d.v.s. de fria bönderna, liksom det sätt, varpå bönderna visste att sätta stopp för adelsövermodet. I ett land som Tyskland, där den besittande klassen innehåller lika mycket feodaladel som bourgeoisie och proletariatet lika många eller fler jordbruksproletärer än industriarbetare, skall den gamla kraftfulla bondevisan just vara på sin plats.

(F. Engels: *Herr Tidmann*, Sozial – Demokrat, 11 maj 1865.)

Familjeformerna och deras återspeglning i litteraturen

... Men om monogamin var den enda av alla bekanta familjenormer, under vilken den moderna kärleken mellan könen kunde utvecklas, 'så betyder det inte, att denna uteslutande eller ens övervägande utvecklade sig inom familjen, som kärlek mellan de äkta makarna. Hela naturen av det fasta par – äktenskapet under mannens herravälde uteslöt något sådant. Hos alla historiskt aktiva, d. v. s. alla härskande klasser förblev ingåendet av äktenskap, vad det

⁶⁰ Edeling - den frie bonden.

⁶¹ I den svenska tolkningen i Sunnerbo härad i Småland.

varit sedan parningsäktenskapet: en konvenanssak, som arrangerades av föräldrarna. Och den första historiskt uppträdande formen för kärlek mellan könen som lidelse, och som en lidelse som tillkom varje människa (åtminstone inom de härskande klasserna), som högsta form av könsdrift — vilket just utgör dess specifika karaktär — denna dess första form, medeltidens ridderliga kärlek, var ingalunda en äktenskaplig kärlek. Tvärtom. I sin klassiska gestalt, hos provençalerna⁶², styr den för fulla segel mot äktenskapsbrottet, och detta hyllas av diktarna. Den provençalska kärlekspoesins blomma är alban, d. v. s. gryningssången. Den skildrar i glödande färger, hur riddaren vilar i bädden hos sin sköna — en annans maka — under det att väktaren står utanför och ropar till honom, så snart den första morgongryningen (alba) visar sig, så att han ännu skall få tid att obemärkt dra sig tillbaka. Avskedsscenen bildar så höjdpunkten. Nordfransmännen och även de hederliga tyskarna upptog likaledes denna diktart och det slags ridderliga kärlek, som motsvarade densamma. Vår gamle Wolfram von Eschenbach⁶³ har efterlämnat tre underbara grynings – sånger om detta tilldragande ämne, vilka är mig kärare än hans tre långa hjältedikter.

Det borgerliga giftermålet i våra dagar är av två slag. I katolska länder får den unge borgarsonen nu liksom tidigare genom föräldrarnas förmedling en passande hustru, och följden därav är naturligtvis, att den motsägelse, som monogamin innebär, når sin fullaste utveckling: hetärism i stor utsträckning för mannens vidkommande, äktenskapsbrott i stor utsträckning då det gäller kvinnan. Den katolska kyrkan har väl också blott av den anledningen avskaffat skilsmässan, att den övertygat sig om att det inte finns någon drog mot äktenskapsbrottet, lika litet som mot döden. I protestantiska länder däremot är det regel, att borgarsonen under större eller mindre frihet tillåtes välja en hustru ur sin klass, varvid en viss grad av kärlek ligger till grund för giftermålet och för anständighetens skull också ständigt förutsättes, vilket överensstämmer med det protestantiska hyckleriet. Här bedrivs mannens hetärism sömnigare, och kvinnans äktenskapsbrott är i mindre utsträckning regel. Då emellertid människorna i varje slags äktenskap förblir vad de var före äktenskapet, och borgarna i protestantiska länder mestadels är kälkborgare, så blir denna protestantiska monogami, om man tar genomsnittet av de bästa fallen, blott en äktenskaplig samvaro av dödande långtråkighet, som man betecknar med namnet familjelycka. Den bästa spegeln för dessa båda giftermålsmetoder är romanen, för den katolska metoden den franska, för den protestantiska den tyska romanen. I båda fallen ”får han henne”: i den tyska får den unge mannen flickan, i den franska får den äkta mannen horn i pannan, blir hanrej. Vem av de båda, som därvid står sig slätast, är inte alltid avgjort på förhand. Varför också den franske borgaren finner den tyska romanen lika rysligt långtråkig som den tyske kälkborgaren finner den franska romanen ”osedlig”. Detta ehuru den tyska romanen på den sista tiden, sedan ”Berlin blivit världsstad”, en aning mindre blygt börjar syssla med hetärism och äktenskapsbrott, som sedan länge varit välbekanta där.

(*F. Engels: Familjens, privategendomens och statens ursprung*, s. 87 ff.)

Om den provençalska diktningen

... Under medeltiden hade den sydfranska, vulgo⁶⁴ provençalska nationen inte blott en ”värdefull utveckling”, den stod till och med i spetsen för den europeiska utvecklingen. Den hade först av alla moderna nationer ett bildat språk. Dess diktkonst tjänade samtliga romanska folk, ja, även tyskarna och engelsmännen, till den då ouppnåeliga förebilden. I utbildningen av det feodala riddarväsendet tävlade den med kastilianerna, nordfransmännen och de engelska normanderna; i industrin och handeln stod den inte italienarna efter i någonting. Den

⁶² *Provençalerna* — avlett ur namnet på den sydfranska provinsen Provence.

⁶³ *Wolfram von Eschenbach* (omkring 1170-1220), medeltida tysk diktare.

⁶⁴ *Vulgo* (lat.) — i allmänhet, vanligen.

utvecklade inte blott ”en fas av den medeltida tillvaron till glansfull gestalt”; den frambragte i den djupaste medeltiden en återglans av den gamla hellenska⁶⁵ kulturen ...

(*F. Engels: Polendebatten i Frankfurt, Neue Rheinische Zeitung*, 3 september 1848. MEGA, del 1, bd 7, Moskva 1935, s. 332 f., ty.)

Om Dante

... Manifestet ger full rättvisa åt den revolutionära verksamhet, som kapitalismen i det förflutna utfört. Italien var den första kapitalistiska nationen. Den feodala medeltidens slut och inträdet av den nuvarande kapitalistiska tidsperioden utmärkes av en väldig gestalt — italienaren Dante, som samtidigt var medeltidens siste och den nya tidens förste poet. Nu, liksom 1300, inträder en ny historisk tidsperiod. Kommer manne Italien att ge oss en ny Dante, som beseglar födelsetimmen för den nya proletära tidsperioden?

(*F. Engels: Förord till den första italienska upplagan av Det kommunistiska partiets manifest*, s. 18.)

Renässansens epok

Den moderna naturforskningen, den enda, som i motsats till de gamles geniala naturfilosofiska ingivelser och arabernas högst betydande, men sporadiska och till största delen resultatlöst försvunna upptäckter kommit fram till en vetenskaplig, systematisk och allsidig utveckling den moderna naturforskningen daterar sig som hela den nyare historien från den mäktiga epok, som vi tyskar kallar reformationen efter den nationalolycka, som då drabbade oss, fransmännen renässansen och italienarna cinquecento⁶⁶, och som inget av dessa namn tillfredsställande uttrycker. Det är den epok, som börjar med 1400 – talets sista hälft. Kungadömet, som stödde sig på städernas borgare, bröt feodaladelns makt och grundade de stora, väsentligen på nationalitet baserade monarkierna,

i vilka de moderna europeiska nationerna och det moderna borgerliga samhället kom till utveckling. Och medan ännu borgare och adel låg i luven på varandra, pekade det tyska bondekriget profetiskt fram mot kommande klasstrider, då det inte bara förde in de upproriska bönderna på arenan — det var inte längre något nytt — utan bakom dem också det nuvarande proletariatets föregångare med den röda fanan i händerna och kravet om egendomsgemenskap på läpparna. I de ur Bysans' fall räddade manuskripten, i de ur Roms ruiner framgrävda antika statyerna gick en ny värld, den grekiska antiken, upp för det förvånade västerlandet; inför dess ljusa gestalter försvann medeltidens spöken; Italien höjde sig till en oanad konstblomstring, vilken tycktes som ett återsken av den klassiska antiken och vilken aldrig mer uppnåts. I Italien, Frankrike och Tyskland uppstod en ny, den första moderna litteraturen; England och Spanien upplevde snart därpå sin klassiska litteraturepok. Gränserna i det gamla Orbis terrarum⁶⁷ bröts igenom, jorden blev egentligen först nu upptäckt samt grunden lagd för den senare världshandeln och för hantverkets övergång till manufakturen, som i sin tur bildade utgångspunkten för den moderna storindustrin. Kyrkans andliga diktatur bröts: flertalet av de germanska folken kastade direkt av dess ok och antog protestantismen, medan ett muntert fritänkeri, som övertagits från araberna och närts av den nyupptäckta grekiska filosofin, mer och mer slog rot hos de romanska folken och förberedde 1700 – talets materialism.

Det var den största progressiva omvälvning, som mänskligheten dittills upplevt, en tid, som behövde jättar och frambragte jättar, jättar i tankekraft, lidelse och karaktär, i mångsidighet och lärdom. De män, som grundade bourgeoisins moderna herradöme, var allt utom borgerligt

⁶⁵ *Hellensk* — grekisk.

⁶⁶ *Cinquecento* (it.) — 1500-talet.

⁶⁷ *Orbis terrarum*, (lat.) — världskretsen.

inskränkta. Tvärtom, de har mer eller mindre inandats tidens äventyrliga karaktär. Det levde då nästan ingen betydande man, som inte gjort långa resor, som inte talade fyra till fem språk, som inte glänste på flera områden. Leonardo da Vinci var inte blott en stor målare utan också en stor matematiker, mekaniker och ingenjör, som de mest olika grenar av fysiken har att tacka för viktiga upptäckter; Albrecht Dürer var målare, kopparstickare, bildhuggare, arkitekt och uppfann dessutom ett fortifikationssystem, vilket redan innehöll många ideer, som långt senare åter togs upp av Montalembert och den nyare tyska befästningskonsten. Machiavelli var statsman, historieskrivare, diktare och tillika nyare tidens förste militärskriftställare värd att nämnas. Luther rensade inte bara kyrkans augiasstall utan också språkets, skapade den moderna tyska prosan och diktade text och melodi till den segervissa koral, som blev 1500 – talets marseljäs. Denna tids heroer var ännu inte förslavade under arbetsdelningen, vars verkningar i riktning mot begränsning och ensidighet vi så ofta märker hos deras efterföljare. Men vad som är särskilt typiskt för dem är, att de nästan alla lever och verkar mitt i tidsrörelsen, i det praktiska livet, tar parti och deltar i kampen, den ene med ord och skrift, den andre med värjan, många med bägge. Därav den karaktärens fullhet och kraft, som gör dem till hela människor. Kammarlärde är undantag: de är antingen folk av andra eller tredje ordningen eller försiktiga kalkborgare, som inte vill bränna fingrarna ...

(F. Engels: *Naturens dialektik, inledning*, 1878. MEGA, specialutgåva till fyrtionde årsdagen av F. Engels' död, Moskva 1935, s. 481 – 483, ty.)

Renässanskonstens sociala karaktär

... Som alltid har Sancho⁶⁸ här åter otur med sina praktiska exempel. Han menar, att ingen kan ”i ditt ställe skapa dina musikaliska kompositioner eller utföra dina. målarskisser”. ”Ingen kan ersätta Rafaels arbeten.” Sancho borde väl dock veta, att inte Mozart själv utan en annan till största delen skapat och helt utarbetat Mozarts ”Requiem”, att Rafael själv ”utfört” mindretalet av sina fresker.

Han inbillar sig, att de s. k. arbetsorganisatörerna skulle vilja organisera varje enskilds samlade verksamhet, medan det just hos dem skiljs mellan det omedelbart produktiva arbetet, som bör organiseras, och det inte omedelbart produktiva arbetet. Men i dessa arbeten skall enligt deras mening inte var och en arbeta i Rafaels ställe — som Sancho inbillar sig — utan var och en, hos vilken en Rafael döljer sig, skall obehindrat kunna utbilda sig. Sancho inbillar sig, att Rafael frambragt sina tavlor oberoende av den på hans tid i Rom rådande arbetsdelningen. Om han jämför Rafael med Leonardo da Vinci och Tizian, så kan han se, i hur hög grad den förstes konstverk var betingade av den under florentinskt inflytande utbildade dåvarande romerska blomstringen, den andres av förhållandena i Florens och senare den tredjes av Venedigs helt olikartade utveckling. Rafael var, lika väl som varje annan konstnär, beroende av de konstens tekniska framsteg, som gjorts före honom, av samhällets organisation och arbetsdelningen på hans hemort och slutligen av arbetsdelningen i alla länder, som hans hemort stod i förbindelse med. Huruvida en individ som Rafael kan utveckla sin talang är helt avhängigt av efterfrågan, som återigen är avhängig av arbetsledningen och människornas därur framgångna kulturella förhållanden.

Stirner står här ännu långt under bourgeoisin, i det han proklamerar det vetenskapliga och konstnärliga arbetets enskildhet. Man har redan nu funnit det nödvändigt att organisera denna ”enskilda” verksamhet. Horace Vernet skulle inte haft tid med tiondelen av sina tavlor, om han ansett dem för arbeten ”som blott denne enskilde förmår utföra”. Den stora efterfrågan på

⁶⁸ *Sancho* — efter Don Quijotes väpnare Sancho Panza, ett av de namn Marx och Engels hänfullt tilldelar Max Stirner, författaren till den anarkistiska boken ”Den ende och hans, egendom”.

vådeviller⁶⁹ och romaner i Paris har framkallat en arbetsorganisation för produktionen av dessa artiklar, vilken alltid presterar bättre ting än sina ”enskilda” konkurrenter i Tyskland. Inom astronomin har folk som Arago, Herschel, Encke och Bessel funnit nödvändigt att sammansluta sig för gemensamma observationer och har först sedan dess kommit fram till några hjälpliga resultat. Inom historieskrivningen är det absolut omöjligt för den ”enskilde” att prestera något, och fransmännen har också här för länge sedan genom arbetsorganisationen tagit loven av alla andra nationer. Det är för övrigt förståeligt, att all denna av den moderna arbetsdelningen beroende organisation ännu leder till högst begränsade resultat och är ett framsteg blott gentemot den förutvarande bornerade avskildheten.

Det måste ytterligare särskilt framhävas, att Sancho förväxlar arbetsorganisationen med kommunismen och till och med förundrar sig över att ”kommunismen” inte besvarar hans betänkligheter i fråga om denna organisation. Så förundrar sig en bondpojke från Gascogne över att Arago inte kan säga honom på vilken stjärna den gode guden slagit upp sitt hov.

Den konstnärliga begåvningens koncentration hos den enskilde uteslutande och dess därmed sammanhängande förkvävning hos den stora massan är en följd av arbetsdelningen. Om till och med under vissa samhällsförhållanden var och en vore en utmärkt målare, så skulle detta dock inte alls utesluta, att han också vore en originell målare, så att också här skillnaden mellan ”mänskligt” och ”enskit” arbete rinner ut i rent nonsens. Med en kommunistisk organisation av samhället bortfaller i alla händelser konstnärens underordnande under den lokala och nationella begränsning, som helt och hållet framgår ur arbetsdelningen, och individens underordnande under denna bestämda konst, så att det finns de som är uteslutande målare, bildhuggare o. s. v., och redan namnet tillräckligt klart uttrycker begränsningen i den yrkesmässiga utvecklingen och beroendet av arbetsdelningen. I ett kommunistiskt samhälle finns det inga målare utan på sin höjd människor, som bland annat också målar.

(K. Marx och F. Engels: *Den tyska ideologin*. MEGA, del 1, bd 5, Berlin 1932, s. 372 f., ty.)

Om ”grobian” – litteraturen

Kort före och under reformationstiden utvecklades bland tyskarna en litteraturart, vars blotta namn frapperar, ”grobian” – litteraturen. I dag går vi mot en med 1500 – talet analog omvälvningsepok. Inget under, att ”grobian” – litteraturen åter dyker upp bland tyskarna. Intresset för den historiska utvecklingen övervinner lätt den estetiska avsmak, som dessa slags författaralster inger — och ingav redan på 1400 – och 1500 – talen — en även föga utbildad smak.

Denna diktart är trivial, skrävlande, pratsjuk, prålande, anspråksfullt hård i angreppet, hysteriskt känslig mot andras hårdhet; den svingar svärdet med en oerhörd kraftförbrukning och sträcker det långt ut för att låta det falla platt; den predikar ständigt moral och sårar ständigt moralen; den är patetisk och vulgär i den mest komiska blandning; den bekymrar sig blott om ”saken” och går ständigt förbi saken; den sätter med samma inbilskheter upp en småborgerligt ”lörd” halvbildning mot den folkliga kunskapen och det s. k. ”sunda människoförnuftet” mot vetenskapen; den utgjuter sig med ändlös bredd och en viss självtillräcklig lätthet; den ger en plebejisk form åt ett källborgerligt innehåll; den kämpar med skriftspråket för att ge det en så att säga rent kroppslig karaktär; i bakgrunden pekar den gärna på författarens kropp, ty det kliar i fingrarna på denne att få avge några kraftprov, att få visa sina breda axlar och inför offentligheten få sträcka på sina lemmar; den proklamerar en sund själ i en sund kropp; den är omedvetet anstucken av 1500 – talets hårklyverier och dess kroppsliga feber; den är lika trollbunden av dogmatiskt inskränkta begrepp som den mot allt begrepp vädjar till en småskuren praktik; den rasar mot reaktionen och reagerar mot framsteget; oförmögen att skildra motståndaren komiskt skäller den på ett löjligt sätt ut 'honom i en hel skala av

⁶⁹ *Vådevill* — sånglustspel.

tongångar; den är Salomo och Morolf, Don Quijote och Sancho Panza, svärmare och källborgare i en person; den har en lymmelaktigt upprörd form, den upprörde lymmelns form; över det hela svävar i luften den självbelätne hedersmannens ärliga medvetande. Sådan var 1600 – talets ”grobian” – litteratur. Om vårt minne inte sviker oss, har den tyska folkhumorn rest den ett lyriskt minnesmärke i visan om ”Heinecke, den starke dräng”.

(*K. Marx: Den moraliserande kritiken och den kritiserande moralen*, Deutsche Brüsseler Zeitung, 28 oktober 1847. MEGA, del 1, bd 6, Moskva 1933, s. 298 f., ty.)

Shakespeare

... Den skurken Roderick Benedix⁷⁰ har lämnat efter sig en dålig lukt i form av en tjock bok mot ”shakespeareomanin”, vari han hårfint bevisar, att Shakespeare inte når upp i jämnhöjd med våra stora diktare, inte ens nutidens. Man skall slita ner Shakespeare från hans postament, uppenbarligen blott för att där ställa upp den bredgumpen R. Benedix. Bara i första akten av ”Muntra fruarna i Windsor” finns det mer liv och verklighet än i hela den tyska litteraturen, och den ende Launce med sin hund Crab är mer värd än alla tyska komedier tillsammans. Men gentemot detta skall den baktunge Benedix förlora sig i lika allvarliga som billiga betraktelser över det burschikosa sätt, varpå Shakespeare hastigt nystar upp trådarna och kortar av det långrandiga pratet — som i verkligheten förvisso är oundgängligt. Habeat sibi.⁷¹

(*F. Engels: Brev till Karl Marx*, 10 december 1873. Karl Marx/Friedrich Engels, Brevväxling. Utgiven av Marx – Engels – Lenin – institutet, bd 4, Moskva 1939, s. 495 f., ty.)

Om 1700 – talets ”robinsonader”⁷²

...I samhällen producerande individer — och följaktligen individernas samhälleligt bestämda produktion är naturligtvis utgångspunkten. Den enskilde och isolerade jägaren och fiskaren, varmed Smith och Ricardo⁷³ börjar, tillhör 1700 – talets fantasifattiga inbillningar. Det är robinsonader, vilka ingalunda, såsom kulturhistorikerna inbillat sig, blott ger uttryck för en reaktion mot överförfiningen och återvändande till ett missförstått naturliv. Lika litet som Rousseaus⁷⁴ ”Samhällsfördraget”, vilket genom fördrag sätter de av naturen oavhängiga subjekten i förhållande till och förbindelse med varandra, grundar sig på sådan naturalism. Detta är ett sken och blott det estetiska skenet av de små och stora robinsonaderna. Det är snarare föregripandet av det ”borgerliga samhället”, som förbereddes sedan 1500 – talet och på 1700 – talet tar jättesteg mot sin mognad. I detta den fria konkurrensens samhälle uppträder den enskilde löst från de naturband o. s. v., som under historiska epoker gör honom till ett tillbehör för ett bestämt, begränsat mänskligt konglomerat. För 1700 – talets profeter, på vars axlar Smith och Ricardo ännu fullständigt står, förefaller denna 1700 – talsindivid — produkten å ena sidan av de feodala samhällsformernas upplösning, å andra sidan av de nya produktivkrafter, som utvecklats sedan 1500 – talet — som ett ideal, vars existens tillhör det förgångna. Inte som ett historiskt resultat utan som utgångspunkt för historien. Emedan i överensstämmelse med naturen individen, enligt deras föreställning om den mänskliga naturen, inte förefaller som historiskt uppkommande utan av naturen bestämd. Denna villfarelse har hittills varit utmärkande för varje ny epok.

(*K. Marx: Till kritiken av den politiska ekonomin*, s. 235 f.)

⁷⁰ Benedix, Roderich (1811-1873), tysk dramatisk skriftställare och kritiker.

⁷¹ Habeat sibi (lat.) — må han leva väl.

⁷² Robinsonader, efter Daniel Defoes kända roman ”Robinson Crusoe”.

⁷³ Smith, Adam (1723-1790), engelsk ekonom och filosof, grundläggaren av den ”klassiska skolan”. — Ricardo, David (1772-1823), engelsk ekonom, den siste store företrädaren för den ”klassiska skolan”.

⁷⁴ Rousseau, Jean Jacques (1712-1778), fransk författare, musiker, pedagog, kulturfilosof, samhällsteoretiker.

Rousseau

... Slutligen: till och med vid tillkomsten av den rousseauska jämlikhetsläran, av vilken den dühringska endast är en matt, förvanskad kopia, måste den hegelska negationens negation — till på köpet mer än tjugo år före Hegels födelse — utföra barnmorsketjänsten. Och långt ifrån att skämmas häröver bär den i sin första framställning stämpeln av sin dialektiska härstamning nästan skrytsamt till beskådande. I natur – och vildhetstillståndet var människorna lika; och då Rousseau redan betraktar språket som en förfalskning av naturtillståndet, så har han obetingat rätt att även för dessa hypotetiska djurmänniskors vidkommande — av Haeckel nyligen betecknade som alali, språklösa — återopa sig på den likhet, som existerar inom en och samma djurart, så långt den nu sträcker sig. Men dessa lika djurmänniskor hade en egenskap framför de övriga djuren: perfektibiliteten, förmågan att ytterligare utveckla sig; denna blev orsaken till olikheten. Rousseau ser alltså ett framsteg i olikhetens uppkomst. Men detta framsteg var antagonistiskt, det var samtidigt en tillbakagång. ”Alla ytterligare framsteg (från urtillståndet betraktat) var skenbart lika många steg till fullkommandet av den enskilda människan, men i verkligheten till *släktets förfall*. Metallbearbetning och åkerbruk var de båda konster, vilkas uppfinning framkallade denna stora revolution” (urskogens förvandling till odlad mark, men också införandet av elände och träldom tack vare egendomen). ”För diktaren framstår guld och silver, för filosofin järn och säd som de två drivkrafter, som civiliserat människorna och ruinerat människosläktet.” Varje nytt framsteg för civilisationen är samtidigt ett nytt framsteg för olikheten. Alla inrättningar, som det med civilisationen uppkomna samhället producerar, slår om i motsatsen till sitt ursprungliga ändamål. ”Det är obestridligt och en grundsats i all statsrätt, att folken utsett furstar åt sig för att skydda sin frihet, inte för att tillintetgöra den.” Och ändå blir dessa furstar med nödvändighet folkens förtryckare och stegrar detta tryck till en punkt, där olikheten, driven till sin yttersta spets, åter slår om i sin motsats och blir likhetens orsak: inför despoter är alla lika, nämligen värdelösa. ”Här är den yttersta graden av olikhet, *slutpunkten, där cirkeln sluter sig och återvänder till utgångspunkten*: här blir alla privatpersoner lika, emedan de ingenting är, och undersåtarna inte längre har någon annan lag än sin herres vilja.” Men despoten. är herre, endast så länge han har våldet, och därför kan han, när man ”fördriver honom, inte beklaga sig över våldet ...”. ”Våldet håller honom uppe, våldet störtar honom, allt går sin riktiga naturenliga gång.” Och så slår olikheten åter om i likhet, men inte i de språklösa urmänniskornas naturvuxna likhet, utan i en samhällsfördragets högre likhet. Förtryckarna blir förtryckta! Det är negationens negation.

Vi har alltså redan här hos Rousseau inte endast en tankegång, som på pricken liknar den som Marx utvecklat i ”Kapitalet”, utan även i detaljerna en hel rad av samma dialektiska formuleringar, som Marx använder: processer, som till sin natur är antagonistiska, som i sig innehåller en motsägelse, en ytterlighets omslag i sin motsats, och slutligen som det helas kärna negationens negation. Om Rousseau 1754 ännu inte kunde tala hegeljargong, så är han inte desto mindre, 23 år före Hegels födelse, svårt angripen av hegelsmittan — motsägelsedialektik, logoslära, teologi o. s. v. Och när herr Dühring i sin urvattning av den rousseauska jämlikhetsteorin opererar med sina suveräna två män, så är han redan ute på det sluttande planet och rutschar räddningslöst rätt

i armarna på negationens negation. Det tillstånd, i vilket de båda männens likhet frodas, och som, väl även framställes som ett idealtillstånd, betecknas på sid. 271 som ett ”urtillstånd”. Detta urtillstånd upphäves emellertid enligt sid. 279 nödvändigtvis genom ”rovsystemet” - första negationen. Men vi är nu, tack vare verklighetsfilosofin, komna så långt, att vi avskaffar rovsystemet och i dess ställe inför de av herr Dühring uppfunna, på jämlikhet vilande hushållskommunerna — negationens negation, jämlikhet på högre stadium. Ett

nöjsamt skådespel, som på ett välgörande sätt vidgar synkretsen, att se, hur herr Dühring i egen hög person själv hemfaller åt den förfärliga förbrytelsen — negationens negation.

(F. Engels: *Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen*, s. 190 ff.)

Om Diderot

... Jag har i dag by accident⁷⁵ funnit, att det finns två ”Rameaus brorson” i huset, och skickar därför en till Dig. Detta ensamstående mästerverk skall på nytt skänka Dig njutning ...

... Mer roande än Hegels kommentar är herr Jules Janins⁷⁶, som Du finner utdrag ur i tillägget till den lilla boken. Denne ”cardinal de la mer”⁷⁷ saknar den moraliska poängen i Diderots ”Rameau” och har därför ställt saken tillrätta genom upptäckten, att Rameaus hela galenskap härrör från hans harm att inte vara ”född gentilhomme”⁷⁸. Den smörja à la Kotzebue⁷⁹, som han lagt på denna hörnsten, uppförs i London som melodram. Avståndet från Diderot till Jules Janin är väl det som fysiologerna kallar regressiv⁸⁰ metamorfos⁸¹. Fransk ande före franska revolutionen och under Louis Philippe!

(K. Marx: *Brev till Friedrich Engels*, 15 april 1869. Karl Marx/Friedrich Engels, Brevväxling. Utgiven av Marx – Engels – Lenin – institutet, bd 4, Moskva 1939, s. 219 f., ty.)

Vid sidan av 1700 – talets franska filosofi hade emellertid den nyare tyska filosofin uppstått och senare fått sin avslutning med Hegel. Dess största förtjänst är att åter ha bragt dialektiken till heders som tänkandets högsta form. De gamla grekiska filosoferna var alla borna, naturvuxna dialektiker, och redan Aristoteles, den mest omfattande begåvningen bland dem, har analyserat det dialektiska tänkandets viktigaste former. I den nyare tidens filosofi — som dock kan uppvisa enstaka lysande företrädare 'för dialektiken, sådana som Descartes och Spinoza — dominerar däremot, inte minst till följd av engelskt inflytande, det så kallade metafysiska tänkesättet. Hos 1700 – talets fransmän var detta nästan allenarådande, åtminstone i deras rent filosofiska arbeten.

Utanför den egentliga filosofin var emellertid även de i stånd att prestera mästerverk av dialektik. Vi erinrar bara om ”Rameaus brorson” av Diderot och om Rousseaus avhandling om ursprunget till den bristande jämlikheten mellan människorna.

(F. Engels: *Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen*, s. 29 f.)

Om Chateaubriand

... För övrigt har jag läst Sainte Beuves⁸² bok om *Chateaubriand*, en författare, som sedan gammalt är mig motbjudande. Att denne i Frankrike blivit så berömd beror på att han i alla avseenden är den mest klassiska inkarnationen av fransk vanité⁸³, och denna vanité har inte den lätta frivola sjuttonhundredrödräkten utan är romantiskt förklädd och stoltserar med nykläckta ordvändningar; det falska djupsinnet, bysantinsk överdrift, känslöketteri, mångfärgat glitter, word painting⁸⁴, teatraliskt, sublimt, med ett ord ett mischmasch av lögn i form och innehåll, sådant det ännu aldrig presterats ...

⁷⁵ *By accident* (eng.) — av en tillfällighet.

⁷⁶ *Janin*, Jules (1804-1874), fransk kritiker, verksam under Louis Philippes regeringstid.

⁷⁷ ”*Cardinal de la mer*” — sjökardinal.

⁷⁸ *Gentilhomme* (fr.) — adelsman.

⁷⁹ *Kotzebue*, August von (1761-1819), tysk lustspelsförfattare.

⁸⁰ *Regressiv* — återgående.

⁸¹ *Metamorfos* — förvandling.

⁸² *Sainte Beuve*, Charles Augustin de (1804-1869), fransk kritiker.

⁸³ *Vanité* (fr.) — fåfänga.

⁸⁴ *Word painting* (eng.) — ordmåleri.

(K. Marx: *Brev till Friedrich Engels*, 30 november 1873. MEGA, del 3, bd 4, Berlin 1931, s. 409, ty.)

... Vid studiet av den spanska smörjan har jag då också kommit på den värde Chateaubriand, denne skönskrivare, som på det mest frånstötande sätt förenar den förnäma skepticismen och voltaireianismen från 1700 – talet med den förnäma sentimentaliteten och romanticismen från 1800 – talet. Denna förbindelse måste i Frankrike givetvis bilda epok stilistiskt, ehuru också i stilen falskheten ofta faller i ögonen trots de artistiska konststyckena. Vad den politiske Chateaubriand beträffar har han ställt ut sig själv till fullt beskådande i sin ”Verona-kongressen”, och man kan bara fråga sig, om han fått ”kontant betalning” av Alexander Pavlovitj⁸⁵ eller endast blivit köpt genom flatteries⁸⁶, för vilket den fåfänge narren är tillgänglig som ingen annan. Andreasorden har han at all instances⁸⁷ erhållit från Petersburg. Herr ”vicomtens” (?) vanitas⁸⁸ tittar fram ur alla porer trots hans än mefistofeliska, än kristet koketterande lek med vanitatum vanitas⁸⁹. Du vet, att vid tiden för kongressen Vinge var Ludvig XVIII:s premiärminister och Chateaubriand franskt sändebud i Verona. I sin ”Verona-kongressen” — som Du kanske läst tidigare någon gång — meddelar han aktstyckena, förhandlingarna o. s. v. Börjar med en kort historik över den spanska revolutionen från 1820 – 23. Vad denna ”historik” angår, räcker det med att andraga, att han förlägger Madrid vid Tajo (blott för att få anföra det spanska dictum⁹⁰, att denna flod cria oro⁹¹), och att han berättar, att Riego i spetsen för 10.000 man (var realiter⁹² 5.000) gått emot general Freyre, som stod i spetsen för 13.000; Riego skulle blivit slagen och sedan dragit sig tillbaka med 15.000 man. I stället för till Sierra de Ronda låter han honom dra till Sierra Morena för att kunna jämföra honom med hjälten från Mancha⁹³. Jag anför detta en passant⁹⁴ för att beteckna manerret. Nästan inget datum är riktigt ...

(K. Marx: *Brev till Friedrich Engels*, 26 oktober 1854. MEGA, del 3, bd 2, Berlin 1930, s. 58 f., ty.)

Om Balzac

... Så är hos Balzac, vilken så grundligt studerat alla schatteringar av girighet, den gamle ockraren Gobseck redan ett barn på nytt, då han börjar göra sig en skatt av hopade varor.

(K. Marx: *Kapitalet*, bd 1, s. 548, not.)

...I sin sista roman, ”Bönderna”, framställer Balzac, som över huvud utmärker sig för en djup uppfattning av de reala förhållandena, träffande, hur småbonden för att bevara sin ockrars välvilja gör gratis åt denne alla slags arbeten och därmed tror sig icke ha skänkt honom något, emedan hans eget arbete icke kostar honom själv något kontant utlägg. Ockraren å sin sida slår på det viset två flugor i en smäll. Han sparar på kontant utlägg av arbetslön och insnärjer bonden som avdraget av arbete från egna fält mer och mer ruinerar, djupare och djupare i ockerspindelns fångnät...

(K. Marx: *Kapitalet*, bd 3, s. 14.)

⁸⁵ Alexander Pavlovitj — tsar Alexander I.

⁸⁶ Flatterier (fr.) — smicker.

⁸⁷ At all instances (eng.) — i alla händelser.

⁸⁸ Vanitas (lat.) — fåfänge.

⁸⁹ Vanitatum vanitas (lat.) — fåfängligheters fåfänglighet.

⁹⁰ Dictum (dat.) — ordspråk.

⁹¹ Cria oro (sp.) — kläcker guld.

⁹² Realiter (lat.) — i verkligheten.

⁹³ Hjälten från Mancha — Don Quijote.

⁹⁴ En passant (fr.) — i förbigående.

...I Balzacs "Bypastorn" finns följande:

"Om den industriella produktionen inte vore dubbelt så mycket värd som dess produktionspris i pengar, så skulle inte handeln existera."

Vad säger Du om det? ...

(*K. Marx: Brev till Friedrich Engels*, 14 december 1868. MEGA, del 3, bd 4, Berlin 1931, s. 141, ty.)

... Apropå Balzac råder jag Dig att läsa hans "Det okända mästerverket" och "Den försonade Melmoth". Det är två små chefs d'oeuvres⁹⁵, fulla av kostlig ironi.

(*K. Marx: Brev till Friedrich Engels*, 25 februari 1867. MEGA, del 3, bd 3, s. 376, ty.)

Om Goethe

... Redan systemets⁹⁶ inre krav räcker alltså för att ge förklaringen till att en alltigenom revolutionär tankemetod ledde till en mycket tam politisk slutsats. Den specifika formen för denna slutsats får utan tvivel sin förklaring därav att Hegel var tysk, och att man bakom honom liksom bakom hans samtida Goethe kunde skymta litet av kälkborgarens stångpiska. Goethe och Hegel var var och en på sitt område en olympisk Zeus, men ingen av dem kunde någonsin helt frigöra sig från den tyska kälkborgerligheten

(*F. Engels: Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut*, s. 15.)

... För den estetiska undervisningens vidkommande ser sig herr Dühring nödsakad att anskaffa ett helt nytt material. Den hittillsvarande poesin duger inte. Där all religion är förbjuden, kan de tidigare poeternas vanliga "anrättning av mytologisk eller annan religiös karaktär" självfallet inte tolereras i skolan. Även "den poetiska mysticismen, såsom t. ex. Goethe varmt omhuldade den", är förkastlig. Herr Dühring kommer alltså att bli tvungen att besluta sig för att själv leverera de poetiska mästerverk, som "motsvarar de högre anspråk, vilka kan ställas av en efter förståndet anpassad fantasi" och skildrar det äkta ideal, som "innebär världens fulländning". Vi hoppas, att han inte dröjer för länge. Världserövrande kan hushållningskommunen bli först då den stormar fram på det versmått, som anpassats efter förståndet — alexandrinen ...

(*F. Engels: Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen*, s. 443.)

... Goethe ville inte gärna ha med "Gud" att göra; ordet gjorde honom obehaglig till mods, han kände sig hemma blott i det mänskliga, och denna mänsklighet, denna konstens frigörelse från religionens fjättrar utgör just Goethes storhet. Varken de gamle eller Shakespeare kan i detta hänseende mäta sig med honom ...

(*F. Engels: Englands läge i "Deutsch – Französische Jahrbücher"*, Paris 1844. MEGA, del 1, bd 2, Berlin 1930, s. 428, ty.)

... Jag skall omarbeta artikeln om Grüns⁹⁷ Goethe, minska ner den till ett halvt eller tre fjärdedels ark och lägga den tillräta för vår publikation, om Du tycker detta är riktigt, vilket Du snart bör skriva till mig om. Boken är alltför karakteristisk, Grün prisar alla Goethes *kälkborgerliga drag som mänskliga*, han gör frankfurtbon och ämbetsmannen Goethe till "den sanna människan", medan han går förbi eller t. o. m. bespottar allt kolossalt och genialt. På så sätt lämnar denna bok det mest glänsande bevis på att *människan = den tyske småborgaren*.

⁹⁵ Chefs d'oeuvres (fr.) — mästerverk.

⁹⁶ D. v. s, det hegelska systemets.

⁹⁷ Grün, Karl (1817-1887), tysk publicist, anhängare av Proudhon.

Detta har jag blott antytt, men jag kan utföra det närmare och stryka ner resten av artikeln ganska mycket, då den inte passar oss. Vad anser Du?

(F. Engels: *Brev till Karl Marx*, 15 januari 1847. MEGA, del 3, bd 1, Berlin 1929, s. 65, ty.)

... Herr Grün hämtar sig från strapatserna med sin ”sociala rörelse i Frankrike och Belgien” genom att kasta en blick på sitt fosterlands sociala *stillastående*. Till omväxling skärskådar han nu gamle Goethe ”från den mänskliga ståndpunkten”. Han har bytt ut sina sjumila – stövlar mot tofflor, kastat på sig nattrocken och sträcker självbelåtet ut sig i sin länstol: ”Vi skriver inte någon kommentar utan tar bara med det, som ligger i öppen dag.” (S. 244.) Han har gjort det riktigt skönt för sig: ”Jag hade låtit sätta rosor och kamelior i rummet, resedor och violer i det öppna fönstret.” (S. III.) ”Och framför allt inga kommentarer! — utan så här, de samlade verken på bordet och lite ros – och resedadoft i rummet! Vi skall se, hur långt vi kommer med det. — Blott en skurk ger ut mer än han har!” (S. IV, V.) ...

På s. 15 påvisar herr Grün Goethes rätt att existera. Goethe och Schiller är nämligen upphävandet av motsatsen mellan ”dådlös njutning”, d. v. s. Wieland⁹⁸, och ”njutningslöst dåd”, d. v. s. Klopstock⁹⁹. ”Först Lessing ställde människan på sig själv.” (Måne herr Grün kan göra detta akrobatiska konststycke efter honom?) — I denna filosofiska konstruktion har vi alla herr Grüns källor samlade. Formen för konstruktionen, grundvalen för det hela — är det världsbekanta hegelska konstgreppet med motsatsernas förmedling. ”Den på sig själv ställda människan” är hegelsk terminologi använd enligt Feuerbach. ”Dådlös njutning” och ”njutningslöst dåd”, denna motsats, över vilken herr Grün låter Wieland och Klopstock spela ovannämnda variationer, är lånad ur M. Hess¹⁰⁰ *Samlade verk*. Den enda källa vi saknar är litteraturhistorien själv, som inte vet det ringaste om de ovannämnda sakerna, och därför med rätta ignoreras av herr Grün.

Då vi talar om Schiller, kan följande anmärkning av herr Gran vara på sin plats: ”Schiller var allt, som man kan vara, såvida man inte är Goethe.” (S. 311.) Pardon, man kan också vara Monsieur Grün. — För övrigt plöjer vår författare här med Ludwig von Baierlands kalvar:

”Rom, Dig felas vad Neapel har, Neapel just vad Du besitter;

Vore ni båda ett, blev det för jorden för mycket.”¹⁰¹

Genom denna historiekonstruktion är Goethes uppträdande i den tyska litteraturen förberett. ”Människan”, som av Lessing ”ställts på sig själv”, kan blott under Goethes händer fortskrida till vidare evolutioner. Herr Grün tillkommer nämligen förtjänsten av att ha upptäckt ”människan” hos Goethe – inte den naturliga av man och kvinna njutningsrikt och köttsligt avlade människan utan människan i högre bemärkelse, den dialektiska människan, *caput mortuum*¹⁰² i den degel, där Gud Fader, Sonen och Den Helige Ande blev sammansmälta — en *cousin germain*¹⁰³ åt Homunculus i Faust — kort sagt inte den människa, som Goethe talar om, utan ”den människa”, som herr Grün talar om. Vem är nu ”den människa”, som herr Grün talar om?

”Det finns inget annat än *mänskligt* innehåll hos Goethe.” (S. XVI.) — På sidan XXI får vi höra, ”att Goethe framställde och tänkte sig människan så som vi i dag vill förverkliga henne”. — Sidan XXII: ”Goethe av i dag — och det är hans verk — är en *mänsklighetens*

⁹⁸ *Wieland*, Christoph Martin (1733-1813), tysk diktare.

⁹⁹ *Klopstock*, Friedrich Gottlieb (1724-1803), tysk diktare.

¹⁰⁰ *Hess*, Moses (1812-1872), tysk skriftställare, teoretiker för ”den sanna socialismen”.

¹⁰¹ Ur Ludwig den förstes, kung av Bayern, ”Dikter”, tredje delen, München 1839.

¹⁰² *Caput mortuum* (lat.) — dödsfallen.

¹⁰³ *Cousin germain* (fr.) — köttslig kusin.

*sanna kodex*¹⁰⁴.” — Goethe ”är den *fulländade mänskligheten*”. (S. XXV.) — ”Goethes diktverk är (!) det *mänskliga samhällets ideal*.” (S. 12.) — ”Goethe kunde inte bli någon nationell diktare, emedan han var bestämd att bli *det mänskligas diktare*.” (S. 25.) — Men trots detta skall enligt s. 14 ”*vårt folk*” — alltså tyskarna hos Goethe ”skåda sitt eget väsen förklarar”. Här har vi den första upplysningen om ”människans väsen”, och vi kan därvid så mycket mer lita på herr GAM som han utan tvivel å det grundligaste ”undersökt begreppet människan”. Goethe framställer ”människan” så som herr Grün vill förverkliga henne, och tillika framställer han det tyska folket förklarar — hädanefter är ”människan” ingen annan än ”den förklarade tysken”. Detta bekräftas ständigt. Liksom Goethe inte är ”någon nationell diktare” utan ”det mänskligas diktare”, så är det tyska folket inte heller ”något nationellt folk” utan ”det mänskligas” folk. Därom heter det också på s. XVI: ”Goethes diktverk, som framgått ur livet, ... hade och har ingenting att göra med verkligheten.” Just som ”människan”, just som tyskarna. Och på s. 4: ”Ännu i denna stund vill den *franska* socialismen lyckliggöra *Frankrike*, men de tyska författarna har *människosläktet* för ögonen.” (Medan ”människosläktet” för det mesta inte brukar ”ha” dem ”för ögonen” utan för en tämligen motsatt kroppsdela.) Så glädjer sig herr Grün också på otaliga ställen över att Goethe ville ”befria människan *inifrån*” (t. ex. s. 225), ”vilken äkta germanska befrielse dock ännu inte vill komma ”ut”.

Låt oss alltså konstatera detta första besked: ”Människan” är lika med den ”*förklarade tysken*”.

Låt oss nu följa herr Grün i den erkänsla han visar ”det mänskligas diktare”, ”det mänskliga innehållet hos Goethe”. Den skall bäst avslöja för oss, vem ”människan”, som herr Grün talar om, är. Vi skall finna, att herr Grün här avslöjar den sanna socialismens hemligaste tankar, liksom han över huvud taget genom sin lust att överrösta alla sina kumpaner blir förledd att tuta ut saker i världen, som det övriga sällskapet hellre skulle vilja förtiga. Det var för övrigt så mycket lättare för honom att förvandla Goethe till ”det mänskligas diktare” som Goethe själv brukade använda orden ”människa” och ”mänskligt” i en viss emfatisk betydelse. Goethe brukade dem visserligen blott i den betydelse, som de användes i på hans tid och senare också av Hegel, liksom epitetet ”mänskligt” tilldelades särskilt grekerna i motsats till hedniska och kristna barbarer, långt innan dessa uttryck genom Feuerbach fick sitt mystiskt – filosofiska innehåll. I synnerhet hos Goethe har de för det mesta en helt ofilosofisk, sinnlig betydelse. Först herr Grün tillkommer förtjänsten av att ha gjort Goethe till Feuerbachs lärjunge och till en sann socialist.

Vi kan här naturligtvis inte tala utförligt om Goethe själv. Vi vill bara rikta uppmärksamheten på en punkt. — Goethe förhåller sig i sina verk på ett tvåfaldigt sätt till sin tids tyska samhälle. Än är han fientlig emot det; han söker undfly det honom vedervärdiga samhället såsom i ”*Ifigenia*” och över huvud taget under den italienska resan, han gör som Götz, Prometheus och Faust uppror mot det, han överöser det som Mefistofeles med sitt bittraste hån. Än åter är han befryndad med det, ”skickar” sig i det, såsom i flertalet av de tama ”*Xenierna*” och många prosaskrifter, hyllar det som i ”*Karnevalerna*”, ja, försvarar det mot den framträngande historiska rörelsen, såsom i synnerhet i alla de skrifter, där han talar om franska revolutionen. Det är inte bara vissa sidor av det tyska livet som Goethe gillar, gentemot andra, som är honom motbjudande. Det är oftare olika stämningar han befinner sig i; det är en oupphörlig kamp inom honom mellan den geniale diktaren, som äcklas av sin omgivnings misär, och det försiktiga barnet av en frankfurtsk rådsherre, respektive det weimarska geheimerådet, som ser sig nödsakad att sluta vapenstillstånd med denna misär och vänja sig vid den. Därför är Goethe än väldig, än småskuren; än ett trotsigt, hånande, världsföraktande snille, än en hänsynstagande, förnöjsam, trångsynt kalkborgare. Inte heller Goethe var i stånd att besegra

¹⁰⁴ *Kodex* — lagsamling.

den tyska misären; tvärtom, den besestrar honom, och denna misärens seger över den störste tysken är det bästa beviset för att den inte alls går att övervinna ”inifrån”. Goethe var alltför universell, en alltför aktiv natur, alltför sinnlig för att söka räddning från misären i en schillersk flykt till det kantska idealet; han var alltför skarpsynt för att inte se, hur denna flykt slutligen inskränkte sig till utbytet av den platta misären mot den översvinneliga. Hans temperament, hans krafter, hela hans andliga inriktning hänvisade honom till det praktiska livet, och det praktiska liv han fann var miserabelt. I detta dilemma, att existera i en livssfär, som han måste förakta, och dock vara fjättrad vid denna sfär såsom den enda, i vilken han kunde vara verksam, i detta dilemma har Goethe ständigt befunnit sig, och ju äldre han blev, desto mer drog sig den mäktige poeten, de guerre las¹⁰⁵, tillbaka bakom den obetydliga ministern i Weimar. Vi förebrår inte Goethe å la Börne¹⁰⁶ och Menzel¹⁰⁷ för att han inte var liberal, utan för att han också tidvis kunde vara kälkborgare, inte för att han inte var mäktig någon hänförelse för tysk frihet, utan för att han offrade sin ibland frambrytande, riktiga estetiska känsla åt en kälkborgerlig rädsla för all nutida stor historisk rörelse; inte för att han var hovman, utan för att han vid en tid, då en Napoleon sköljde rent det stora tyska augiasstallet, med högtidligt allvar kunde sysselsätta sig med de ringaste angelägenheter och menus plaisirs¹⁰⁸ vid ett av de ringaste tyska småhoven. Över huvud taget riktar vi mot honom förebråelser varken från moralisk ståndpunkt eller från partiståndpunkt utan på sin höjd från estetisk och historisk ståndpunkt; vi mäter Goethe varken med moralisk eller politisk eller ”mänsklig” måttstock. Vi kan inte här ge oss in på att framställa Goethe i sammanhang med hela hans tid, med hans litterära föregångare och samtida, i hans utvecklingsgång och i hans levnadsställning. Vi får därför inskränka oss till att helt enkelt konstatera faktum.

Vi skall se ur vilken av dessa synpunkter Goethes verk är ”en mänsklighetens sanna kodex”, ”den fulländade mänskligheten”, ”det mänskliga samhällets ideal”.

Låt oss först ta itu med Goethes kritik av det bestående samhället för att sedan övergå till den positiva framställningen av ”det mänskliga samhällets ideal”. Det är självklart, att vi med hänsyn till rikhaltigheten i Grüns bok i båda fallen blott kan framhäva några karakteristiska glanspunkter.

I själva verket uträttar Goethe under som samhällskritiker. Han ”fördömer civilisationen” (s. 34 – 36), då han låter höra några romantiska klagorop över att den utplånar allt karakteristiskt och olikartat hos människorna. Han ”förutsäger bourgeoisins värld” (s. 78), då han i Prometeus tout bonnement¹⁰⁹ skildrar privategendomens uppkomst. Han är på sidan 229 ”civilisationens straffdomare, ... dess Minos¹¹⁰”. Men allt detta är blott bagateller.

På sidan 253 citerar herr Grün ”Katekisation”:

”Betänk, o barn, varifrån är dessa gåvor?
 Du kan dock icke själv ha några håvor. –
 Å, allting har jag ifrån pappa. –
 Och han, varifrån har han det? — Ifrån pappas pappa. –
 Dock ej! Varifrån har då din farfar fått? –
 Han tog det blott.”

¹⁰⁵ *De guerre las* (fr.) — trött av striden.

¹⁰⁶ *Börne*, Karl Ludwig (1786-1837), tysk demokratisk författare, journalist och teaterkritiker, en av ”Det unga Tysklands” ideologer.

¹⁰⁷ *Menzel*, Wolfgang (1798-1873), tysk skriftställare som polemiserade mot ”Det unga Tyskland” och det franska inflytandet.

¹⁰⁸ *Menus plaisirs* (fr.) — små förluster.

¹⁰⁹ *Tout bonnement* (fr.) — helt enkelt.

¹¹⁰ *Minos* enligt den grekiska mytologin kung över Kreta, därefter domare i dödsriket.

”Hurra”, gästas herr Grün för full hals, ”la propriété c'est le vol¹¹¹ — Proudhon livslevande!” Leverrier¹¹² med sin planet kan gå hem och avträda sin orden till herr Grün — ty här är mer än Leverrier, här är t. o. m. mer än Jackson och svaveletergas. Den, som reducerat Proudhons för många fredliga borgare *förvisso* oroande ”stöldsats” till de ungefärliga dimensionerna av det ovan citerade Goethe – epigrammet, kan endast belönas med hederslegionens grand cordon¹¹³.

”Medborgargeneralen” orsakar redan mera svårigheter. Herr Grün beser den ett tag från alla sidor, gör mot sin vana några tvivlande grimaser, blir betänksam: ”visserligen ... tämligen fadd ... revolutionen är därmed inte dömd.” (S. 150.) Stopp! Nu har han det! Vad är det för ett föremål det rör sig om? En *kanna* mjölk och därför: ”Låt oss inte ... glömma, att det här åter är egendomsfrågan, som rycks i förgrunden.” (S. 151.)

När på herr Grüns gata två gummor grälar om ett salt sillhuvud, besparar sig herr Grün förstås inte mödan att stiga ned från sitt ”ros” – och resedadoftande rum och upplysa dem om att det också hos dem ”är *egendomsfrågan*, som rycks i förgrunden”. Alla vältänkandes tack blir honom den bästa lönen.

Goethe har utfört en av sina största kritiska gärningar, när han skrev *Werther*. *Werther* är ingalunda, som Goethes tidigare läsare ”från den mänskliga ståndpunkten” trodde, blott och bart en sentimental kärleksroman. I *Werther* ”har det mänskliga innehållet funnit en så adekvat form, att man inte i någon litteratur i världen kan finna något, som förtjänar att ens i ringaste mån sättas vid dess sida”. (S. 96.) ”Werthers kärlek till Lotte är en ren hävstång, en vehikel¹¹⁴ för den radikala känslopanteismens tragedi. *Werther* är en sådan människa som saknar ryggrad, som ännu inte blivit subjekt.” (S. 93.) *Werther* skjuter sig inte på grund av sin förälskelse, utan ”emedan han, det olycksaliga panteistiska medvetandet, inte kunde komma på det klara med världen”. (S. 94.) ”*Werther* framställer med konstnärligt mästerskap samhällets hela förruttnade tillstånd, han ser den djupaste roten till de sociala missförhållandena i det religiöst – filosofiska fundamentet” (vilket fundament som bekant är mycket yngre än ”missförhållandena”), i den oklara, nebulösa kunskapen ... ”Rena, utluftade begrepp om den sanna mänskligheten” (och framför allt ryggrad, herr Grün, ryggrad!), ”det bleve också döden för denna misär, för detta maskstungna, ihåliga tillstånd, som man kallar det borgerliga livet!”

Ett exempel på hur ”*Werther* med konstnärligt mästerskap framställer samhällets förruttnade tillstånd”. *Werther* skriver: ”Äventyr? Varför behöver jag det dumma ordet ... våra borgerliga, våra falska förhållanden, de är äventyren, de är odjuren!” Detta jämmerskri från en svärmisk lipsill om avståndet mellan den borgerliga verkligheten och hans inte mindre borgerliga illusioner om denna verklighet, denna kraftlösa, beklämda suck, som enbart beror på brist på den vanligaste erfarenhet, utges av herr Grün på s. 84 för djupborrande samhällskritik. Herr Grün påstår t. o. m., att den i de ovannämnda orden uttalade ”förtvylade livsångesten, denna sjukliga retning att ställa tingen på huvudet, så att de åtminstone en gång skall få ett annat utseende (!), sist och slutligen grävt flodbädden till franska revolutionen”. Revolutionen, som ovan var förverkligandet av machiavellismen, blir här blott och bart till förverkligandet av den unge Werthers lidanden. Giljotinen på Revolutionsplatsen är blott det matta plagiatet av Werthers pistol.

Härefter är det helt självklart, att Goethe också i *Stella* — enligt s. 108 — behandlar ”ett socialt stoff”, ehuru här endast ”högst lumpna förhållanden” skildras. Den sanna socialismen

¹¹¹ *La propriété c'est le vol* (fr.) — Egendom är stöld.

¹¹² *Leverrier*, Urbain Jean Joseph (1811-1877), fransk astronom.

¹¹³ *Grand cordon* (fr.) — stora band.

¹¹⁴ *Vehikel* — hjälpmedel, ”bärare”.

är mycket mer tillmötesgående än vår Herre Jesus. Där två eller tre äro församlade — de behöver inte alls vara det i dess namn — är den mitt ibland dem och har ”ett socialt stoff”. Den liksom dess anhängare herr Grün har över huvud taget en slående likhet med ”detta tarvliga självbelåtna spionageväsen, som bekymrar sig om allt utan att utröna något”. (S. 47.)

Våra läsare påminner sig kanske ett brev, som Wilhelm Meister i sista delen av ”Läroåren” skriver till sin svåger, där efter några tämligen platta fraser om fördelen av att växa upp under välbärgade förhållanden adelns företrädesrätt framför kälkborgarna erkänns och de senares, liksom alla övriga icke – adliga klassers, underordnade ställning stadfästs såsom tills vidare oföränderlig. Blott för den enskilde skall det under vissa omständigheter vara möjligt att ställa sig på samma nivå som adeln. Herr Grün anmärker härtill: ”Vad Goethe säger om de högre samhällsklassernas företräden är *alltigenom sant*, om man identifierar högre klasser med bildade klasser, och detta är fallet hos Goethe.” (S. 264.) Varvid det framdeles beror.

Vi kommer till den mångomtalade huvudpunkten: Goethes förhållande till politiken och till franska revolutionen. Här kan man av herr Grüns bok lära, vad det vill säga att följa någon i vått och torrt; här bekräftar sig herr Grüns trohet.

För att Goethes förhållande till revolutionen må synas rättfärdigat måste Goethe naturligtvis stå över revolutionen, ha övervunnit den, redan innan den fanns till. Vi får därför redan på s. XXI veta: ”Goethe hade skyndat så långt före sin tids *praktiska* utveckling, att han gentemot den trodde sig kunna förhålla sig blott avvisande, blott avvärjande”. Och på s. 84, på tal om Werther, vilken som vi sett redan innehåller hela revolutionen *in nuce*¹¹⁵: ”Historien skriver 1789, Goethe 1889”. Desslikes måste Goethe (s. 28 – 29) ”i få ord grundligt göra upp med allt skrik om friheten”, i det han redan på 70 – talet i Frankfurter Gelehrtenanzeigen låter trycka en artikel, som alls inte talar om den frihet ”skrikhalsarna” kräver utan endast anställer några allmänna och tämligen nyktra betraktelser om friheten som sådan och frihetsbegreppet. Vidare: emedan Goethe i sin doktorsavhandling uppställde tesen, att varje lagstiftare t. o. m. vore förpliktad att införa en bestämd kult — en tes, som Goethe själv behandlar blott som en roande paradox (vilket herr Grün själv citerar) föranledd av allsköns småstadsmässigt prästgräl i Frankfurt — ”nötte studenten Goethe sina skosulor i grundligt inhämtande av revolutionens och den nuvarande franska statens hela dualism”. (S. 26, 27.) Det tycks som om herr Grün ärvt denna ”studenten Goethes” ”nötta skosulor” och därmed satt sulor under sin ”sociala rörelses” sjumilastövlar.

Nu går det naturligtvis upp ett nytt ljus för oss om Goethes uttalanden beträffande revolutionen. Nu är det klart, att han, som stod högt över den, som redan för femton år sedan ”gjort upp med den”, ”nött av skosulorna efter den”, distanserat den med ett århundrade, inte kunde ha någon sympati för den, inte kunde intressera sig för ett folk av ”frihetssvärmare”, som han var på det • klara med redan anno sjuttiotre. Nu har herr Grün en lätt uppgift. Goethe må sätta en aldrig så banal gammalmannsvisdom på sirliga distika¹¹⁶, må resonera aldrig så kälkborgerligt inskränkt om den¹¹⁷, aldrig så kälkborgerligt rygga tillbaka för den stora islossning, som hotar hans fredliga poetiska vrå, han må uppföra sig hur småaktigt, hur fegt, hur lakejaktigt som helst, han kan inte vara för svår för sin tålige kommentator. Herr Grün lyfter honom upp på sina outtröttliga axlar och bär honom genom smutsen; ja, han övertar all smutsen för den sanna socialismens räkning, så att Goethes skor förblir rena. Från ”Fälttåget i Frankrike” till ”Den naturliga dottern” övertar herr Grün på s. 133 – 170 allt, allt utan undantag, han visar en *dévouement*¹¹⁸, som kunde röra en Buchez¹¹⁹ till tårar. Och när allt

¹¹⁵ *In nuce* (lat.) — i ett nötskal.

¹¹⁶ *Distika* — ett antikt versmått.

¹¹⁷ D. v. s. revolutionen.

¹¹⁸ *Dévouement* (fr.) — hängivenhet.

detta inte hjälper, när smutsen är alldeles för djup, då spänns den högre sociala exegesen¹²⁰ för vagnen, då gör herr Grün följande parafra:

”Frankrikes sorgliga öde må de stora betänka
Men i sanning än mer de små.
De stora gick så till botten; dock vem beskyddade massan
Mot massan? Då var massan massans tyrann.”

”Vem beskyddar”, skriker herr Grün av alla krafter, med spärstil, frågetecken och alla ”vehiklar för den radikala affärspanteismens tragedi”, ”vem beskyddar i synnerhet den egendomslösa massan, den s. k. pöbeln, mot den besittande massan, den lagstiftande pöbeln!” (S. 137.) ”Vem beskyddar i synnerhet” Goethe mot herr Grün? –

På detta sätt förklarar herr Grün hela raden av snusförnuftiga borgarregler ur de venetianska epigrammen, vilka ”liksom från *Herkules'* hand utdelar örfilar, som först nu tycks oss smälla riktigt behagligt” (sedan faran för kälkborgaren är över), ”då vi har stor och *bitter* erfarenhet bakom oss” (utan tvivel mycket bitter för kälkborgaren). (S. 136.)

Ur ”Belägringen av Mainz” skulle herr Grün ”för allt i världen inte vilja gå förbi följande ställe”: ”Tisdag ... ilade jag att *ära...* min *furste*, varvid jag också hade lyckan att få *uppvakta* fursten” o. s. v.... ”*min alltid nådige herre*” o. s. v. Det ställe, där Goethe framlägger sin underdåniga vördnad för konungens av Preussen liv – kammartjänare, livhanrej och livkopplare, herr Rietz, finner herr Grün inte lämpligt att citera.

På tal om ”*Medborgargeneralen*” och ”*De utvandrade*” får vi veta: ”Goethes hela antipati mot revolutionen gällde — så ofta den yttrade sig i diktens form — detta ständiga verop, att han såg människorna fördrivas från *välförtjänta* och *välförstådda* egendomsförhållanden, som togs i anspråk av intrigmakare, avundsmän o. s. v.... just denna *'berövandets orätt ... Hans hemkära, fredliga* natur reste sig mot skadegörelsen av äganderätten, vilken utövades av *godtycket* och jagade stora människomassor ut i flykt och elände.” (S. 151.) Detta ställe kan vi utan vidare skriva på ”människans” konto, vars ”fredliga, hemkära natur” har det så behagligt i sina ”välförtjänta och välförstådda” eller rent ut sagt välförvärvade ”egendomsförhållanden”, att hon förklarar revolutionens stormvåg, som sans *façon*¹²¹ sopar undan dessa förhållanden, för ”godtycke”, för verk av ”intrigmakare, avundsmän” o. s. v.

Att herr Grün ”med renaste glädje avnjuter” (s. 165) den borgerliga idyllen ”Hermann och Dorothea” med dess tvehågsna och snusförnuftiga småstadsbor, dess gnällande bönder, som med vidskeplig rädsla flyktar undan sansculotternas armé¹²² och krigets fador, det förundrar oss hädanefter icke. Herr Grün ”låter sig t. o. m. lugnad nöja med den trångbröstad mission, som det tyska folket till slut ... tilldelas”. Det passar icke tysken att leda den fruktansvärda rörelsen vidare och att också vackla hit och dit. Herr Grün gör rätt i att gjuta medlidsamma tårar för de svåra tidernas offer och i patriotisk förtvivlan över sådana ödets slag blicka mot himlen. Det finns för övrigt nog med fördärvade och vansläktade, som inte har ett ”mänskligt” hjärta i bröstet, som hellre i det republikanska lägret stämmer in i Marseljåsen, ja, kanske drar oanständiga vitsar i Dorotheas övergivna lilla kammare. Herr Grün är en hedersman, som upprörs av den känslolöshet, med vilken t. ex. en Hegel ser bort från de av historiens stormsteg nertrampade ”små blommorna” och hånar ”klagosången över de privata dygderna

¹¹⁹ *Buchez*, Philippe (1796-1865) fransk kristlig ”socialist”.

¹²⁰ *Exeges* — bibeltolkning, textutläggning.

¹²¹ *Sans façon* (fr.) — utan vidare.

¹²² D. v. s. revolutionsarmén. Adeln kallade revolutionärerna. hånfullt för ”sansculottes” (de byxlösa), emedan de bytt ut ädlingarnas knäbyxor mot långbyxor.

blygsamhet, ödmjukhet, människokärlek, barmhärtighet”, som höjs ”mot världshistoriska dåd och deras verkställare”. Herr Grün gör rätt däri. I himlen skall han väl belönas.

Låt oss avsluta de ”mänskliga” fraserna om revolutionen med följande: ”En verklig komiker skulle tillåta sig *att finna Konventet självt oändligt löjligt*”, och innan denne ”verkliga komiker” påträffas, avger herr Grün tills vidare de nödvändiga instruktionerna. (S. 151, 152.)

Om Goethes förhållande till politiken efter revolutionen ger herr Grün likaledes överraskande upplysningar. Bara ett exempel. Vi vet redan, vilket djupt känt agg mot liberalerna ”mänskan” bär i sitt hjärta. ”Det mänskligas diktare” får givetvis inte gå till sina fäder utan att särskilt ha tagit med dem, utan att ha gett herrar Welcker, Itzstein et consortes en ordentlig minnesbeta. Denna minnesbeta uppspårar vårt ”självbelåtna spionageväsen” i följande tama xenie (s. 319):

”Det är ju bara den gamla träcken,
Klokare måste ni bli!
Trampa ej alltid densamma fläcken,
Så går vi framåt, också vi!”

Goethes omdöme: ”Ingenting är mer vedervärdigt än *majoriteten*, ty den består av några få kraftfulla föregångare, av skälmar, som anpassar sig, av svaga, som låter sig uppsugas, och av massan, som rullar bakefter utan att det minsta veta vad den vill” — detta äkta kälkborgaromdöme, vars okunnighet och kortsynthet är möjliga blott på en tysk lilleputtstats begränsade område, gäller för herr Grün som ”kritik av den senare” (d. v. s. moderna) ”rättsstaten”. Hur riktigt detta är, erfar man ”t. ex. i vilken deputeradekammare som helst”. (S. 268.) Hädanefter sörjer alltså den franska kammarens ”buk” blott av okunnighet så förträffligt för sig och sina likar. Ett par sidor längre fram (s. 271) är ”*julirevolutionen*” enligt herr Grüns mening ”fatal”, och redan på s. 34 klandras skarpt *tullförbundet*, därför att det ”ännu mer *fördyrar* den naknes och frysandes klädtrasor, som skall täcka hans skinn, blott för att göra tronens stöttor (!), de frisinnaade penningherrarna” (vilka som bekant i hela tullförbundet opponerar sig mot ”tronen”), ”något motståndskraftigare”. De ”nakna” och ”frysande” skjuts som bekant överallt i Tyskland fram av kälkborgarna, då det gäller att bekämpa skyddstullarna eller några andra progressiva borgerliga åtgärder, och ”mänskan” ansluter sig till dem.

Vilka upplysningar om ”mänskans väsen” ger oss nu genom herr Grün Goethes kritik av samhället och staten?

Först besitter ”mänskan” enligt s. 264 en alldeles avgjord respekt för de ”bildade stånden” i allmänhet och en passande vördnad för en hög adel i synnerhet. Men sedan utmärker hon sig genom en väldig rädsla för alla stora massrörelser, för alla energiska sociala aktioner, vid vilkas annalkande hon antingen skrämmd kryper undan i spiselvrån eller skyndsammast löper bort med sitt pick och pack. Så länge rörelsen varar, är den ”en bitter erfarenhet” för henne, och knappt är den förbi, förrän hon bredbent ställer sig på prosceniet¹²³ och med Herkules' hand utdelar örfilar, som först nu tycks henne smälla riktigt behagligt, och finner hela historien ”oändligt löjlig”. Därvid hänger hon med hela sitt hjärta fast vid ”välförtjänta och välförstådda egendomsförhållanden”; i övrigt äger hon en mycket ”hemkär och fredlig natur”, är förnöjsam och anspråkslös samt önskar i sina små, stillsamma njutningar inte bli störd av några stormar. ”Människan dröjer gärna i det begränsade” (så lyder på s. 191 *första* satsen i ”andra delen”); hon avundas ingen och tackar sin skapare, när man lämnar henne i fred. Kort sagt, ”mänskan”, vilken vi redan sett vara en boren *tysk*, börjar så småningom att på håret likna en *tysk småborgare*.

¹²³ *Proscenium* (lat.) — förscen.

Vartill inskränker sig i själva verket Goethes av herr Grün förmedlade samhällskritik? Vad finner ”människan” att anmärka på samhället? För det första att det inte motsvarar hennes illusioner. Men dessa illusioner är just den idédebatterande, särskilt den ungdomlige kälkborgerarens illusioner — och om den kälkborgerliga verkligheten inte motsvarar dessa illusioner, beror detta blott på att de är illusioner. De motsvarar därför så mycket fullständigare den kälkborgerliga verkligheten. De skiljer sig från den endast så som över huvud taget det ideologiska uttrycket för ett tillstånd skiljer sig från detta tillstånd, och om deras förverkligande kan det därför inte vara något tal. Ett slående exempel härpå ger herr Grüns fraser om Werther.

För det andra riktar sig ”människans” polemik mot allt, som hotar den tyska kälkborgerregimen. Hela hennes polemik mot revolutionen är en kälkborgerares. Hennes hat mot liberalerna, julirevolutionen och skyddstullarna yttrar sig alldeles omisskännligt som den nedtryckte, stabile småborgarens hat mot den oavhängige, progressive borgaren. Låt oss ge ännu två exempel på detta.

Småborgardömets blomstringstid var som bekant skråväsendet. På sidan 40 säger herr Grün och talar i Goethes, alltså ”människans” anda: ”Under medeltiden förband korporationen den starke mannen skyddande med andra starka.” Den tidens skråborgare är ”starka män” inför ”människan”.

Men skråregimen var på Goethes tid redan i förfall; konkurrensen bröt in från alla sidor. Goethe utbrister som äkta kälkborgerare på ett ställe i sina memoarer, som herr Grün på s. 88 citerar, i hjärtslitande klagorop över småborgerlighetens begynnande förruttnelse, över välbärgade familjers ruin, över familjelivets därmed sammanhängande förfall, de husliga bandens upplösning och annan sådan borgerlig jämmerlåt, som i civiliserade länder behandlas med välförtjänt förakt. Herr Grün, som vid detta ställe vädrar en präktig kritik av det moderna samhället, kan så föga tygla sin glädje, att han låter trycka hela dess ”mänskliga innehåll” med spärstil.

Låt oss nu gå över till det positiva ”mänskliga innehållet” hos Goethe. Vi kan nu gå fortare fram, då vi nu en gång är ”människan” på spåren.

Låt oss framför allt meddela den glädjande iakttagelsen, att ”Wilhelm Meister överger föräldrahemmet” och att i ”Egmont” ”Brüssels borgare håller på privilegier och friheter” av ingen annan grund än för att ”bli människor”. (S. XVII.)

Herr Grün har redan en gång ertappat gamle Goethe på Proudhons vägar. Han har på s. 320 än en gång detta nöje: ”Vad Goethe ville, vad vi alla vill, att rädda vår personlighet, *anarkin* i ordets sanna bemärkelse, därom säger han sålunda”:

”Men varför gillar jag väl då
I nutidens värld anarkins låt gå?
Var och en lever efter sitt skön,
Och detta är också min vinst och lön” o. s. v.

Herr Grün är överlycklig att hos Goethe återfinna den äkta, ”mänskliga” samhällsanarki, som först förkunnades av Proudhon, och som med acklamation adopterades av de tyska sanna socialisterna. Men denna gång misstar han sig. Goethe talar om den redan existerande ”anarkin

i nutidens värld”, som redan ”är” hans vinst och lön, och enligt vilken var och en lever efter sitt skön, d. v. s. om den oavhängighet i det sällskapliga umgänget, som åvägabragts genom feodal – och skråväsendets upplösning, genom bourgeoisins frammarsch och patriarkalismens bannlysning ur de bildade klassernas sociala liv. Redan av grammatikaliska grunder kan det

alltså inte vara tal om herr Grüns omtyckta *framtida* anarki i högre betydelse. Goethe talar här över huvud taget inte om ”vad han ville” utan om vad han fann existerade.

Men ett sådant litet förbiseende får inte störa. Vi har ju dikten ”Egendom”.

”Jag vet, att inget tillhör mig
Förutom tanken, som ostörd sig
Utur min själ vill gjuta,
Och varje gunstigt ögonblick,
Som låter mig ett älskvärt skick
Från grunden njuta.”

Om det inte är klart, att i denna dikt ”den hittillsvarande egendomen går upp i rök” (s. 320), står herr Grüns förstånd stilla.

Vi lämnar dock dessa herr Grüns små exegetiska¹²⁴ sidonöjen åt sitt öde. Deras antal är för övrigt legio¹²⁵, och det ena för alltid till ännu mer överraskande resultat än det andra. Låt oss hellre åter se oss om efter ”människan”.

”Människan dröjer gärna i det begränsade”, fick vi höra. Kalkborgaren gör sammaledes. ”Goethes förstlingar var av *rent social* (d. v. s. mänsklig) natur ... Goethe höll sig till det allra *närmaste, minsta, husligaste*”. (S. 88.) Det första positiva, som vi upptäcker hos människan, är glädjen vid småborgarens ”ringa och husliga”, stilla liv.

”När vi finner en plats i världen”, säger Goethe i herr Grüns sammanfattning, ”vilar där med vår egendom, föder oss av ett fält och skyddar oss med ett hus, har vi då inte ett fosterland?” ”Och”, utropar herr Grün, ”hur har vi inte i dag utplånat detta ord ur själen!” (S. 32.) - ”Människan” bär för det mesta en *redingote à la propriétaire*¹²⁶ och ger sig även därigenom tillkänna som en ren *epicier*¹²⁷.

Den tyska borgaren är, som var och en vet, frihetsvärmare på sin höjd tillfälligt, i ungdomen. ”Människan” har samma egenskap. Herr Grün omnämner med välbehag, hur Goethe under sina senare år ”fördömer” den ännu i ”Götz”, denna ”produkt av ett fritt och ouppfostrat barn”, spökande ”frihetsträngtan” och citerar t. o. m. på s. 43 den feга återkallelsen in extenso. Vad herr Grün förstår med frihet, kan man sluta sig till av att han på samma ställe identifierar franska revolutionens frihet med de fria schweizarnas vid tiden för Goethes resa till Schweiz, alltså den moderna konstitutionella och demokratiska friheten, med medeltida riksstäders *patricie* – och skråherravälde och dessutom med de boskapsskötande alpstammarnas urgermanska råhet. Bergsfolket i Berns högland skiljer sig ju inte en gång till namnet från ”Berget”¹²⁸ i Nationalkonventet!

Den hedervärde borgaren är en stor fiende till all frivolitet och allt religionsförhånande. ”Människan” likaledes. När Goethe i detta avseende på diverse ställen uttalade sig äkta borgerligt, hör detta för herr Grün också till ”det mänskliga innehållet hos Goethe”. Och för att man riktigt skall tro det, samlar herr Grün inte blott dessa guldorn utan tillägger på s. 62 ännu en hel del behjärtansvärt ur egen fatatur, att ”religionsförhånarna” ... vore ”tomma krukor och kräk” o. s. v. Vilket gör all heder åt hans ”mänskliga” och borgerliga sinnelag.

¹²⁴ *Exegetiska* — textutläggande.

¹²⁵ *Legio* (lat.) — av oräknelig mängd.

¹²⁶ *Redingote à la propriétaire* (fr.) — lång överrock, karakteristisk för dåvarande fastighetsägare.

¹²⁷ *Epicier* (fr.) — kryddkrämare, kalkborgare.

¹²⁸ ”*Berget*” — fr. *La Montagne*, politiskt parti under franska revolutionen.

Borgaren kan inte leva utan en ”kär konung”, en dyr landsfader. ”Människan” inte heller. Därför ser Goethe (s. 129) i Karl August¹²⁹ en ”förträfflig furste”. Den tappre herr Grün, som ännu anno 1816 svärmar för ”förträffliga furstar”!

Borgaren intresserar sig för en händelse, i den mån den direkt inverkar på hans privata förhållanden. ”Till och med dagens händelser blir för Goethe till främmande objekt, som antingen stör eller gynnar honom i *den borgerliga välmågan*, som kan avvinna honom ett estetiskt eller *mänskligt* men aldrig ett politiskt intresse.” (S. 20.) Herr Grün ”avvinner hädanefter en sak ett mänskligt intresse”, när han märker, att den ”antingen stör eller gynnar honom i den borgerliga välmågan”.

Herr Grün tillstår här så öppet som möjligt, att den borgerliga välmågan är huvudsaken för ”människan”. – Faust och Wilhelm Meister ger herr Grün anledning till särskilda kapitel. Låt oss först ta Faust.

På s. 116 får vi veta:

”Genom att Goethe kom växtorganismens hemlighet på spåren”, blir han ”först i stånd att färdiggestalta sin humanistiska människa, Faust” (finns det då inget sätt att gå ur vägen för den ”mänskliga” människan?). ”Ty Faust blir likaså ... genom naturvetenskapen förd till toppen av sin egen natur (!)”. Vi har fått våra exempel på hur också ”den humanistiska människan” herr Grün ”genom naturvetenskapen förs till toppen av sin egen natur”. Man ser, hur detta hör till släktet.

Vi hör sedan, s. 231, att ”djurskelettet och människobenen” i första scenen betyder ”hela vårt livs abstraktion” — överhuvudtaget förfar herr Grün med Faust just så som om han hade uppenbarelsen av teologen Sankt Johannes framför sig. Makrokosmos¹³⁰ betyder ”den hegelska filosofin”, som då, när Goethe skrev denna scen (1806), för tillfället blott fanns till i Hegels huvud, på sin höjd i manuskriptet till ”Fenomenologin”, som Hegel vid denna tid utarbetade. Vad bryr sig ”det mänskliga innehållet” om tideräkningen?

Skildringen av det sjunkna heliga romerska riket i andra delen av ”Faust” uttyder herr Grün (s. 240) utan vidare som en skildring av Ludvig XIV:s monarki, ”varmed”, tillfogar han, ”vi av sig självt får konstitutionen och republiken!” ”Människan” ”har” naturligtvis allt ”av sig självt”, som andra människor med möda och arbete först måste framställa åt sig.

På s. 246 anförtror oss herr Grün, att andra delen av ”Faust” i avseende på dess naturvetenskapliga sida ”blivit den moderna kanon¹³¹ liksom Dantes 'Den gudomliga komedin' var medeltidens kanon”. Detta till efterföljelse för naturforskarna, som hittills sökt mycket litet i ”Fausts” andra del, och för historikerna, som i florentinarens ghibellinska partidikt sökt något helt annat än en ”medeltidens kanon”! Det synes som om herr Grün ser på historien med samma ögon som enligt s. 49 Goethe på sitt eget förflutna: ”I Italien överblickade Goethe sitt förflutna *med den belvederiske Apollos ögon*”, vilka ögon pour comble de malheur¹³² inte en gång har ögonstenar.

Wilhelm Meister är ”kommunist”, d. v. s. ”i teorin, på den estetiska åskådningens mark” (!!). (S. 254.) ”Han har ställt sitt hopp till ett intet, och hela världen tillhör honom.” (S. 257.) Naturligtvis, han har nog med pengar, och världen tillhör honom, som den tillhör varje borgare, utan att han behöver göra sig mödan att bli ”kommunist på den estetiska åskådningens mark”. Under auspicierna¹³³ av detta ”intet”, vartill Wilhelm Meister ställt sitt hopp, och

¹²⁹ *Karl August* (1757-1828), hertig av Sachsen, Weimar och Eisenach, vid vars hov Goethe levde.

¹³⁰ *Makrokosmos* — världsalltet.

¹³¹ *Kanon* — rättesnöre.

¹³² *Pour comble de malheur* (fr.) — till råga på olyckan.

¹³³ *Auspicier* — förebud; skydd.

vilket, som vi ser av s. 256, är ett riktigt vidlyftigt och innehållsdigert ”intet”, avskaffas också bakruset. Herr Grün ”dricker utan efterkänningar, utan huvudvärk ur sista skvätten”. Desto bättre för ”människan”, som nu ostraffat kan lyfta en stilla bägare. För den tid, då allt detta skall uppfyllas, har herr Grün emellertid redan upptäckt ”den sanna människans” dryckesvisa i detta: Jag har ställt mitt hopp till ett intet ”denna sång skall man sjunga, när mänskligheten inrättat sig, sig själv värdigt”; herr Grün har dock inskränkt den till tre strofer och uteslutit de för ungdomen och ”människan” olämpliga ställena.

Goethe uppställer i W. M. ”det mänskliga samhällets ideal”. ”Människan är inte något lärande utan ett levande, handlande och verkande väsen.” ”Wilhelm Meister är denna människa.” ”Människans väsen är verksamhet” (ett väsen, som hon delar med varje loppa). (S. 275, 258, 261.)

Till slut ”Valfrändskaperna”. Denna i sig moraliska roman moraliserar herr Grün ännu mer, så att det nästan verkar som om det vore fråga om att anbefalla ”Valfrändskaperna” som lämplig skolbok för högre flickskolor. Herr Grün förklarar, att Goethe har ”skilt mellan kärlek och äktenskap och detta så, att kärleken för honom är sökandet *efter äktenskapet* och äktenskapet den *funna*, fulländade kärleken”. (S. 286.) Varför alltså kärleken är *sökandet* efter ”den funna kärleken”. Detta förtydligas ytterligare därmed, att efter ”ungdomskärlekens frihet” äktenskapet som ”kärlekens slutförhållande” måste inträda. (S. 287.) Alldeles som i civiliserade länder en vis familjefader först låter sin son rasa ut några år och sedan till ”slutförhållande” utväljer en lämplig maka åt honom. Men medan man i civiliserade länder för länge sedan slutat upp med att se något moraliskt bindande i detta ”slutförhållande”, medan där tvärtom mannen håller sig med älskarinnor, och hustrun därför sätter horn på honom, räddar kälkborgaren åter herr Grün: ”Om människan verkligen haft fritt val, ... om två människor grundar sitt förbund på sin ömsesidiga förnuftiga vilja” (om lidelse, kött och blod är därvid inte något tal), hör det till en *libertins*¹³⁴ världsåskådning att betrakta störningen av detta förhållande som en småsak, medan den för Goethe rymde lidande och olycka. Men hos Goethe kan det inte vara tal om *libertinage*.” (S. 288.)

Detta ställe karakteriserar den skygga polemik mot moralen, som herr Grün då och då tillåter sig. Kälkborgaren har kommit till den insikten, att man så mycket hellre måste låta ungdomen vara med om något, som just de liderligaste pojarna sedan blir de bästa äkta männen. Men skulle de efter bröllopet låta ännu något komma sig till last — då finns det ingen nåd, ingen barmhärtighet för dem; ty ”det hör till en *libertins* världsåskådning”.

”En *libertins* världsåskådning!” ”*Libertinage*!” Man ser ”människan” så livslevande som möjligt framför sig, hur han lägger handen på hjärtat och med glad stolthet utropar: Nej, jag är ren från all frivolitet, från budoarernas otukt, jag har aldrig övermodigt stört ett gott äktenskaps lycka, jag har alltid utövat trohet och redlighet och aldrig haft någon lust till min nästas hustru jag är ingen ”*libertin*”!

”Människan” har rätt. Han är inte gjord för galanta äventyr med sköna fruntimmer, han har aldrig spekulerat om förförelse och äktenskapsbrott, han är ingen ”*libertin*” utan en man med samvete, en hedervärd och dygdig tysk kälkborgare. Han är

”... den fredlige krämarn,
som bak i butiken röker sin pipa;
han fruktar sin fru och hennes arroganta ton;
herraväldet över Huset överlåter han åt henne,
på minsta vink lyder han stumt.
Så lever han då, hanrej, slagen och nöjd.”

¹³⁴ *Libertin* — vällusting.

(Parny, ”Goddam”, sång III.)

Det återstår oss blott att göra ännu en anmärkning. När vi i de föregående raderna betraktat Goethe blott från en sida, är det helt och hållet herr Grüns skuld. Han framställer inte alls Goethe från hans väldiga sida. Antingen glider han snabbt förbi alla de ting, där Goethe verkligen var stor och genial, såsom ”libertinen” Goethes romerska elegier, eller också övergjuter han dem med en bred ström av trivialiteter, som bara visar, att han inte vet, hur han skall ta itu med dem. Däremot uppsöker han med en hos honom annars inte vanlig flit alla filisterier, alla kälkborgerligheter och småaktigheter, sammanställer dem, överdriver dem som en äkta litterat och glädjer sig varje gång han kan stödja sin egen inskränkthet på den ofta också vanställda Goethes auktoritet.

Icke Menzels gläfs, icke Börnes inskränkta polemik blev historiens hämnd för att Goethe alltid förnekade dem, när de stod öga mot öga med honom. Nej,

”Så som Titania i fe – och sagolandet
fann Botten Vävare i sin famn”,¹³⁵

så fann Goethe en morgon herr Grün i sin famn. Herr Grüns apologi, det varma tack han stammar fram till Goethe för vart kälkborgerligt yttrande, det är den bittersta hämnd, som den förolämpade historien kunde bestämma åt den störste tyske diktaren.

Men herr Grün ”kan sluta ögonen i det medvetandet, att han inte gjort någon skam åt bestämmelsen att vara människa”. (S. 248.)

(F. Engels: ”Tysk socialism i vers och prosa II” i Deutsche Brüsseler Zeitung, 21 november – 9 december 1847. MEGA, del 1, bd 6, Moskva 1933, s. 47, 54 – 71, ty.)

Platen

Av de restaurationsperiodens poetiska barn, vilkas kraft inte förlamades av de elektriska stötarna åren 1830, och vilkas rykte grundlades först under den nuvarande litteraturepoken, utmärker sig tre genom en betecknande likhet: Immermann, Chamisso och Platen. Hos alla tre finns en ovanlig individualitet, en betydande karaktär och en intellektuell kraft, som är åtminstone jämbördig med deras poetiska talang. Hos Chamisso är än fantasin och känslan, än det beräknande intellektet förhärskande; särskilt i terzinerna¹³⁶ är ytan alltigenom kall och intellektuell, men man hör det ädla hjärtat slå under denna yta; hos Immermann bekämpar dessa båda egenskaper varandra och bildar denna dualism, som han själv vidkännes, och vilkas yttersta spetsar hans starka personlighet väl kan böja samman men inte förena; hos Platen slutligen har den poetiska kraften uppgivit sin självständighet och finner sig lätt i det mäktigare intellektets herravälde. Om Platens fantasi inte kunnat stödja sig på hans intellekt och hans storslagna karaktär, skulle han inte blivit så berömd. Därför företrädde han det intellektuella i poesin, formen, och därför uppfylldes inte hans önskan att få avsluta sin bana med ett stort verk. Han visste väl, att ett sådant stort verk var nödvändigt för att förläna varaktighet åt hans berömmelse; men han kände också, att hans kraft ännu inte skulle räcka till för detta och hoppades på framtiden och sina förarbeten; men tiden gick och han dog innan han kommit ur sina förberedande arbeten.

Platens fantasi följde ängsligt intellektets djärva steg; och när det så gällde ett genialt verk, när den skulle våga ett djärvt språng, som intellektet inte kunde utföra, måste den bävande rygga tillbaka. Platens misstag uppstod därav, att han ansåg sitt intellekts produkter vara

¹³⁵ Ur Shakespeares sagospel ”En midsommarnattsdröm”. Botten Vävare är en av styckets groteska figurer, i åsnehuvud uppvaktande älvdrotsningen Titania.

¹³⁶ Terzin – ”tredje rim”, osymmetrisk strof, sammansatt av endast tre versrader.

poesi. Till anakreontiska ghaseler¹³⁷ räckte hans poetiska skaparkraft; understundom blixtrade den också meteoriskt till i hans komedier; men vi måste dock för oss själva tillstå, att av det, som var typiskt för Platen, är det mesta en intellektuell produkt och skall som sådan alltid bli erkänt. Man kommer att bli trött på hans förkonstlade ghaseler och hans retoriska oden; man kommer att finna polemiken i hans komedier till största delen oberättigad, men man kommer också att skänka aktning åt kvickheten i hans dialog och upphöjdheten i hans parabaser¹³⁸ samt måste finna hans ensidighet grundad på storheten i hans karaktär. Platens litterära ställning i det allmänna medvetandet kommer att förändras; han kommer att träda längre bort från Goethe men närmare Börne¹³⁹.

Att också hans tänkesätt mer drar honom till Börne, det visade förutom en massa anspeglingar i komedierna, flera dikter i den samlade utgåvan, av vilka jag bara nämner odet till Karl X; en rad sånger, som föranleddes av den polska frihetskampen, hade inte tagits med i denna samling, fastän de måste vara av stort intresse för karakteristiken av Platen. De har nu publicerats på ett annat förlag som tillägg till den samlade utgåvan. Jag finner däri min åsikt om Platen bekräftad. Tanken och karaktären måste här ännu mer och ännu mer påfallande än någonstans annars ersätta poesin. Därför finner sig Platen sällan tillrätta i visans enkla form; det måste vara långa, utdragna verser, vilka var och en kan bädda för en tanke, eller konstrika odemetra¹⁴⁰, vilkas allvarliga, avmätta gång nästan tycks kräva ett retoriskt innehåll. Till Platen kommer också tankarna med versens konst, och det är det starkaste beviset för hans dikters intellektuella ursprung. Den som har andra anspråk på Platen blir inte tillfredsställd av dessa Polensånger; men den som med dessa förväntningar tar det lilla häftet i handen, skall rikligt gottgöras för den bristande poetiska doften genom ett överflöd av upphöjda, mäktiga tankar, som vuxit på den ädlaste karaktärsgrund, och genom – som förordet träffande säger – en ”storslagen lidelsefullhet”. Skada blott att dessa dikter inte publicerades några månader tidigare, då det tyska nationalmedvetandet reste sig mot den kejsrerliga ryska pentarkin i Europa; de skulle varit det bästa svaret därpå. Kanske hade också pentarkisten¹⁴¹ här funnit månet motto för sitt verk.

Friedrich Oswald

(*Friedrich Engels*: ”Platen”, skriven under pseudonymen Friedrich Oswald, i ”Telegraph für Deutschland” nr 31, Hamburg, februari 1840. MEGA, del 1, bd 2 Berlin 1930 – s. 67 f., ty.)

Alexander Jung, ”Föreläsningar över tyskarnas moderna litteratur”

Ju mer glädjande den mäktiga andliga rörelsen, med vilken Königsberg söker bli medelpunkten för den tyska politiska utvecklingen, ju friare och mer utbildad allmänna opinionen där visar sig vara, desto sällsammare förefaller det, att just på denna plats en viss justemilieu¹⁴² söker göra sig gällande i filosofiskt avseende, vilken uppenbarligen måste råka i motsättning till den därvarande allmänhetens flertal. Och om *Rosenkranz*¹⁴³ ännu har många respektabla sidor, fastän också han saknar konsekvensens mod, träder den filosofiska justemilieus hela slapphet och ynklighet i dagen hos herr *Alexander Jung*¹⁴⁴.

¹³⁷ *Ghasel* – persisk diktform, införd bl.a. av Platen i den tyska litteraturen.

¹³⁸ *Parabas* – en del av det antika dramat, där körledaren i diktarens namn vänder sig till åskådarna.

¹³⁹ *Börne*, Karl Ludwig (1786 – 1837) demokratisk skriftställare, journalist och teaterkritiker, ideolog för ”Det unga Tyskland”.

¹⁴⁰ *Odemetra* – ett versmått.

¹⁴¹ *Pentarkin* – de fems herravälde. Pentarkisten – K. E. Goldmann, författare till den anonymt utgivna proryska skriften ”Den europeiska pentarkin”, Leipzig 1839.

¹⁴² *Justemilieu* (fr.) – gyllene medelväg.

¹⁴³ *Rosenkranz*, Karl (1805 – 1879), filosof och litteraturhistoriker, högerhegelian, Hegels biografi.

¹⁴⁴ *Jung*, Alexander (1799 – 1884), litteraturhistoriker som stod ”Det unga Tyskland” nära.

Det finns i varje rörelse, i varje idékamp ett visst slags virrpannor, som blott i grumlet känner sig väl till mods. Så länge principerna ännu inte är på det klara med sig själva, låter man sådana individer löpa med; så länge alla kämpar för klarhet, är det inte lätt att igenkänna deras förutbestämda oklarhet. Men när elementen skiljs åt, och princip står mot princip, då är det tid att ta avsked av de odugliga och definitivt göra upp med dem; då visar sig nämligen på ett skrämmande sätt deras ihållighet.

Till dessa människor hör också herr Alexander Jung. Det vore bäst att ignorera hans ovan nämnda bok; men då han dessutom ger ut Königsberger Litteraturblatt och också här varje vecka inför publiken för fram sin långtråkiga positivism, måste Jahrbüchers läsare förlåta mig, om jag en gång tar honom på kornet och något utförligare karakteriserar honom.

Vid tiden för före detta ”Det unga Tyskland” framträdde han med brev om den nyaste litteraturen. Han hade anslutit sig till den yngre riktningen och råkade nu tillsammans med den in i oppositionen, utan att han ville det. Vilken ställning för vår förmedlare! Herr Alexander Jung på yttersta vänstern! Man kan lätt tänka sig det obehag, i vilket han råkade, det flöde av lugnande ord han utströmmade. Nu hade han en särskild passion för Gutzkow¹⁴⁵, som då gällde för ärkekättaren. Han ville ge sitt betryckta hjärta luft, men han var rädd, han ville inte väcka anstöt. Hur skulle han bära sig åt? Han fann ett litet medel, som var honom helt värdig. Han skrev en apoteos över Gutzkow men undvek att däri nämna hans namn; sedan satte han som överskrift: ”Fragment om den okände”. Med Er tillåtelse, herr Alexander Jung, det var fegt!

Sedan framträdde Jung åter med en förmedlande och förvirrad bok: ”Königsberg i Preussen och den närvarande pietismens ytterligheter”. Vilken titel! Pietismen själv låter han vara, men dess ytterligheter måste bekämpas, likaväl som den unghegelianska riktningens ytterligheter nu bekämpas i Königsberger Litteraturblatt, liksom alla ytterligheter överhuvudtaget är av ondo och endast den kära förmedlingen och måttfullheten duger något till. Som om inte ytterligheterna blott vore de yttersta konsekvenserna! För övrigt har boken på sin tid behandlats i Hallische Jahrbücher.

Nu kommer han fram med den ovannämnda boken och håller ut ett helt ämbar fullt av vaga, okritiska påståenden, förvirrade omdömen, ihåliga fraser och löjligt inskränkta åsikter framför oss. Det är som om han hade sovit sedan sina ”Brev”. Rien appris, rien oublié.¹⁴⁶ ”Det unga Tyskland” har gått förbi, den unghegelianska skolan har kommit, Strauss, Feuerbach, Bauer och Die Jahrbücher har dragit den allmänna uppmärksamheten till sig, principernas kamp är i sin skönaste blomning, det rör sig om liv eller död, kristendomen står på spel, den politiska rörelsen uppfyller allt, men den gode Jung är ännu i den naiva tron, att ”nationen” inte har något annat att göra än att spännas för ett nytt stycke av Gutzkow, en utlovad roman av Mundt, ett väntat bisarreri av Laube. Medan hela Tyskland genljuder av stridsrop, medan de nya principerna debatteras vid herr Jungs egna fötter, sitter han i sin lilla kammare, tuggar på pennan och grubblar på begreppet ”det moderna”. Han hör ingenting, han ser ingenting, ty han står på huvudet i bokpackar, för vilkas innehåll inte en människa nu intresserar sig, och bemödar sig om att riktigt nätt och ordentligt inordna de enskilda styckena under hegelska kategorier.

Vid tröskeln till sina föreläsningar ställer han som vakt upp ”det modernas” fågelskrämma. Vad är ”det moderna”? Herr Jung säger – och som utgångspunkter härvid sätter han Byron och George Sand – att den nya tidens nästa principiella element för Tysklands del vore: Hegel och den s.k. unga litteraturens författare. – Vad allt pådyvlas inte den arme Hegel! Ateism,

¹⁴⁵ Gutzkow, Karl (1811 – 1878), dramatiker, romanförfattare och journalist, huvudföreläsare för ”Det unga Tyskland”.

¹⁴⁶ Rien appris, rien oublié (fr.) – ingenting lärt och ingenting glömt.

jagmedvetandets allenaherravälde, revolutionär statslära och nu också ”Det unga Tyskland”. Det är dock alltför löjligt att sätta Hegel i förbindelse med detta kotteri. Vet då inte herr Jung, att Gutzkow i alla tider polemiserat mot den hegelska filosofin, att Mundt och Kühne förstår så gott som ingenting av saken, att i synnerhet Mundt i ”Madonnan” och annorstädes kommit med den värsta smörja och de grövsta missförstånd beträffande Hegel och nu är förklarad motståndare till hans lära? Vet han inte, att Wienborg likaledes uttalade sig mot Hegel, och att Laube i sin litteraturhistoria hela tiden använde hegelska kategorier felaktigt?

Nu övergår herr Jung till begreppet ”det moderna” och plågar sig med det på sex sidor utan att bemästra det. Naturligtvis! som om ”det moderna” någonsin kunde ”upphöjas till begrepp”! Som om en så vag, innehållslös, obestämd fras, som av ytliga själar överallt sköts fram på ett visst hemlighetsfullt sätt, någonsin kunde bli en filosofisk kategori! Vilket avstånd från Heinrich Laubes ”modernitet”, som doftar av aristokratiska salonger, och som förkroppsligas blott i en dandys¹⁴⁷ gestalt, och till ”den moderna vetenskapen” i titeln till Strauss¹⁴⁸ troslära! Men allt detta hjälper inte; herr Jung ser i denna titel ett bevis för att Strauss erkänner det moderna, det speciellt ungtyskt moderna, som en makt över sig och får honom bums under *samma* hatt som den unga litteraturen. Slutligen bestämmer han begreppet ”det moderna” som subjektets oavhängighet av varje blott yttre auktoritet. Att strävandet därefter är ett huvudmoment i tidsrörelsen har vi länge vetat, och att de ”moderna” hänger samman därmed förnekar *ingen*; här visar sig emellertid riktigt glänsande den bakvändhet, med vilken herr Jung absolut vill upphöja delen till det hela och ett överlevt genomgångsskede till blomstringstid. ”Det unga Tyskland” skall nu en gång – det må bära eller brista – göras till bärare av hela tidsinnehållet, och därjämte skall även Hegel få sin lilla del. Man ser, hur herr Jung tidigare var delad i två delar; i ena hjärtkammaren har han Hegel, i den andra ”Det unga Tyskland”. Då han nu skrev dessa föreläsningar, måste han nödvändigt sätta dessa båda i sammanhang med varandra. Så brydsamt! Vänstra handen kresserade¹⁴⁹ filosofin, högra handen den ytliga, skimrande ofilosofin, och på god kristlig fason visste inte högra handen vad den vänstra gjorde. Hur skulle han bära sig åt? I stället för att vara ärlig och låta den ena av de båda oförenliga passionerna falla, gjorde han en djärv vändning och härledde ofilosofin ur filosofin.

För detta ändamål belyses den arme Hegel på trettio sidor. En svulstig, frasrik apoteos utgjutes som en grumlig flod på den store mannens grav, därefter plågar sig herr Jung med att bevisa, att det hegelska systemets grunddrag är hävdandet av det fria subjektet mot den stela objektivitetens heteronomi¹⁵⁰. Man behöver emellertid inte just vara bevandrad i Hegel för att veta, att han tar en mycket högre ståndpunkt i anspråk, nämligen subjektets *försoning* med de objektiva makterna, att han hade en oerhörd respekt för objektiviteten, att han ställde verkligheten, det bestående vida högre än den enskildes subjektiva förnuft och just av detta fordrade, att det skulle erkänna den objektiva verkligheten som förnuftig. Hegel är inte den subjektiva autonomins¹⁵¹ profet, såsom herr Jung menar, och såsom det godtyckligt ter sig hos ”Det unga Tyskland”. Hegels princip är också heteronomi, subjektets underkastelse under det allmänna förnuftet eller emellanåt, t.ex. i religionsfilosofin, under det allmänna oförnuftet. Vad Hegel mest föraktade var förståndet, och vad är detta annat än det i sin subjektivitet och avskildhet fixerade förnuftet? Nu skall väl herr Jung svara mig, att han inte har menat det så, att han talar om en *blott yttre* auktoritet, att han inte heller i Hegel vill se något annat än förmedlingen mellan båda sidor, och att den ”moderna” individen enligt hans åsikt inte heller

¹⁴⁷ *Dandy* (eng.) – sprätt, modelejon.

¹⁴⁸ *Strauss*, David Friedrich (1808 – 1874), protestantisk teolog, författare till ”Jesu liv”.

¹⁴⁹ *Karessera* – smeka.

¹⁵⁰ *Heteronomi* – beroende av yttre lagar.

¹⁵¹ *Autonomi* – självbestämmanderätt.

vill något annat än att just se sig betingad ”av egen insikt i det objektivas förnuftighet”. Men då får jag också utbedja mig, att han inte för samman Hegel med ungtyskarna, vilkas väsen är just det subjektiva godtycket, vurmen, kuriositeten; då är ”den moderna individen” bara ett annat uttryck för en hegelian. Med en så gränslös förvirring måste herr Jung då också uppsöka det ”moderna” inom den hegeliska skolan, och riktigt nog är vänstersidan därvid företrädesvis lämpad att fraternisera med ungtyskarna.

Slutligen kommer han till den ”moderna” litteraturen och släpper så lös ett allmänt erkännande och lovordande. Där finns *ingen*, som inte gjort något gott, *ingen*, som inte representerade något anmärkningsvärt, *ingen*, som inte litteraturen hade att tacka för något framsteg. Detta eviga komplimenterande, denna strävan att förmedla, denna rasande drift att spela den litterära kopplaren och underhandlaren är outhärdlig. Vad angår det litteraturen, om den och den har en smula talang, då och då presterar några småsaker, när han annars inte duger någonting till, när hela hans inriktning, hans litterära karaktär, hans prestationer i stort inte är värda någonting? I litteraturen är individen inte värd någonting i och för sig utan blott i sin ställning till det hela. Om jag ville låna mig till en sådan slags kritik, finge jag förfara skonsammare också med herr Jung själv, emedan kanske fem sidor i denna bok ej är dåligt skrivna utan förräder en smula talang. – Ur herr Jungs penna flyter med stor lätthet och en viss grandezza en massa komiska uttalanden. Så glädjer han sig på tal om kritikens skarpa avvisande av Pückler åt att den ”*fäller sin dom utan avseende på person och rang*. Det visar i sanning tysk kritiks höga, i sig själv oavhängiga ståndpunkt”. Vilken dålig mening måste inte herr Jung ha om den tyska nationen, när han räknar den detta som en så stor förtjänst! Som om det fordrades ett rent underbart mod för att klandra en *furstes* verk!

Jag hoppar över detta struntprat, som gör anspråk på att vara litteraturhistoria och förutom sin inre ihållighet och brist på sammanhang också har obegränsat många luckor; sålunda saknas lyrikerna Grün, Lenau, Freiligrath, Herwegh, dramatikerna Mosen och Klein o.s.v. Slutligen kommer han dit han strävat från början, till sitt kära ”Unga Tyskland”, som för honom är det ”modernas” fulländning. Han börjar med *Börne*. Men Börnes inflytande på ”Det unga Tyskland” är faktiskt inte så stort. Mundt och Kühne förklarade honom vara förryckt, för Laube var han alltför demokratisk, alltför bestämd, och blott hos Gutzkow och Wienberg yttrade sig mera varaktiga verkningar. I synnerhet har Gutzkow Börne att tacka för mycket. Det största inflytande Börne haft är detta tysta inflytande på nationen, som bevarar hans verk som en helig klenod, och som därav har styrkts och hållits uppe i den svåra tiden 1832 – 1840, tills den parisiska brevskrivarens¹⁵² sanna söner uppstod i de nya filosofiska liberalerna. Utan Börnes direkta och indirekta verkan hade det blivit mycket svårare för den ur Hegel framgående fria riktningen att konstituera sig. Nu kom det emellertid bara an på att gräva ut de täckta tankebanorna mellan Hegel och Börne, och det var inte så svårt. Dessa båda män stod varandra närmare än det föreföll. Börnes omedelbarhet och sunda åskådning visade sig vara den praktiska sidan av vad Hegel åtminstone teoretiskt ställde i utsikt. Herr Jung inser naturligtvis inte heller detta. Börne är för honom utan tvivel en i viss mening respektabel man, som t.o.m. hade karaktär, vilket under vissa omständigheter förvisso är mycket värt, han har oförnekliga förtjänster – liksom även Varnhagen och Pückler – och har i synnerhet skrivit god teaterkritik, men han var fanatiker och terrorist, och för det må Gud bevara oss! Skam över en så slapp och räddhågad uppfattning av en man, som bara genom sin karaktär blev sin tids fanbärare! Denne Jung, som vill konstruera ”Det unga Tyskland” och t.o.m. Gutzkows personlighet ur det absoluta begreppet, är inte en gång i stånd att begripa en så enkel karaktär som Börne; han inser inte, hur nödvändigt, hur konsekvent också Börnes extremaste och radikalaste uttalanden framgår ur hans innersta väsen, att *Börne till sin natur var republikan*, och att för en sådan Parisbrev sannerligen inte är för starka. Eller har herr Jung aldrig hört

¹⁵² Härmed åsyftas Börnes ”Parisbrev”.

en schweizare eller nordamerikan tala om monarkiska stater? Och vem vill förebrå Börne för att han ”betraktade livet blott ur politikens synvinkel”? Gör inte Hegel detsamma? Är inte också för honom staten i dess övergång till världshistorien, alltså i den inre och yttre politikens förhållanden, den absoluta andens konkreta realitet? Och – är det inte löjligt – inför denna Börnes omedelbara, naiva åskådning, som finner sin fullbordan i den utvidgade hegelska åskådningen och ofta på det mest överraskande sätt stämmer med denna, menar herr Jung i alla fall, att Börne ”gjort utkastet till ett politikens och folklyckans system”, en sådan abstrakt molnbild, ur vilken man måste förklara dess ensidighet och grovhet! Herr Jung har ingen aning om Börnes betydelse, om hans järnhårda, slutna karaktär, om hans imponerande viljekraft, just emedan han själv är en sådan liten vekhjärtad och osjälvständig fjant. Han vet inte, att Börne är enastående som personlighet i den tyska historien, att Börne var den tyska frihetens banerförare, den ende *mannen* i Tyskland på sin tid; han anar inte, vad det vill säga att stå upp emot fyrtio miljoner tyskar och proklamera *idéns* rike; han kan inte begripa, att Börne är den nya tidens Johannes Döparen, som för de självbelåtna tyskarna predikar bot och bättring och ropar till dem, att yxan redan ligger vid trädets fot, att den starkare skall komma, som döper med eld och obarmhärtigt skiljer agnarna från vetet. Till dessa agnar får också herr Jung räkna sig. Slutligen kommer herr Jung till sitt kära ”Unga Tyskland” och börjar med en dräglig men alldeles för utförlig kritik av Heine. De övriga går sedan igenom i tur och ordning, först Laube, Mundt, Kühne, sedan Wienburg, som hyllas efter förtjänst, och till sist Gutzkow *på nästan femtio sidor*. De första tre ägnas den vanliga juste milieu – hyllningen, mycket beröm och mycket beskedligt klander; Wienburg skjuts avgjort fram, men på knappt fyra sidor, och Gutzkow slutligen görs med oförskämd underdånighet till det ”modernas” bärare, konstrueras enligt det hegelska begreppsschemat och behandlas som en personlighet av första rangen.

Om det vore en ung författare som först nu höll på att utvecklas, som uppträdde med sådana omdömen, skulle man låta det passera; det finns många, som en tid ställt förhoppningar på den unga litteraturen och med hänsyn till en väntad framtid betraktat dess verk mer överseende än de annars kunde ansvara för. I synnerhet den, som i sitt eget medvetande reproducerat den tyska andens senaste utvecklingsstadier, lär någon gång ha sett med sympati på Mundts, Laubes eller Gutzkows alster. Men sedan dess har framsteget förbi denna riktning gjort sig alldeles för energiskt gällande, och de flesta ungtyskarnas innehållslöshet har på ett skrämmande sätt uppenbarats.

”Det unga Tyskland” kämpade sig fram ur en rörlig tids oklarhet och blev själv också behäftad med denna oklarhet. Tankar, som då ännu jäste formlösa och outvecklade i hjärnorna, och som senare först genom filosofins förmedling kom till medvetande, utnyttjades av ”Det unga Tyskland” till fantasins spel. Därav den obestämdhet, den begreppsförvirring, som rådde bland ungtyskarna själva. Gutzkow och Wienburg visste väl bäst vad de ville, Laube sämst. Mundt löpte efter sociala griller, Kühne, hos vilken Hegel spökade, schematiserade och klassificerade. Men med den allmänna oklarheten kunde inget värdefullt komma fram. Tanken på sinnlighetens berättigande uppfattades efter Heines föredöme rätt och platt, de politiskt – liberala principerna skilde sig med personligheterna, och kvinnans ställning gav anledning till de mest fruktlösa och förvirrade diskussioner. Ingen visste var han hade den andre. Till tidens allmänna förvirring måste också läggas de olika regeringarnas åtgärder mot dessa människor. Den fantastiska form, i vilken dessa föreställningar propagerades, kunde bara bidra till att öka detta förvirrade tillstånd. Genom de ungtyska skrifternas glänsande exteriör, deras snillrika, pikanta och levande stil, den hemlighetsfulla mystik, varmed de viktigaste slagorden omgavs, liksom genom kritikens pånyttfödelse och återupplivande av de skönlitterära tidskrifter som utgick från dem, drog de snart till sig yngre författare i mängd, och det dröjde inte länge förrän var och en av dem, med undantag av Wienburg, hade sitt hov.

Den gamla slappa skönlitteraturen måste ge vika för den unga anstormningen, och ”den unga litteraturen” tog det erövrade fältet i besittning, delade in det och – föll själv sönder efter delningen. Här kom principens otillräcklighet till synes. Var och en hade bedragit sig på den andre. Principerna försvann, det rörde sig bara om personer. Gutzkow eller Mundt, det var frågan. Kottoriväsen, gräl och stridigheter om struntsaker började fylla tidsskrifterna. Den lätta segern hade gjort de unga herrarna övermodiga och fåfänga. De ansåg sig vara världshistoriska personligheter. Så fort en ung författare uppträdde, strax sattes pistolen mot hans bröst och obetingad underkastelse avkrävdes honom. Var och en gjorde anspråk på att vara den ende litterära guden. Du skall inga andra gudar hava jämte mig! Det ringaste klander uppväckte dödlig fiendskap. På detta sätt miste riktningen allt det andliga innehåll som den ännu haft en smula av och sjönk ner i rena skandalskrivandet, som kulminerade i Heines bok om Börne, och som övergick till nedrigheter och gemenheter. Av de enskilda personligheterna är *Wienbarg* obetingat den ädlaste; en hel, kraftfull man, en staty av ljust glänsande brons i en stöpnings, vid vilken ingen rostfläck låder. *Gutzkow* är den klaraste och intelligentaste; han har producerat mest och vid sidan av *Wienbarg* också avgivit de bestämdaste vittnesbörden om sitt tänkesätt. Om han vill bli det dramatiska området trogen, måste han emellertid sörja för bättre och idériare ämnen än han hittills valt och skriva i nutidens verkliga i stället för dess ”moderna” anda. Vi begär mer tankeinhåll än Patkuls liberala fraser eller Werners veka känslighet. För publicistiken har Gutzkow mycket talang; han är en boren journalist, men han kan hålla sig uppe bara på ett sätt: genom att tillägna sig den nyaste religions – och statsfilosofiska utvecklingen och ovillkorligen ägna sin *Telegraphen*, vilken han, som det heter, skall låta återuppstå, åt den stora tidsrörelsen. Men om han låter ett urartat författeri bli herre över sig, blir den inte bättre än de andra skönlitterära tidsskrifterna, som varken är fågel eller fisk, fullproppade med långtråkiga noveller, vilka man knappt kan bläddra igenom, och som överhuvudtaget sjunkit mer än någonsin i fråga om innehåll och i publikens aktning. Deras tid är förbi, de går så småningom upp i de politiska tidningarna, som ännu mycket väl kan klara den lilla litteratur som finns.

Laube är med alla sina dåliga egenskaper dock i viss mening ganska älskvärd; men hans oordnade, principlösa författande, i dag romaner, i morgon litteraturhistoria, i övermorgon kritik, dramer o.s.v., hans fåfänga och ytlighet, hindrar honom från att höja sig. Frihetsanda har han lika lite som *Kühne*. Den före detta ”unga litteraturens” ”tendens” har för länge sedan glömts, det tomma, abstrakta litteraturintresset har tagit båda helt i anspråk. Däremot har likgiltigheten hos *Heine* och *Mundt* lett till öppen apostasi¹⁵³. Heines bok om Börne är det ovärdigaste som någonsin skrivits på tyskt språk; Mundts senaste verksamhet i ”*Der Pilot*” fråntar författaren till ”*Madonna*” sista spåret av aktning i nationens ögon. Man vet här i Berlin blott alltför väl, vad herr Mundt avser med en sådan självförnedring, nämligen en professur; desto vämjeligare är denna underdånighet, som plötsligt farit i herr Mundt. Må herr Mundt och hans vapendragare F. Radewell blott fortsätta med att misstänkliggöra den nyare filosofin, gripa efter den schellingska uppenbarelsens nödankare och genom sina vansinniga försök att själva filosofera göra sig löjliga inför nationen. Den fria filosofin kan lugnt och utan att vederlägga dem låta deras filosofiska elevarbeten komma ut i världen; de faller själva sönder. Vad som än bär herr Mundts namn, är det liksom Leos verk märkt med apostasins brännmärke. Kanske får han i herr Jung snart en ny efterföljare; han artar sig redan bra, som vi sett och skall få se ännu mer...

(F. Engels: *Recension av Alexander Jung, Föreläsningar över tyskarnas moderna litteratur*, Danzig 1842 i *Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*, Leipzig 1842. MEGA, del 1, bd 2, Berlin 1930, s. 323 – 331, ty.)

¹⁵³ *Apostasi* – avfall.

Om "det unga Tyskland"

Bourgeoisins politiska rörelse kan i Tyskland dateras från året 1840. Den hade föregåtts av vissa tecken, som visade, att den kapitalägande och industriella klassen i detta land mognade fram till ett tillstånd som inte längre tillät den att apatiskt och passivt tåla trycket från en halvfeodal, halvbyråkratisk monarki. De mindre tyska furstarna beviljade en efter en författningar av mer eller mindre liberal karaktär, dels för att säkra sig en större oavhängighet gentemot Österrikes och Preussens ställning som ledande makter eller gentemot adelns inflytande i deras egna stater, dels för att till ett helt konsolidera de från varandra skilda provinser, som Wienkongressen tillerkänt dem. De kunde göra detta utan någon fara för sig själva; ty när förbundsdagen, denna docka i händerna på Österrike och Preussen, understod sig att antasta deras oavhängighet som suveräner, kunde de vara säkra på att vid sitt motstånd mot dess diktat vinna stöd från allmänna opinionen och kamrarna; och när omvänt dessa kammare blev alltför starka, kunde de utan vidare förfoga över förbundsdagens makt för att slå ner all opposition. De författningsmässiga institutionerna i Bayern, Württemberg, Baden eller Hannover kunde under dessa omständigheter inte framkalla någon som helst allvarlig politisk maktkamp, och därför tog inte heller den tyska bourgeoisins stora massa i allmänhet någon del i de småaktiga trätorna i de små staternas lagstiftande församlingar, emedan den mycket väl visste, att utan en grundläggande förändring i de båda tyska stormakternas politik och författning underordnade ansträngningar och segrar inte kunde vara till någon nytta. Men samtidigt uppkom i dessa små kammare en trupp liberala advokater, yrkesmässiga oppositionsmän: Rotteck, Welcker, Römer, Jordan, Stüve, Eisenmann, dessa stora "folkvänner", som efter en tjuugoårig mer eller mindre larmande men alltid resultatlös opposition fördes till maktens tinnar av den revolutionära stormvågen 1848 för att, sedan de uppenbarat sin fullständiga vanmakt och intighet, i en handvändning slungas tillbaka till intet. Dessa första exemplar av affärspolitikern och den yrkesmässige oppositionsmannen på tysk mark vande genom sina tal och skrifter det tyska örat vid konstitutionalismens språk och förkunnade genom sin blotta tillvaro annalkandet av en tid, då borgerskapet skulle bemäktiga sig dessa politiska fraser och ge dem deras sanna innebörd, fraser, vilka dessa pratsjuka advokater och professorer vanligen tog i sin mun utan att veta särdeles mycket om deras ursprungliga betydelse.

Också den tyska litteraturen rönte inflytande från den politiska upphetsning, som bemäktigat sig hela Europa till följd av händelserna år 1830. En omogen konstitutionalism eller en ännu mer omogen republikanism predikades av nästan alla denna tids författare. Det blev mer eller mindre en vana, särskilt hos de svagare skribenterna, att i sin verksamhet uppväga okunnigheten genom politiska anspelningar, som med säkerhet skulle väcka uppmärksamhet. Dikter, romaner, recensioner, dramer, varje litterär produkt var till randen fylld med s. k. "tendens", d. v. s. med mer eller mindre skygga yttringar av oppositionell anda. Och för att göra den idéförvirring, som härskade i Tyskland efter 1830, fullständig sammanblandades dessa element av politisk opposition med dåligt smälta universitetsminnen av den tyska filosofin och missförstådda brottstycken av den franska socialismen, i synnerhet saint-simonismen, och den klick författare, som utbredde sig över denna oenhetliga tankeröra, kallade sig förmätet "Det unga Tyskland" eller "Den moderna skolan". De har sedan dess ångrat sina ungdomssynder men inte förbättrat sin stil ...

(*F. Engels: Revolution och kontrarevolution i Tyskland*, New York Tribune, 28 oktober 1851. K. Marx: Valda skrifter, bd 2, Moskva 1934, s. 50 – 52. Originallet engelskt.)

Den kälkborgerliga romantiken

”En annars mycket frisinnad och för det nya alls inte oemottaglig man i Nürnberg närde ett oerhört hat mot den demokratiska rörelsen. Han vördade Ronge¹⁵⁴ och hade hans bild hängande i rummet. Men när han fick höra, att denne höll sig till demokraterna, hängde han bilden på toaletten. En gång sade han: Å, om vi ändå levde under den ryska knutpiskan, hur lycklig skulle jag inte känna mig! Han dog 'under oroligheterna, och jag förmodar, att blott missmodet och grämseln över tidens gång förde honom i graven, även om han redan var gammal.” (Band II, s. 321, 322.)

Om denne beklagansvärde kälkborgare från Nürnberg i stället för att dö plockat ihop sina tankespån ur ”Korrespondent von und für Deutschland”, ur Schiller och Goethe, ur gamla skolböcker och nya lånebibliotekssamlingar, hade han själv besparat sig döden och herr Daumer¹⁵⁵ hans mödosamt utarbetade två band ”kombinatorisk – aforistisk grundritning”. Vi hade visserligen inte då fått det uppbyggliga tillfället att lära känna den nya tidsålderns religion samtidigt med dess förste martyr.

Herr Daumers verk indelas i två delar, en ”förberedande” och en ”egentlig”. I den förberedande delen uttalar den tyska filosofins trogne Eckhardt¹⁵⁶ sitt djupa bekymmer över att till och med de tänkande och bildade tyskarna sedan två år låtit förleda sig till att uppge tankens oskattbara landvinningar för den blott ”yttre” revolutionära verksamheten. Han anser det nuvarande ögonblicket ägnat att ännu en gång vädja till nationens bättre känslor; han hänvisar till följderna av att lättfärdigt släppa hela den tyska bildningen, som ensam gjort den tyske borgaren till den han är. Han sammanställer den tyska bildningens hela innehåll till de kraftfullaste kärnord, som erbjudes av hans beläsenhets skattkammare, och komprometterar därigenom denna tyska bildning lika väl som den tyska filosofin. Hans urval av den tyska andens mest upphöjda alster överträffar i fråga om platthet och trivialitet till och med den ordinäraste läsebok för de bildade ståndens döttrar. Från Goethes och Schillers kälkborgerliga utfall mot den första franska revolutionen, från det klassiska ”Väck ej den björn som sover” och fram till den nyaste litteraturen jagar den nya religionens överstepräst träget efter varje ställe, där den tyska perukstocken med sömnigt misshag reagerar mot den honom motbjudande historiska rörelsen. Auktoriteter av samma force¹⁵⁷ som Friedrich Raumer, Berthold Auerbach, Lochner, Moritz Carrière, Alfred Meissner, Krug, Dingelstedt, Ronge, Nürnberger Bote, Max Waldau, Sternberg, German Mäurer, Louise Aston, Eckermann, Noak, Blätter för literarische Unterhaltung, A. Kunze, Ghillany, Th. Mundt, Saphir, Gutzkow, en ”född Gatterer”¹⁵⁸ etc. är de pelare, på vilka den nya religionens tempel vilar. Den revolutionära rörelsen, mot vilken ett så mångstämmigt anatema¹⁵⁹ här uttalas, inskränker sig för herr Daumer å ena sidan till det mest banala kannstöpande — som det står på dagordningen i Nürnberg under hägn av ”Korrespondent von und für Deutschland” — och å andra sidan till pöbelexcesser, om vilka herr Daumer har den mest befängda föreställning. De källor han här öser ur ansluter sig värdigt till de ovan nämnda: vid sidan av den ofta omtalade Nürnberger Korrespondent figurerar Bamberger Zeitung, Münchner Landbötin, Augsburger Allgemeine Zeitung o. s. v. Samma kälkborgerliga gemenhet, som i proletären blott ser en sedeslös, förkommen trashank och belåtet gnuggar händerna vid junimassakrerna i Paris 1848, då över

¹⁵⁴ Ronge, Johannes (1813 – 1887), kaplan, grundare av den tysk – katolska rörelsen; levde som demokratisk emigrant i London 1849 – 1861.

¹⁵⁵ Daumer, Georg Friedrich (1800 – 1875), tysk småborgerlig diktare och filosof, vars arbete ”Den nya tidsålderns religion” här kritiseras av Marx och Engels.

¹⁵⁶ ”Den trogne Eckhardt”, hjälte i de tyska folksagorna.

¹⁵⁷ Force (fr.) — styrka.

¹⁵⁸ Engelhardt, Magdalene, född Gatterer, tysk författarinna.

¹⁵⁹ Anatema — förbannelse, bannlysning.

3.000 av dessa ”trashankar” nedsablades, samma gemenhet upprörs över det hån, som drabbar de själsgoda föreningarna mot djurplågeri. ”De rysansvärda kval”, utropar herr Daumer på sid. 293, bd I, ”som det olyckliga djuret får lida under människans grymma tyrannhand, är för dessa barbarer bara strunt, som man inte bör bekymra sig om!” Hela den moderna klasskampen ter sig för herr Daumer blott som en ”råhetens” kamp mot ”bildningen”. I stället för att förklara den ur dessa klassers historiska betingelser finner han dess orsak i uppviglardriften hos några illvilliga, som hetsar upp pöbelns låga lidelser mot de bildade stånden. ”Denna demokratiska reformiver ... eggjar upp de lägre samhällsklassernas avund, vrede och rovgirighet mot de högre; just ett snyggt medel att göra människorna ädlare och bättre och grunda ett högre kulturstadium.” (Bd I, s. 289.) Herr Daumer känner inte en gång till de strider ”av de lägre samhällsklasserna mot de högre”, som det har kostat för att åstadkomma redan en nürnbergsk ”kulturnivå” och möjliggöra en drakdödare à la Daumer.

Den andra, ”egentliga” delen innehåller nu den nya religionens positiva sida. Här yttrar sig den tyske filosofens hela förtrytelse över den glömska, vari hans strider mot kristendomen råkat, över folkets likgiltighet för religionen, det enda värdiga föremålet för filosofens betraktelser. För att få upprättelse åt sitt genom konkurrensen undanträngda hantverk återstår för vår världsvise inget annat än att grunda en ny religion, sedan han tillräckligt länge skällt på den gamla religionen. Men denna nya religion inskränker sig, i vederbörlig efterföljelse av första delen, till ett fortsatt urval av sentenser, albumverser och versus memoriales¹⁶⁰ ur den tyska kälkborgarbildningen. Den nya Koranens sura¹⁶¹ är ingenting annat än en rad fraser, i vilka de bestående tyska förhållandena blir moraliskt förskönade och poetiskt broderade. Fraser som inte är mindre sammanvuxna med den gamla religionen därför att de avklätts den omedelbart religiösa formen.

”Helt nya tillstånd och förhållanden i världen kan uppstå blott genom nya religioner. Till exempel och bevis på vad religionerna förmår kan kristendomen och islam tjäna; till ett mycket belysande och kännbart belägg på den vanmakt och resultatlöshet, av vilken den abstrakta, exklusiva politiken lider, kan de rörelser, som sattes i verket år 1848, tjäna.” (Bd I, s. 313.)

I denna innehållsrika sats möter vi strax hela ytligheten och okunnigheten hos den tyske ”tänkaren” som likställer de små tyska och särskilt bayerska ”marserövrarna” med den europeiska rörelsen av 1848 och 1849, och som av de första, ännu helt ytliga utbrotten kräver en stor revolution som växer fram så småningom och koncentreras, att de redan bör frambringa ”helt nya tillstånd och förhållanden i världen”. Hela den invecklade sociala kamp, som under de sista två åren kom till sina första skärmytslingar mellan Paris och Debrecen, Berlin och Palermo, inskränker sig för den världsvise Daumer till att ”i januari 1849 författningsföreningarnas förhoppningar i Erlangen framflyttats till en avlägsen framtid” (bd I, s. 312) och till rädslan för en ny kamp, som ännu en gång kunde skrämra upp herr Daumer på ett oangenämt sätt under hans sysslande med Hafis¹⁶², Mohammed och Berthold Auerbach¹⁶³.

Samma skamliga ytlighet gör det möjligt för herr Daumer att totalt ignorera, att kristendomen föregicks av det antika ”tillståndets” fullständiga sammanbrott, vars blotta uttryck kristendomen var; att ”helt nya tillstånd i världen” inte uppstod inifrån genom kristendomen, utan först då hunnerna och germanerna ”utifrån föll över det romerska rikets lik”; att efter den germanska invasionen ”de nya tillstånden i världen” inte rättade sig efter kristendomen, utan

¹⁶⁰ *Versus memoriales* (lat.) — minnesverser.

¹⁶¹ *Sura* — kapitel i Koranen.

¹⁶² *Hafis* (1300 – 1389), persisk lyrisk diktare.

¹⁶³ *Auerbach*, Berthold (1812 – 1882), författare till berättelser om bönderna i Schwarzwald.

att kristendomen med varje fas av dessa tillstånd likaså förändrade sig. Kan för övrigt herr Daumer ge oss ett exempel på hur de gamla förhållandena i världen ändrade sig med en ny religion utan att på samma gång de mäktigaste ”yttre och abstrakt politiska” konvulsioner inträdde?

Det är klart, att med varje stor historisk omvälvning av de samhälleliga förhållandena också samtidigt människornas åskådningar och föreställningar och därmed deras religiösa föreställningar omvälves. Men skillnaden mellan den nuvarande omvälvningen och alla tidigare består just däri, att man äntligen kommit bakom hemligheten med denna historiska omvälvningsprocess och därför kastar av all religion i stället för att ånyo ”förguda” denna praktiska ”yttre” process med en ny religions översvinneliga form.

Efter den nya världsvisdomens milda sedeläror, som såtillvida t. o. m. står över Knigge¹⁶⁴, att de innehåller det nödvändiga inte bara om umgänget med människorna utan också om umgänget med djuren — efter Salomos ordspråk kommer den nye Salomos Höga visa.

”Naturen och kvinnan är det sant gudomliga i skillnaden mellan människa och man ... Människans hängivelse åt naturen, mannens åt kvinnan är den äkta, den enda sanna ödmjukheten och självförsakelsen, den högsta, ja, enda dygd och fromhet som finns.” (Bd II, s. 257.)

Vi ser här, hur den spekulative religionsstiftarens ytliga okunnighet förvandlas till en mycket utpräglad feighet. Herr Daumer flyr från den historiska tragedi, som rycker honom hotande nära, till den föregivna naturen, d. v. s. till den platta bondeidyllen, och predikar kulten av kvinnan för att bemantla sin egen kvinnliga resignation.

Herr Daumers naturdyrkan är för övrigt av eget slag. Han lyckas uppträda reaktionärt t. o. m. mot kristendomen. Han försöker framställa den gamla förkristliga naturreligionen i moderniserad form. Därvid kommer han visserligen bara fram till ett kristet – germanskt – patriarkaliskt naturdravel, som yttrar sig t. ex. på följande sätt:

”Ljuva, heliga natur
låt mig gå i dina spår,
led mig vid din hand
som ett barn i band!”

”Sådant har kommit ur modet; men inte till fördel för bildningen, framsteget och den mänskliga lycksaligheten.” (Bd II, s. 157.)

Naturdyrkan inskränker sig, som vi ser, till söndagspromenader av en kråkvinkelbo som ger tillkänna sin barnsliga förvåning över att göken lägger sina ägg i andras bon (bd II, s. 40), över att tårarna som bestämmelse har att hålla ögats yta fuktig (bd II, s. 73) etc., och som slutligen med heliga rysningar deklamerar Klopstocks¹⁶⁵ Våröde för sina barn (bd II, s. 23 ff.). Om den moderna naturvetenskapen, som i förbindelse med den moderna industrin revolutionerar hela naturen och bland andra barnsligheter också gör slut på människans barnsliga förhållande till naturen, är det givetvis inte tal. I stället får vi hemlighetsfulla antydningar och förvånade kalkborganingar om Nostrademus' profetior¹⁶⁶, skottarnas andra vision och den animala magnetismen. För övrigt vore det önskvärt, att Bayerns tröga bondehushållning, den mark, där svartrockarna och ”daumrarna” likformigt växer, äntligen en gång omvandlades med modernt åkerbruk och moderna maskiner.

Med kvinnodyrkan förhåller det sig alldeles som med naturdyrkan. Det är självklart, att herr Daumer inte säger ett ord om kvinnornas nuvarande samhälleliga ställning, att det tvärtom

¹⁶⁴ *Knigge*, Adolf (1752 – 1796), tysk författare och frimurare.

¹⁶⁵ *Klopstock*, Friedrich Gottlieb (1724 – 1803), tysk diktare, författare till ”Messias”.

¹⁶⁶ *Nostradamus* (1503 – 1566) fransk läkare och astrolog.

bara rör sig om kvinnan som sådan. Han söker trösta kvinnorna över deras borgerliga misär genom att ägna dem en lika .tom som hemlighetsfull fraskult. Så lugnar han dem över det förhållandet att deras talanger upphör med äktenskapet, då de då har nog med barnen (bd II, s. 237), med att de har förmåga att ända till sitt sextionde år sköta barn (bd II, s. 244) o. s. v. Herr Daumer kallar detta ”mannens hängivelse åt kvinnan”. Och för att finna de nödvändiga ideala kvinnogestalerna för sin manliga hängivelse i sitt fosterland är han tvungen att ta sin tillflykt till olika aristokratiska damer från förra århundradet. Kvinnokulten reduceras alltså åter till diktarens betryckta förhållande till ärade beskyddarinnor — Wilhelm Meister.

Den ”bildning”, över vars förfall herr Daumer uppstämmer jeremiader, är bildningen under den tid då Nürnberg blomstrade som fri riksstad, då Nürnbergs industri, detta mellanting mellan konst och hantverk, spelade en betydande roll, det tyska småborgerskapets bildning, som går under med detta småborgerskap. Om tidigare klassers undergång, såsom ridderkapets, kunde ge stoff åt storslagna tragiska konstverk, kommer kälkborgerligheten karakteristiskt nog inte längre än till vanmäktiga yttringar av en fanatisk illvilja och till en samling Sancho Panza – artade tänkespråk och visdomsregler. Herr Daumer är den torra, helt humorfria fortsättningen på Hans Sachs¹⁶⁷. Den tyska filosofin, vridande sina händer och veklagande vid sin fosterfars, den tyska kälkborgerlighetens dödsbädd, det är den rörande bild den nya tidsålderns religion uppvisar för oss.

(K. Marx och F. Engels: *Recension av G. Fr. Daumer, ”Den nya tidsålderns religion”*, Hamburg 1850, i *Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*, häfte 2, 1850. Ur K. Marx', F. Engels' och F. Lassalles litterära kvarlåtenskap, utg. av Franz Mehring, bd 3, Stuttgart 1902, s. 399 – 404, ty.)

Om Heine

... Alldeles som i Frankrike på 1700 – talet var det också i Tyskland på 1800 – talet den filosofiska revolutionen, som inledde det politiska sammanbrottet. Men hur olika varandra var inte dessa filosofiska revolutioner! Fransmännen i öppen kamp med hela den officiella vetenskapen, med kyrkan, ofta också med staten; deras skrifter tryckta utomlands, i Holland eller England, och de själva ofta nog nära att få vandra till Bastiljen. Tyskarna däremot — professorer, ungdomens lärare, insatta av staten, deras skrifter officiellt erkända läroböcker, och det system, som avslutar hela utvecklingen, det hegelska, rentav i viss mån upphöjt till rangen av kunglig preussisk statsfilosofi! Och bakom dessa professorer, bakom deras pedantiskt dunkla ord, i deras tunga, långtråkiga perioder skulle revolutionen dölja sig? Var då inte just de män, som vid denna tid ansågs representera revolutionen — liberalerna — de häftigaste motståndarna till denna filosofi, som förvred huvudena? Men vad varken regeringen eller liberalerna såg, det var det redan 1833 åtminstone en man som såg. Han hette Heinrich Heine ...

(F. Engels: *”Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut”*, s. 9 f.)

... Heinrich Heine, den störste av alla nu levande tyska diktare, har slutit sig till våra led och offentliggjort ett band med politiska dikter, däribland också några som förkunnar socialismen. Han är författaren till den berömda ”De schlesiska vävarnas sång”, av vilken jag skulle vilja ge Er en anspråkslös översättning; jag fruktar dock, att den i England skall verka som hädelse. I varje fall sänder jag den till Er och anmärker bara, att dikten hänför sig till preussarnas stridsrop från 1813: ”Med Gud för konung och fädernesland!”, vilket blivit det lojala partiets ständiga älsklingsord. Här är emellertid dikten ...¹⁶⁸

¹⁶⁷ Sachs, Hans (1494 – 1576), skomakare och diktare i Nürnberg, den mest berömde av de tyska ”mästersångarna.

¹⁶⁸ I det engelska originalet följer här Heines vävarsång i Engels' egen översättning.

Med denna sång, som i det tyska originalet är en av de starkaste dikter jag känner till, tar jag för denna gång avsked av Er, i den förhoppningen att snart kunna meddela om våra vidare framsteg och vår sociala litteratur.

(F. Engels: ”Kommunismens snabba framsteg i Tyskland” i *The New Moral World*, 13 december 1844. MEGA, del 1, bd 4, s. 341 f., ty. Originalen på engelska.)

Om den politiska folkvisan

London den 15 maj 1885.

... Vad dikterna angår:

Bondekrigets Marseljäs var ”Vår Gud är oss en väldig borg”, och hur segervissa både text och melodi i denna sång än är, kan man och behöver man inte i dag fatta den i denna bemärkelse. Andra visor från denna tid återfinns i samlingar av folkvisor, ”Des Knaben Wunderhorn”¹⁶⁹ o. s. v. Där finns kanske ännu något. Men landsknekten har redan då i mycket lagt beslag på vår folkpoesi.

Av utländska känner jag bara till den vackra gammal – danska visan om herr Tidmann, som jag 1865 översatte för Sozialdemokrat i Berlin.

Chartistsånger fanns det av alla slag, men nu finns de inte längre att få. En började:

”Britannias söner, fastän slavar ni är,
Gud er skapare gjorde er fria här;
till alla han liv och frihet gav,
men aldrig, aldrig gjorde han en slav.”

Därutöver vet jag ingenting mer.

Allt det är försvunnet, och för övrigt var denna poesi inte heller mycket värd.

1848 dominerade två sånger efter samma melodi.

1. ”Schleswig – Holstein”.

2. ”Heckervisan”:

”Hecker, högt må ljuda ditt namn
vid hela den tyska Rhen.
Ditt ädelmod, ja, din blick
inger oss tro på dig.
Hecker, du tyske man,
du kan för friheten dö.”

Jag tror att det räcker. Sedan varianten:

”Hecker, Struve, Blenker, Zitz och Blum,
döda de tyska furstarna nu!”

Över huvud taget är poesin från gångna revolutioner (Marseljäsen alltid undantagen) för senare tider sällan av revolutionär verkan, emedan den för att kunna verka på massorna också måste återge den tidens massfördomar. Därav det religiösa nonsens t. o. m. hos chartisterna

(F. Engels: *Brev till Hermann Schlüter*, 15 maj 1885. Originalen i Marx – Engels – Lenin – Institutet, Moskva.)

¹⁶⁹ ”Des Knaben Wunderhorn” (ty.) — egentl. ”Gossens sagohorn”.

Det engelska proletariatet och litteraturen

... Och i hur hög grad det engelska proletariatet lyckats uppnå en oberoende bildning framgår särskilt av det faktum att den nutida filosofiska, politiska och poetiska litteraturens epokgörande alster läses nästan uteslutande av arbetare. Borgaren, som är slav under de samhälleliga förhållandena och de därmed sammanhängande fördomarna, darrar, förbannar och korsar sig inför allting som verkligen banar väg för framsteget; proletären har öppna ögon för det och studerar det med nöje och behållning. I detta hänseende har särskilt socialisterna gjort underverk för proletariatets bildning. De har översatt de franska materialisterna, Helvetius, Holbach, Diderot o. s. v. och spritt dem tillsammans med de bästa engelska arbetena i billiga utgåvor. Strauss' "Jesu liv" och Proudhons "Egendomen" cirkulerar också blott bland arbetarna. Geniet och profeten Shelley och Byron med sin glödande sinnlighet och sin bittra satir mot vårt bestående samhälle finner sina flesta läsare bland proletariatet; bourgeoisin äger blott snöpta utgåvor, familjeutgåvor, nerskurna i enlighet med dagens hycklande moral. Den senaste tidens två stora praktiska filosofer, Bentham och Godwin, är — särskilt den senare — nästan uteslutande proletariatets egendom; ty fastän Bentham har en skola inom den radikala bourgeoisin, är det bara proletariatet och socialisterna som lyckats föra hans lära ett steg framåt. Proletariatet har på denna grundval skapat en litteratur som huvudsakligen består av tidskrifter och pamfletter och som ligger långt före hela den borgerliga litteraturen i fråga om inre värde.

(*F. Engels: "Den arbetande klassens läge i England"*, 1845, s. 293, Dietz Verlag, Berlin 1947.)

Om Shelley och Byron

Den verkliga skillnaden mellan Byron och Shelley består i detta: De som förstår och älskar dem anser det vara en lycka att Byron dog i sitt trettiosjätte år, ty om han levat längre skulle han blivit en reaktionär borgare; däremot beklagar de att Shelly dog vid tjugonio års ålder, ty han var alltigenom revolutionär och skulle alltid hört till socialismens avantgarde.

(*Uttalande av K. Marx om Shelley och Byron*, citerat av Eleanor Marx – Aveling i artikeln "Shelley som socialist" i *Die Neue Zeit*, sjätte årgången, Stuttgart 1888, s. 541.)

Om Bentham

... Den klassiska ekonomin har alltid älskat att uppfatta det samhälleliga kapitalet som en fix storhet med fix effektivitet. Men denna fördom befästes till en dogm först av urfilistern Jeremy Bentham, detta nyktert pedantiska, lädertungade orakel för det gemenliga borgarförståndet i 19:e århundradet. Bentham är bland filosoferna vad Martin Tupper är bland diktarna. Bägge kan icke tänkas fabricerade annorstädes än i England.

Jeremias Bentham är ett rent engelskt fenomen. T. o. m. om man ej undantar vår filosof Christian Wolf har inte i någon tid och i något land den tarvligaste alltagsplattheten gjort sig så bred i sin självgodhet. Nyttighetsprincipen. var ingen uppfinning av Bentham. Han bara reproducerade andefattigt vad Helvetius och andra fransmän från det 18:e århundradet hade sagt anderikt. Om man t. ex. vill veta, vad som är nyttigt för hunden så måste man utröna hundnaturen. Denna natur kan själv icke konstrueras ur "nyttighetsprincipen". Tillämpat på människorna, om man vill bedöma alla mänskliga gärningar, rörelser, förhållanden o. s. v. efter nyttoprincipen, handlar det först om den mänskliga naturen i allmänhet och vidare om den i varje epok historiskt modifierade människonaturen. Bentham gör ej något försök att krusa. Med den mest naiva träghet utgår han från spetsborgaren, speciellt den engelske spetsborgaren, som normalmänniskan. Det som är nyttigt för detta original av normalmänniska, det är i och för sig nyttigt. Efter denna måttstock bedömer han sedan forntid, nutid och framtid. Den kristna religionen är t. ex. "nyttig", emedan den religiöst fördömer de

missgärningar, som straffkodexen juridiskt förbjuder. Konstkritik är ”skadlig”, emedan den hindrar ärbart folk att njuta av Martin Tupper o. s. v. Med dylik smörja har den gode mannen, vars devis var ”nulla dies sine linea”¹⁷⁰, fyllt berg av böcker. Om jag 166 hade min vän Heinrich Heines kurage, skulle jag kalla herr Jeremias ett geni i borgerlig dumhet. (*K. Marx: Kapitalet*, bd 1, s. 570.)

Om Thomas Hood

Thomas Hood, den mest begåvade av alla nu levande engelska humorister och liksom alla humorister full av mänsklig känsla men med bristande andlig energi, offentliggjorde i början av 1844, då väverskornas elände fyllde alla tidningar, en vacker dikt, ”Linnesången”, som lockade fram medlidsamma men gagnlösa tårar hos bourgeoisins döttrar. Jag har inte utrymme nog för att kunna återge den här¹⁷¹; ursprungligen offentliggjord i *Punch* gick den runt i alla tidningar. Eftersom diskussioner om sömmerskornas läge fyllde alla tidningar då, är särskilda utdrag onödiga.

(*F. Engels: ”Den arbetande klassens läge i England”*, 1845, s. 262, Dietz Verlag, Berlin 1947.)

Om Carlyle

Thomas Carlyle är den ende engelske författare, på vilken den tyska litteraturen utövat ett direkt och mycket betydande inflytande. Redan av artighet kan en tysk inte låta hans skrifter gå obeaktade förbi.

I Guizots¹⁷² senaste skrift har vi sett, hur bourgeoisins förmågor är på nedgång. I de föreliggande två broschyrerna av Carlyle upplever vi det litterära geniets undergång i de nu akuta historiska striderna, mot vilka det söker göra gällande sina misskända, omedelbara profetiska ingivelser.

Thomas Carlyle har den förtjänsten att ha uppträtt litterärt mot bourgeoisin vid en tid, då dess åsikter, smakriktningar och idéer fullständigt underkuvade hela den officiella engelska litteraturen, och det på ett sätt, som understundom t.o.m. är revolutionärt. Så i hans historia över franska revolutionen, i hans apologi för Cromwell, i pamfletten om chartismen, i ”Fortid och nutid”. Men i alla dessa skrifter hänger kritiken av nutiden nära samman med en sällsamt ohistorisk apoteos av medeltiden, som också annars är vanlig hos engelska revolutionärer, t.ex. hos Cobbett¹⁷³ och en del av chartisterna. Medan han i det förflutna beundrar åtminstone de klassiska epokerna av en bestämd samhällsfas, kommer honom nutiden att förtvivla och framtiden att bäva. Då han erkänner eller t.o.m. förhållig revolutionen, koncentrerar den sig för honom i en enstaka individ, en Cromwell eller en Danton. Dem ägnar han samma hjältedyrkan, som han i sina ”Föreläsningar om hjältar och hjältedyrkan” predikat som enda tillflykt från den förtvivalade nutiden, som en ny religion.

Det är med Carlyles stil som med hans idéer. Den är en direkt, mäktig reaktion mot den modernt borgerliga engelska Pecksniff – stilen¹⁷⁴, vars kråmande ytlighet, försiktiga vidlyftighet och moraliskt – sentimentala, tankspridda långråkighet från dess ursprungliga uppfinnare, de bildade cockneys¹⁷⁵, spritt sig till hela den engelska litteraturen. Carlyle

¹⁷⁰ *Nulla dies sine linea* (lat.) — ingen dag utan ett penselsträck.

¹⁷¹ ”Linnesången” finns i svensk översättning av Edvard Frendin.

¹⁷² *Guizot*, François Pierre Guillaume (1787 – 1874), fransk historiker och statsman, huvudföreträdare för den s.k. franska historiska skolan.

¹⁷³ *Cobbett*, William (1763 – 1835), engelsk publicist, förelöpare till chartisterna i kampen för den allmänna rösträtten och för förbättring av arbetarnas läge.

¹⁷⁴ *Pecksniff* – litterär figur hos Dickens.

¹⁷⁵ *Cockney* – gammalt öknamn på infödd londonbo, även beteckning för londondialekt.

behandlade däremot det engelska språket som ett fullständigt råmaterial, som han måste smälta om från grunden. Föråldrade vändningar och ord söktes åter fram och nya uppfanns efter mönster från Tyskland och speciellt Jean Paul¹⁷⁶. Den nya stilen var ofta himlastormande och smaklös men vanligen briljant och alltid originell. Även i detta avseende visar ”Sista pamfletter” en märkvärdig tillbakagång.

För övrigt är det betecknande, att i hela den tyska litteraturen är det inte Hegel utan den litteräre apotekaren Jean Paul, som utövat det största inflytandet på Carlyle.

Från genikulten, som Carlyle delar med Strauss, har i de föreliggande broschyrerna geniet kommit bort. Kulten återstår.

”Nutiden” börjar med förklaringen, att nutiden är forntidens dotter och framtidens moder men i varje fall en ny era.

Den första uppenbarelsen av denna nya era är en reformerande påve. Med evangeliet i handen ville Pius IX från Vatikanen förkunna ”sanningens lag” för kristenheten. ”För mer än trehundra år sedan erhöll Sankt Peters tron en peremptorisk¹⁷⁷ rättslig uppsägning, autentiska order, registrerade i himlens kansli och sedan dess läsbara i alla tappra mäns hjärtan, att avskaffa sig själv, försvinna och inte låta oss få något mer att göra med den, dess bedrägerier och gudlösa vanvett; och sedan blev den på egen risk stående och kommer att få betala skadeersättning för varje dag den stått så. Sanningens lag? Vad detta påvedöme enligt sanningens lag hade att göra, det var att ge upp sitt ruttna, galvaniserade liv, denna Guds och människors smälek, att ärbart dö och låta sig begravas. Vad den arme påven företog sig var fjärran härifrån; och dock var på det hela taget blott detta väsentligt ... En reformerande påve? Turgot och Necker¹⁷⁸ var ingenting mot honom. Gud är stor, och när en skandal bör sluta, kallar han därtill en troende man, som lägger handen vid verket i hoppfullhet och icke i förtvivlan.” (s. 31).

Med sina reformmanifest hade påven uppväckt frågor, ”virvelvindarnas, världsbrändernas och jordbävningarnas mödrar, frågor som alla tjänstemän önskade och för det mesta även hoppades kunna uppskjuta till yttersta dagen. Yttersta dagen själv hade kommit, det var den förskräckliga sanningen.” (S. 4.)

Sanningens lag hade proklamerats. Sicilianerna ”var det första folk, som gav sig till att nyttja denna nya, av den helige fadern stadfästa regel: Enligt sanningens lag hör vi inte till Neapel och dessa neapolitanska tjänstemän. Vi vill, med himlens och påvens ynnest, befria oss från dem.” Därav den sicilianska revolutionen.

Det franska folket, som självt betraktar sig som ”ett slags Messiasfolk”, som ”frihetens utvalda soldat”, fruktade, att de arma föraktade sicilianerna kunde ta denna industrigren ifrån dem – Februarirevolutionen. ”Som genom samverkande underjordiska elektriska stötar exploderade hela Europa, obegränsat, okontrollerbart; och vi skrev år 1848, ett av de sällsammaste, olyckligaste, mest häpnadsväckande och på det hela taget mest förödmjukande år som den europeiska världen någonsin sett ... Kungarna överallt och de regerande personerna stirrade i plötslig skräck, då hela världens stämning ekade i deras öron: Res er därifrån, ni dumhuvuden och hycklare, ni är histrioner¹⁷⁹ och inte heroer! Bort med er, bort! Och vad som var egendomligt och hördes först detta år: alla kungarna skyndade sig att gå som om de utropade: Vi är stackars histrioner, det är vi – behöver ni heroer? Döda oss inte, vi kan

¹⁷⁶ Jean Paul, pseudonym för den tyska småborgerlige romanförfattaren Jean Paul Friedrich Richter (1763 – 1825).

¹⁷⁷ Peremptorisk – tvingande.

¹⁷⁸ Turgot och Necker – franska finansministrar i slutet av 1700 – talet.

¹⁷⁹ Histrion – skådespelare.

inte hjälpa det! – Inte en av dem vände om och stod fast vid sitt kungadöme som vid en rätt, som han kunde dö eller riskera sitt skinn för. Det är, jag upprepar det, nutidens oroande säregenhet. Demokratin finner, vid detta nya tillfälle, alla kungar medvetna om att de inte är någonting annat än komedianter. De flydde plötsligt, några av dem så att säga med utsökt skam – i ångest för tukthuset eller något ännu värre. [...] Och folket eller pöbeln uppdrog överallt sin egen regering åt sig själv, och öppen kungalöshet, vad vi kallar anarki – i lyckliga fall anarki plus en gatupolis – står överallt på dagordningen. Sådan var historien från Östersjön till Medelhavet, i Italien, Frankrike, Preussen, Österrike, från ena ändan av Europa till den andra dessa marsdagar 1848. [...] Och så blev det inte kvar någon kung i Europa; ingen kung utom den offentlige 'harangeraren'¹⁸⁰, harangerande på ölfatet, i ledarartikeln eller församlade sig med sina likar i nationella parlamentet. Och under ungefär fyra månader var hela Frankrike, och i hög grad hela Europa, tröttjagat av all slags delirium ..., en pöbel, som böljade upp och ner, och där herr de Lamartine¹⁸¹ på Hôtel de Ville¹⁸² presiderade. [...] Ett sorgligt skådespel för tänkande människor, denne stackars herr de Lamartine, så länge han höll på, utan någonting annat i sig än en melodisk vind och en veklig salivflod. Sorgligt nog: den värtaligaste, sista inkarnationen av det rehabiliterade Kaos, i stånd att tala för det själv och med hala ord intala folk, att det är Kosmos! Men i sådana fall behöver man bara bida en kort tid; alla luftballonger måste ge ifrån sig sin gas under tingens tryck och faller inom kort samman på ett motbjudande slappt sätt.” (s. 6 – 8)

Vem var det som blåste under denna allmänna revolution, till vilken det förvisso fanns stoff? ”Studenter, unga författare, advokater, tidningsskrivare, hetblodiga, oerfarna entusiaster och vilda, med rätta bankruttrade vettvillingar. [...] Aldrig hittills har ungt folk, nästan barn, haft ett sådant kommando i mänskliga ting. Tiden har ändrats, sedan ordet senior, seigneur eller ålderman först tänktes ut att betyda 'herre' eller 'förman', som vi finner det i alla människors språk! [...] Om man ser närmare på saken, skall man finna, att den gamle upphört att vara ärevördig, och att han börjat bli föraktlig, en dåraktig gosse, men en gosse utan den unge gossens behag, storsinne och yppiga kraft. [...] Denna vansinniga tingens ordning skall givetvis inom kort själv skaffa sig lättnad, såsom den redan överallt börjat göra; det dagliga livets vanliga nödvändigheter kan inte bestå under den, och dessa fortsätter sin väg, vad som annars än kan kastas åt sidan. En godtycklig reparation av den gamla maskinen, med nya färger och förändrade former, kommer förmodligen snart att följa i de flesta länder; de gamla teaterkungarna kommer åter att tillåtas, med villkor, med författningar och nationella parlament eller likartade fashionabla tillbehör, och överallt kommer det gamla dagliga livet att försöka börja från början igen. Men det finns nu inget hopp om att sådana utjämningar kan bli varaktiga. [...] I sådana ödesdigra svängningar, drivande som i rasande, bottenlösa virvlar och motsatta havsströmmar, utan grundade fundament, måste det europeiska samhället fortsätta att tumla omkring – än stappla ohjälpligt, än åter mödosamt rycka upp sig, med allt kortare mellanrum, tills den nya klippgrunden en gång kommer i dagen och de upp och ned svallande syndafloderna av myteri, och av myteriets nödvändighet, åter rinner undan.” (s. 8 – 10)

Så långt historien, som också i denna form är föga trösterik för den gamla världen. Nu kommer moralen: ”Den allmänna demokratin är – vad man än må tänka om den – ett oundvikligt faktum för den tid vari vi lever.” (s. 10) Vad är demokrati? Den måste ha en mening, annars funnes den inte till. Allt kommer således an på att finna demokratins sanna mening. Om vi lyckas med detta, kan vi bli färdiga med den; om inte, är vi förlorade. Februarirevolutionen var ”en bedrägeriets allmänna bankrutt; det är dess korta förklaring” (s.

¹⁸⁰ ”Harangerare” – ordförande.

¹⁸¹ Lamartine, Alphonse de (1790 – 1869), fransk romantisk lyriker, historiker och borgerlig politiker, överhuvud för den provisoriska republikanska regeringen 1848.

¹⁸² Hôtel de Ville (fr.) – rådhuset el. stadshuset.

14). Skenet och skengestalterna, bedrägerier, villor, sken, namn som blivit betydelselösa i stället för de verkliga förhållandena och tingen, med ett ord lögnen i stället för sanningen, har härskat i modern tid. Individuell och social skilsmässa från dessa skengestalter och spöken, det är reformens uppgift, och nödvändigheten av att allt bedrägeri upphör är obestriddig. ”Utan tvivel kan detta förefalla mången underligt; och mången solid engelsman bland de s.k. bildade klasserna, som med sunt välbehag smälter sin pudding, förefaller det vara övermåttan underligt, en förryckt, okunnig föreställning, alltigenom kättersk och havande med undergång. Han har vants vid anständiga former, som sedan lång tid tillbaka förlorat sin betydelse, vid möjliga förhållningssätt, högtidligheter som blivit rent ceremoniella – vad ni med ert bildstormarlynne kallar bedrägerier – hela livet igenom; han har aldrig hört, att det vore något fel med dessa saker, att man på något sätt kunde komma fram utan dem. Spann inte bomullen sig själv, gödde sig inte boskapen, och kolonialvaror och specerier, kom de inte in från öst och väst helt bekvämt vid sidan av bedrägerierna?” (s. 15)

Kommer nu demokratin att utföra denna nödvändiga reform, befrielsen från ”bedrägerierna”? ”Kommer demokratin, om den är organiserad förmedelst den allmänna rösträtten, försedd med valurnor och sådant, att genomföra denna frälsande allmänna övergång från illusionen till det verkliga, från det falska till det sanna, och så småningom skapa en ny, av oss välsignad värld?” (s. 17)

Carlyle förnekar detta. Han ser överhuvudtaget i demokratin och i allmänna rösträtten blott en alla folks smitta från den engelska övertron på den parlamentariska regeringens ofelbarhet. Besättningen på det skepp, som förlorat kursen runt Kap Horn och i stället för att iakttä väder och vind och bruka sextanten röstade om den väg man skulle slå in på och förklarade majoritetens beslut vara ofelbart – det är den allmänna rösträtten, som vill styra staten. Liksom för varje enskild kommer det för samhället blott an på att upptäcka universums sanna regler, naturens evigt varande lagar med hänsyn till den var gång föreliggande uppgiften och handla därefter. Den som röjer dessa eviga lagar för oss, honom följer vi, ”det må sedan vara den ryske tsaren eller det chartistiska parlamentet, ärkebiskopen av Canterbury eller Dalai – Lama.” Men hur upptäcker vi dessa Guds eviga föreskrifter? I varje fall är den allmänna rösträtten, som ger var och en en röstsedel och räknar rösterna, den sämsta vägen dit. Universum är av mycket exklusiv natur och har i evärdlig tid meddelat sina hemligheter blott åt några få utvalda, blott åt en liten minoritet av ädla och visa. Därför har heller aldrig någon nation kunnat existera på demokratins grundval. Greker och romare? I dag vet var och en, att de inte bildade några demokratier, att slaveriet var grundvalen för deras stater. Om de olika franska republikerna är det helt överflödigt att tala. Och den nordamerikanska mönsterrepubliken? Om amerikanerna kan hittills icke en gång sägas, att de bildar en nation, en stat. Den amerikanska befolkningen lever utan regering; vad som här konstituerats är anarkin plus en gatupolis. Det som möjliggör detta tillstånd är de väldiga vidderna av ännu obebott land och den från England överförda respekten för konstapelns batong. I och med befolkningens tillväxt har också det ett slut. ”Vilken stor mänsklig själ, vilken stor tanke, vilken stor ädel sak, som man skulle kunna tillbedja eller visa uppriktig beundran för, har ännu frambringats där?” (s. 25) Det har med vart tjugonde år fördubblat sin befolkning – *voilà tout*¹⁸³.

Alltså är demokratin på denna och på andra sidan om Atlantiska oceanen för alltid omöjlig. Universum självt är en monarki och en hierarki. Ingen nation, vari icke den gudomliga ständiga plikten att leda och kontrollera de okunniga anförtrots åt den ädlaste med hans utvalda följe av ädlingar, har Guds rike och motsvarar de eviga naturlagarna.

¹⁸³ *Voilà tout* (fr.) – det är allt.

Nu får vi också veta den moderna demokratins hemlighet, ursprung och nödvändighet. Den består helt enkelt däri, att den falske ädlingen upphöjs och helgas genom tradition eller nypåfunna bedrägerier.

Och vem skall upptäcka den sanna ädelstenen med hela sin infattning av smärre mänskliga juveler och pärlor? Säkert inte den allmänna rösträtten; ty blott ädlingen kan finna rätt på ädlingarna. Och så förklarar Carlyle, att England ännu äger en mängd sådana ädlingar och ”konungar”, och uppmanar dessa på s. 38 att anmäla sig hos honom.

Man ser, hur ”ädligen” Carlyle utgår från ett alltigenom panteistiskt åskådningssätt. Hela den historiska processen betingas inte av de levande massornas egen utveckling, vilken givetvis är beroende av bestämda, men återigen historiskt uppkomna, växlande förutsättningar; den betingas av en evig, för alla tider oföränderlig naturlag, från vilken den i dag avlägsnar sig och vilken den i morgon åter närmar sig, och på den riktiga uppfattningen av denna lag kommer allt an. Denna riktiga uppfattning av den eviga naturlagen är den eviga sanningen, allt annat är falskt. Med detta åskådningssätt upplöses de verkliga klassmotsättningarna – hur olika de än under olika tidevarv är – alla i den enda stora och eviga motsättningen mellan dem som grundat den eviga naturlagen och handlar därefter, de visa och ädla, och dem som förstår den oriktigt, förvränger den och motverkar den, dårarna och skurkarna. Den historiskt uppkomna klasskillnaden blir så till en naturlig skillnad, som man till och med måste erkänna och vörda såsom en del av den eviga naturlagen, i det man böjer sig för de ädla och visa i naturen: genikult. Hela uppfattningen av den historiska utvecklingsprocessen förflackas till den platta trivialiteten i upplysningsordnarnas och frimurarnas visdom från förra århundradet, till den enkla moralen i ”Trollflöjten” och till en oändlig förkommen och banaliserad saintsimonism¹⁸⁴. Därmed återuppstår naturligtvis den gamla frågan om vem som egentligen då skall härska, vilken dryftas med struntförnäm ytlighet i alla enskildheter samt slutligen besvaras med att de ädla, visa och vetande skall härska; vartill sedan helt otvunget sluter sig den satsen, att man måste regera mycket, mycket; att man aldrig kan regera för mycket, eftersom ju regerandet är det ständiga uppenbarandet och hävdandet av naturlagen gentemot massan. Men hur skall de ädla och visa upptäckas? De uppenbaras inte genom något överjordiskt under; man måste söka dem. Och här kommer de till rent naturliga skiljaktigheter omgjorda historiska klasskillnaderna åter i dagen. Ädlingen är ädel, emedan han är vis och vetande. Han måste alltså sökas bland de klasser, som har monopol på bildningen – bland de privilegierade klasserna; och samma klasser tillkommer det att finna reda på honom i sin egen mitt och att bedöma hans anspråk på den ädles och vises rang. Därmed blir de privilegierade klasserna genast, om inte direkt till den ädla och visa, dock till den ”artikulerade” klassen; de undertryckta klasserna är givetvis de ”stumma, oartikulerade” klasserna, och så har klassherraväldet på nytt sanktionerats. Hela detta uppbragta larmande förvandlas till ett lätt dolt erkännande av det bestående klassherraväldet, vilket blott grämer sig och knorrar över att borgarna inte åt sina misskända genier anvisar någon plats i samhällets ledning och av mycket praktiska skäl inte gillar dessa herrars fantastiska prat. Hur för övrigt också här det högt travande pladdret slår om i sin motsats, hur den ädle, vetande och vise i praktiken förvandlas till den gemene, ovetande och narraktige, därpå lämnar oss Carlyle slående exempel.

Han vänder sig med största harm mot ropet efter befrielse och emancipation, eftersom hos honom allt kommer an på den starka regeringen: ”Låt oss alla vara fria, den ene från den andre. Fria utan andra band eller förbindelser än kontantbetalningen; en ärlig dagslön för ett ärligt dagsverke, fastställd genom ett frivilligt avtal och enligt lagen om tillgång och efterfrågan. Detta vore, föreställer man sig, den verkliga lösningen på alla svårigheter och orättfärdigheter, som förekommit mellan människorna. Finns det då ingen annan metod för att

¹⁸⁴ En form av utopisk socialism, uppkallad efter Saint – Simon, Claude Henri (1760 – 1825).

rätta till det förhållande, som finns mellan två människor, än att helt och hållet avlägsna det?” (s. 29)

Denna fullständiga upplösning av alla band, alla förhållanden mellan människorna når givetvis sin höjdpunkt i anarkin, laglöshetens lag, det tillstånd, i vilket bandens band, regeringen, fullständigt trasats sönder. Och dithän strävar man i England liksom på kontinenten, ja, t.o.m. i ”det solida Germanien”.

Så fortsätter Carlyle att gorma sida upp och sida ner, i det han på ett högst besynnerligt sätt blandar ihop röd republik, fraternité¹⁸⁵, Louis Blanc¹⁸⁶ o.s.v. med free trade¹⁸⁷, avskaffandet av korntullarna etc. (Jfr s. 29 – 42.) Carlyle blandar alltså samman och identifierar förintandet av feodalismens ännu traditionellt bevarade rester, statens reduktion till det oundgängligt nödvändiga och allra billigaste, det fullständiga genomförandet av den fria konkurrensen genom borgarna med upphävandet av just dessa borgerliga förhållanden, med avskaffandet av motsatsen mellan kapital och lönarbete, med bourgeoisins störtande genom proletariatet. En glänsande återgång till ”det absoluta mörker”, i vilket alla kattor är grå! En djup vetenskap hos den ”vetande”, som inte vet ett dugg om vad som försiggår runt omkring honom! Ett sällsamt skarpsinne som tror att alla förbindelser mellan människorna avskaffas med avskaffandet av feodalismen eller den fria konkurrensen! Ett grundligt utgrundande av ”den eviga naturlagen”, som på fullt allvar tror, att inga barn mer kommer till världen, om icke föräldrarna först går till rådhuset för att ”binda” sig i äktenskap!

Efter detta uppbyggliga exempel på den visdom, som löper ut i rena okunnigheten, ger oss Carlyle även bevis på hur det högt bedyrade ädelmodet genast slår om i ohöjld nedrighet, så snart det från sin fras – och sentenshimmel stiger ner i de verkliga förhållandenas värld. ”I alla europeiska länder, särskilt i England, har en klass av överhuvuden och befälhavare, igenkännlig som början till en ny, verklig och icke inbillad aristokrati, redan i någon mån utvecklats: industrins kaptener – lyckligtvis den klass, vilken framför alla andra är nödvändig i dessa tider. [...] Och säkert råder å andra sidan ingen brist på människor som behöver kommenderas: denna sorgliga klass av brodermänniskor, som vi har beskrivit som 'Hodges emanciperade hästar', tvingad till ett kringflackande liv i svält – också den har utvecklat sig i alla länder och utvecklar sig allt mer, i olycksbådande geometrisk progression, med en hastighet som oroar alla. På denna grund, om inte på några andra, kan det sanningsenligt sägas, att arbetets organisation ... är världens allmänna livsuppgift.” (s. 42, 43)

Sedan Carlyle på de första fyrtio sidorna om och om igen med hela sin dygdiga vrede rasat ut mot egoismen, den fria konkurrensen, avskaffandet av de feodala banden mellan människorna, tillgång och efterfrågan, ”laissez faire”¹⁸⁸, bomullsspinningen, kontantbetalningen etc. etc., finner vi nu på en gång, att huvudrepresentanterna för alla dessa ”bedrägerier”, industrins borgare, icke blott hör till de firade heroerna och genierna utan t.o.m. utgör den första nödvändiga delen av dessa heroer, att trumfen i alla hans angrepp mot de borgerliga förhållandena och idéerna är bourgeoisins apoteos. Egendomligare synes det, att Carlyle, sedan han funnit arbetets kommenderande och kommenderade, alltså en bestämd organisation av arbetet, ändå förklarar denna organisation för ett ännu olöst stort problem. Men man må inte låta sig bedragas! Det rör sig inte om organisationen av de inregistrerade utan om organisationen av de icke inregistrerade, de ledarlösa arbetarna, och denna uppgift har Carlyle förbehållit sig själv. Vi ser honom i slutet av broschyren plötsligt uppträda som brittisk premiärminister in

¹⁸⁵ *Fraternité* (fr.) – broderskap.

¹⁸⁶ *Louis Blanc* (1811 – 1882), småborgerlig fransk socialist och historiker.

¹⁸⁷ *Free trade* (eng.) – frihandel.

¹⁸⁸ *Laissez faire* (fr.) – ekonomisk låt gå – politik.

partibus¹⁸⁹, ropa samman de tre miljonerna irländska och andra tiggare, kringvandrande eller bofasta arbetsförmögna fattiglappar och den allmänna nationalförsamlingen av brittiska fattiga utom fattighuset och inom fattighuset samt ”harangera” dem i ett tal, där han först för fattiglapparna upprepar allt det, som han redan tidigare anförtrott läsaren, och sedan talar till det utvalda sällskapet som följer: ”Vagabonderande fattiglappar och oduglingar, dåraktiga är många av er, förbrytare många, eländiga ni alla! Er anblick fyller mig med häpnad och förtvivlan. [...] Här är ni, inemot tre miljoner, många av er fallna i det öppna tiggeriets avgrund, och förskräckligt nog tynger var och en, som faller, med sin vikt så mycket mer den kedja, som drar de andra hitöver. Vid randen av denna avgrund hänger otaliga miljoner, som, enligt vad man sagt mig, förökar sig med tolvhundra om dagen, ... fallande, fallande, den ene efter den andre, och kedjan blir allt tyngre, och vem skall till sist ännu kunna stå? – Hur skall man nu ta itu med er? [...] De andra, som ännu står, kämpar med sina egna svårigheter, det kan jag säga er; men ni har genom bristande energi och överflödigt matlust, genom alltför lite arbete och alltför mycket öl, ni har bevisat, att ni inte kan det. Vet, att vilka som än kan vara frihetens söner, ni för er del är det inte och kan inte bli det. Ni är inte fria, vilka som än kan vara fria. [...] Ni har slavars natur, eller, om ni föredrar ordet, nomaders eller till och med lösdriwares och landstrykares natur, drängar oförmögna att under sådana förhållanden finna någon husbonde ... Icke som frihetens ärorikt olyckliga söner utan som notoriska fångar, som olyckliga fallna bröder som begär att jag skall kommendera och om nödvändigt kontrollera och underkupa er, kan ni numera träda i förbindelse med mig ... Inför jord och himmel och Gud, allas vår skapare, förklarar jag det vara en skam att se ett sådant liv uppehållas hos er genom era bröders svett och hjärteblod, och att döden vore att föredra, om vi inte kan avhjälpa det ... Låt värva er i mina irländska, mina skotska, mina engelska regementen från den nya eran ... ni stackars vandrande banditer, lyd, arbete, lid, fasta som vi alla måste göra ... Industriöverstar, verkmästare, uppsyningsmän, herrar över liv och död, rättvisa som Rhadamanth¹⁹⁰ och oböjliga som han, dem behöver ni, och ni skall finna dem så snart ni en gång står under krigslagarna. [...] Till var och en av er skall jag då säga: Här är arbete för er, ta tappert itu med det med manlig soldatlydnad och gott humör och foga er enligt de metoder som dikterats här – utan svårighet får ni er lön ... Om ni vägrar, ryggar tillbaka för det mödosamma arbetet, inte lyder föreskrifterna, skall jag söka förmana er och sporra er; om det är förgäves, skall jag piska er; om även det är förgäves, skall jag till sist skjuta ner er.” (s. 46 – 55)

Den nya era, vari geniet härskar, skiljer sig alltså från den gamla huvudsakligen därigenom, att piskan inbillar sig vara genial. Geniet Carlyle skiljer sig från förste bäste fängelsecerberus eller fattigvårdsfodge genom den dygdiga harmen och det moraliska medvetandet om att han skinnar de fattiga för att höja dem till sin nivå. Vi ser här det bullrande geniet i sin världsfrälsande vrede på ett fantastiskt sätt rättfärdiga och förstora bourgeoisins skändlighet. Om den engelska bourgeoisin sammanfört de fattiga med förbrytarna för att avskräcka från fattigdom, om den skapat fattigvårdslagen av 1833, så anklagar Carlyle de fattiga för högförräderi, emedan fattigdom alstrar fattigdom. Liksom förut den historiskt uppkomna klassen, industribourgeoisin, var delaktig av geniet redan medan den härskade, så är nu varje undertryckt klass, ju djupare den är undertryckt, desto mer utestängd från geniet, desto mer utsatt för vår misskände reformators rasande vrede. Så här de fattiga. Men hans ädla sedliga förtörnelse når sin höjdpunkt gentemot de absolut gemena och nedriga, ”skurkarna”, d.v.s. förbrytarna. Dessa behandlar han i broschyren om mönsterfängelserna.

¹⁸⁹ *In partibus* (lat.) – utan ämbetsbefogenheter.

¹⁹⁰ *Rhadamanth(ys)*, enligt den grekiska mytologin son till Zeus och Europa, broder till Minos, domare i Hades, de dödas underjordiska rike.

Denna broschyr skiljer sig från den första blott genom ett ännu större raseri, desto billigare som det riktar sig mot de av det bestående samhället officiellt utstötta, mot människor bakom lås och bom, ett raseri, vilket t.o.m. avkastat den lilla skam, som de vanliga borgarna för anständighetens skull ännu skyltar med. Liksom Carlyle i den första pamfletten uppställer en fullständig hierarki av de ädla och efterforskar den ädlaste av de ädla, så ordnar han här en lika fullständig hierarki av skurkar och gemena och traktar efter att jaga upp den uslaste av de usla, den störste skurken i England, för att få den njutningen att hänga honom. Antag att han fångade honom och hängde upp honom; då är en annan den uslaste och måste i sin tur hängas, och sedan åter en annan, tills turen slutligen kommer till de ädla och sedan till de ädlare, och till sist återstode ingen annan än Carlyle, den ädlaste, vilken såsom skurkarnas förföljare också är de ädlas mördare och också hos skurkarna mördat det ädla, den ädlaste av de ädla, som plötsligt förvandlas till den gemenaste av skurkar och som sådan måste hänga sig själv. Därmed skulle sedan alla frågor angående regeringen, staten, arbetets organisation och det ädla hierarki vara lösta och den eviga naturlagen äntligen ha förverkligats.

(*K. Marx och F. Engels: Recension av Thomas Carlyle, "Sista pamfletter"*, London 1850 i *Revue der Neuen Rheinischen Zeitung*, häfte 4, 1850. Ur K. Marx', F. Engels' och F. Lassalles litterära kvarlåtenskap, utgiven av Franz Mehring, bd 3, Stuttgart 1902, s. 414 – 426, ty.)

Om de engelska realisterna

... Den nuvarande lysande skolan av engelska romanförfattare, vilkas grafiska och värtaliga skildringar av världen uppenbarat fler politiska och sociala sanningar än alla professionella politiker, publicister och moralister sammantagna, har beskrivit varje del av medelklassen från den "högst respektable" rentiären och innehavaren av statspapper, som ser ned på alla slags affärer såsom vulgära, till den lille butiksägaren och advokatbiträdet. Och hur har inte Dickens, Thackeray, Charlotte Bront och Mrs. Gaskell tecknat dem! Fyllda av egenkärlek, tillgjordhet, småaktigt tyranni och okunnighet — och den civiliserade världen har bekräftat deras domslut med det fördömande epigram, som den fäste vid denna klass, att "den är servil uppåt och tyrannisk nedåt" ...

(*K. Marx: "Den engelska medelklassen"* i *New York Tribune*, 1 augusti 1854. Ur Hermann Schlüters "Chartiströrelsen", Stuttgart 1922, s. 314, ty.)

Om ryska demokratiska skriftställare

... Ett land, som frambragt två författare av Dobroljubovs¹⁹¹ och Tjernysjevskijs¹⁹² storhet, två socialistiska Lessing, går inte under därför att det samtidigt fött en humbug som Bakunin¹⁹³ och några omogna små studenter, som blåser upp sig med stora ord likt grodor och slutligen äter upp varandra. Och även bland de yngre ryssarna känner vi personer av utmärkt såväl teoretisk som praktisk begåvning och stor energi, personer som till följd av sina språkkunskaper är fransmännen och engelsmännen överlägsna i fråga om den intima bekantskapen med rörelsen i olika länder och överlägsna tyskarna i fråga om den världsmannamässiga skickligheten. De ryssar som förstår och medverkar i arbetarrörelsen kan bara anse det som en tjänst man gjort dem, att man befriat dem från medansvaret för Bakunins skurkstreck ...

(*F. Engels: "Flyktingslitteratur"* i *Der Volksstaat*, 6 oktober 1874.)

¹⁹¹ *Dobroljubov*, Nikolaj Alexandrovitj (1836 – 1861), kritiker och publicist; stor rysk revolutionär demokrat och materialist.

¹⁹² *Tjernysjevskij*, Nikolaj Gavriloitj (1828 – 1889), genial rysk kritiker, revolutionär demokrat och materialist, en av marxismens föregångare i Ryssland.

¹⁹³ *Bakunin*, Mikael Alexandrovitj (1814 – 1876), rysk anarkist, som på Haagkongressen 1872 uteslöts ur Första Internationalen.

... Men nu har det ryska byalaget vunnit beaktande och erkännande även bland människor, som står oändligt högre än Herzen¹⁹⁴ och Tkatsjev¹⁹⁵. Därbland också Nikolaj Tjernysjevskij, denne store tänkare, som Ryssland har så oändligt mycket att tacka för; det långsamma mordet på honom genom årslång förvisning bland sibiriska jakuter skall bli en evig skamfläck på. ”befriaren” Alexander II:s minne.

Tjernysjevskij har till följd av den ryska intellektuella gränsspärren aldrig känt till Marx' verk, och när ”Kapitalet” kom ut, satt han sedan länge i Mellersta Viljuisk bland jakuterna¹⁹⁶. Hela hans andliga utveckling måste äga rum i den omgivning som skapades av denna intellektuella gränsspärr. Vad den ryska censuren inte släppte in, det existerade knappast eller inte alls för Ryssland. Om det där finns enstaka svagheter, enstaka skrankor i utblicken, måste man dock beundra det faktum, att det inte finns fler av dem.

(F. Engels: *Efterskrift till artikeln ”Socialt från Ryssland”* (1875). Ur ”Internationellt ur Der Volksstaat 1871-1875”, Berlin 1894, s. 62, ty.)

... I Flerovskijs bok¹⁹⁷ har jag läst de första 150 sidorna (de handlar om Sibirien, Nordryssland och Astrachan). Detta är den första skrift, vari sanningen om de ryska ekonomiska förhållandena utsäges. Mannen är en avgjord fiende till vad han kallar ”den ryska optimismen”. Jag har aldrig haft särskilt höga tankar om detta kommunistiska eldorado, men Flerovskij överträffar dock alla förväntningar. Det är faktiskt förunderligt — och i varje fall ett tecken på omsvängning — att något sådant kan tryckas i Petersburg.

”Hos oss finns det få proletärer, men i stället består massan av vår arbetarklass av arbetare, vilkas lott är sämre än varje proletärs.”¹⁹⁸

Framställningssättet är helt originellt, påminner ibland mest om Monteil¹⁹⁹. Man ser, att mannen rest omkring överallt själv och iakttagit. Glödande hat till jorddrotten, kapitalisten och ämbetsmannen. Ingen socialistisk doktrin, ingen jordmystik (utom för byalagsegenomens form), ingen nihilistisk översvinnlighet. Här och där litet välvilligt prat, som dock passar för utvecklingsstadiet hos de människor skriften är avsedd för. I varje fall är detta den viktigaste bok som kommit ut sedan Din skrift ”De arbetande klassernas läge”. Även de ryska böndernas familjeliv — med den avskyvärda dödspryglingen av deras kvinnor, med brännvin och frillor — är väl skildrat. Det kommer alltså alldeles lägligt för mig, om Du nu skickar mig medborgaren Herzens fantasilögner ...

(K. Marx: *Brev till Friedrich Engels*, 10 februari 1870. MEGA, del 3, bd 4, Berlin 1931, s. 275, ty.)

...*Den ryska optimismen*, som på kontinenten var utbredd t. o. m. bland de s. k. revolutionärerna, har i detta verk²⁰⁰ skoningslöst blottats. Dess värde minskas inte, om jag säger, att det på några ställen från rent teoretisk ståndpunkt inte är fullt tillfredsställande. Det är ett arbete av en allvarlig iakttagare, en oförskräckt arbetare, en lidelsefri kritiker, en stor konstnär och

¹⁹⁴ Herzen, Alexander Ivanovitj (1812 – 1870), rysk skriftställare och revolutionär demokrat.

¹⁹⁵ Tkatsjev, Pjotr Nikititj (1844 – 1886), rysk revolutionär.

¹⁹⁶ Misstag av Engels, beroende på otillförlitliga uppgifter. År 1867, när första bandet av ”Kapitalet” kom ut, befann sig Tjernysjevskij som tvångsarbetare i en fabrik i Alexandrovsk i Transbajkalien, varifrån han först 1872 transporterades till Viljuisk.

¹⁹⁷ Här åsyftas Vasili Flerovskijs skrift ”Arbetarklassens läge i Ryssland” (1869)

¹⁹⁸ I originalet citerat av Marx på ryska.

¹⁹⁹ Monteil, Amans Alexis (1769 – 1850), fransk historiker.

²⁰⁰ Flerovskijs skrift.

framför allt en människa som är upprörd över all slags trældom, som inte tillåter alla möjliga nationella hymner och som lidelsefullt delar den produktiva klassens alla lidanden och strävanden. Sådana arbeten som Flerovskijs och Er lärare Tjernysjevskijs gör verkligen Ryssland ära och bevisar, att Ert land nu likaledes börjar delta i vårt århundrades allmänna rörelse ...

(*K. Marx till Första Internationalens ryska sektionens kommittémedlemmar i Genève*, 24 mars 1870 om Flerovskijs bok ”Arbetarklassens läge i Ryssland”. Karl Marx/ Friedrich Engels: ”Valda brev”, Moskva 1934, s. 232, ty.)

Bihang: Minnesberättelser om Karl Marx

Paul Lafargue.²⁰¹ Marx och skönlitteraturen

... Heine och Goethe, som han ofta citerade under samtalen, kunde han utantill; han läste ständigt diktare, som han valde ur alla europeiska litteraturer; varje år läste han Aiskylos i den grekiska originaltexten; honom och Shakespeare dyrkade han som de båda största dramatiska snillen mänskligheten frambragt. Shakespeare, för vilken hans vörndnad var obegränsad, hade han gjort till föremål för de mest ingående studier; han kände även dennes ringaste figurer. I hela familjen drevs en verklig kult av den store engelske dramatikern; hans tre döttrar kunde honom utantill. När han efter år 1848 ville fullkomna sig i engelska språket, vilket han redan tidigare kunde läsa, sökte och ordnade han alla för Shakespeare egendomliga uttryck; samma sak gjorde han med en del av William Cobbetts polemiska verk, vilka han skattade mycket högt. Dante och Burns det gjorde honom stor glädje, då han hörde sina döttrar föredra eller sjunga den skotske skaldens satirer eller kärleksdikter

... Han vilade ut, medan han gick av och an i rummet; från dörren bort till fönstret visade sig i mattan en alldeles avnött strimma, som var så skarpt avgränsad som en gångstig på en äng. Emellanåt sträckte han ut sig på soffan och läste en roman; ibland läste han två till tre samtidigt och tog omväxlande itu med dem; liksom Darwin var också han en stor romanläsare. Marx tyckte särskilt mycket om romanerna från 1700 – talet och särskilt ”Tom Jones” av Fielding; de moderna författare han fann mest underhållande var Paul de Kock, Charles Lever, Alexandre Dumas d. ä. och Walter Scott — den senares ”Old morality”²⁰² betecknade han som ett mästerverk. Han visade en uttalad förkärlek för äventyrsberättelser och humoristiska berättelser. Främst av alla romanförfattare satte han Cervantes och Balzac. ”Don Quijote” var för honom det utdöende riddardömet epos, vars dygder blev till löjligheter och narraktigheter i den just uppkommande borgerliga världen. För Balzac var hans beundran så stor att han ville skriva en kritik över dennes stora verk ”La comédie humaine”²⁰³, så snart han blott hade fullbordat sitt ekonomiska verk; Balzac var inte bara sin tids samhällshistoriker utan också den profetiske skaparen av gestalter som under Louis Philippe ännu befann sig i embryonalt tillstånd och först efter dennes död, under Napoleon III, fullständigt utvecklades.

Marx läste alla europeiska språk och skrev tre — tyska, franska och engelska — på ett sätt som väckte beundran hos dem som behärskade dessa språk; han upprepade gärna detta yttrande: ”Ett främmande språk är ett vapen i livets kamp.” — Han ägde stor språkbegåvning, som också ärvdes av hans döttrar. Han var redan 50 år gammal, då han tog itu med att lära sig ryska, och ehuru detta språk inte står i något nära etymologiskt sammanhang med de av honom kända gamla och moderna språken, behärskade han det dock efter sex månader redan

²⁰¹ Lafargue, Paul (1842 – 1911), en ledare för den marxistiska flygeln i den franska arbetarrörelsen; gift med Marx' dotter Laura.

²⁰² ”Old morality” — ”Svärmarna” i den svenska översättningen.

²⁰³ *La comédie humaine* (fr.) –Den mänskliga komedin.

så bra, att han kunde glädja sig åt läsningen av de ryska skalders och författare, som han särskilt uppskattade: Pusjkin, Gogol och Stjedrin. Orsaken till att han lärde sig ryska var, att han ville kunna läsa dokumenten om de officiella undersökningarna, vilka regeringen på grund av deras förskräckliga avslöjanden undertryckte; tillgivna vänner hade skaffat dem åt Marx, vilken säkert är den ende politiske ekonom i Västeuropa som fick kännedom om dem ...

... Vico²⁰⁴ sade: ”Tinget är bara en kropp för Gud, som vet allt; för människan, som bara märker det yttre, är det blott en yta.” Marx uppfattade tingen på samma sätt som Vicos Gud; han såg icke blott ytan, han trängde in i det inre, han undersökte alla beståndsdelar i deras verkningar och återverkningar på varandra; han isolerade var och en av dessa delar och följde dess utvecklingshistoria. Sedan gick han från tinget över till dess omgivning och iakttog den sistnämndas verkan på det förstnämnda och omvänt; han gick tillbaka till objektets uppkomst, till de omvandlingar, evolutioner och revolutioner det genomgått och trängde slutligen fram till dess mest avlägsna verkningar. Han såg inte ett enstaka ting för sig och i sig, utan sammanhang med dess omgivning, han såg en hel komplicerad, i ständig rörelse inbegripen värld; och Marx ville återge denna världens hela liv, i dess så mångfaldiga och oavbrutet växlande verkningar och återverkningar. De skönlitterära författarna av Flauberts och Goncourts skola klagar över hur svårt det är att noggrant återge vad man ser; och dock är det som de vill återge blott den yta, om vilken Vico talar, det intryck de mottar; deras litterära arbete är ett lekverk, jämfört med Marx'; det behövdes en utomordentlig tankekraft för att omfatta verkligheten och en inte mindre ovanlig konst för att återge vad han såg och ville ha sett. Aldrig var han nöjd med sitt arbete, om och om igen ändrade han det, och städse fann han, att framställningen ligger efter föreställningen. En psykologisk studie av Balzac, som Zola på ett jämmerligt sätt plagierat, ”Le chef – d'oeuvre inconnu”²⁰⁵, gjorde djupt intryck på honom, emedan den delvis beskrev känslor han själv erfarit: en genial målare plågas så av trängtan att återge tingen alldeles så som de speglas i hans hjärna, att han jämt och samt filar och retuscherar sin målning, tills han slutligen inte skapat något annat än en formlös färgmassa, som dock i hans egna ögon är det mest fullkomliga återgivande av verkligheten.

Marx förenade den geniale tänkarens båda egenskaper. Han förstod ojämförligt väl att sönderdela ett föremål i dess beståndsdelar och var en mästare i att återställa det sönderdelade föremålet med alla dess detaljer och dess olika utvecklingsformer samt upptäcka deras inre sammanhang ...

... När hans döttrar ännu var små, förkortade han den långa vägen för dem genom att berätta fantastiska fesagor, som aldrig ville ta slut, som han uppfann under vandringen och vilkas förvecklingar han spann vidare på alltefter vägens längd och stegrade, så att de små glömde sin trötthet för att lyssna. Marx ägde en oförlikneligt rik poetisk fantasi; hans litterära förstlingsverk var dikter. Fru Marx bevarade sorgfälligt mannens ungdomsverser men visade dem inte för någon. Marx' familj hade drömt om en författares eller professors bana för sin son; enligt dess förmenande förnedrade han sig genom att han hängav sig åt den socialistiska agitationen och sysselsatte sig med den då i Tyskland ännu ringaktade nationalekonomin. — Marx hade lovat sina döttrar att skriva ett drama för dem, vars ämne skulle vara Graccherna²⁰⁶. Tyvärr kunde han inte hålla det löfte han gett dem: det skulle ha varit intressant att se, hur den man, som man kallade ”klasskampens riddare”, skulle ha behandlat denna fruktansvärda och storartade episod från den antika världens klasskamp ...

²⁰⁴ Vico, Giovanni Battista (1668 – 1774), italiensk filosof och historiker.

²⁰⁵ *Le chef – d'oeuvre inconnu* — Det okända mästerverket.

²⁰⁶ Bröderna Gracchus, därav Graccherna, reformivrande romerska politiker som under 200 – talet f. Kr. genom att mobilisera de fattiga mot jordadeln sökte genomföra en långt gående jordreform.

(*P. Lafargue: Karl Marx*, 1890. Originaliet engelskt. ”Karl Marx, en samling minnen och uppsatser”, Moskva 1934, s. 126 – 128, 131 – 132, 136, ty.)

Wilhelm Liebknecht: Promenader med Marx

... Vanligtvis stämde en sång upp. Endast sällan politiska sånger, mestadels folkvisor, företrädesvis känsliga sånger och — det är ingen fabel — ”patriotiska” sånger från ”das Vaterland”, t. ex. ”O Strassburg, o Strassburg, du underbara stad”, som kunde glädja sig åt utomordentlig popularitet ... Under marschen fick man lika lite tala om politik som om flyktingarnas elände. Däremot talades mycket om litteratur och konst, och då. hade Marx tillfälle att visa sitt jätteminne. Han deklamerade långa stycken ur ”Divina Commedia”²⁰⁷ som han kunde nästan helt utantill, och scener ur Shakespeare, varvid hans maka, också en utmärkt kännare av Shakespeare, ofta avlöste honom. Om han var i allra högsta stämning, gav han oss Seydelmann²⁰⁸ som Mefisto. För Seydelmann, som han sett och hört som student i Berlin, svärmade han, och ”Faust” var hans tyska älsklingsdikt. Jag kan inte säga att Marx deklamerade bra — han överdrev starkt — men han förfelade aldrig poängen, uttryckte alltid meningen riktigt — kort sagt, han var verkningsfull, och det komiska intryck, som de första häftigt framstötta orden gav, försvann så snart man märkte att han trängt djupt in i rollens anda, helt hade fattat denna och fullkomligt behärskade rollen ...

(*W. Liebknecht: Till åminnelse av Karl Marx*, 1896. Karl Marx som tänkare, människa och revolutionär, Wien—Berlin 1928, s. 132 f., ty.)

Eleanor Marx: Marx och hans barn

... Han var en rent enastående och ouppnåelig historieberättare. Mina fastrar har ofta berättat för mig, att Mohr²⁰⁹ som pojke var en förskräcklig tyrann mot sina systrar; han drev dem som sina hästar i full galopp nedför Markusberget vid Trier och — vilket var ännu värre — han framhårdade i att de skulle äta de ”kakor”, som han själv förfärdigade med smutsiga händer av en ännu smutsigare deg. Men de fogade sig i allt detta utan motsägelse, ty Karl berättade så underbara historier för dem som belöning. Många, många år senare berättade han historier för sina barn. För mina systrar — jag var då ännu för liten — berättade han historier under promenaderna, och dessa historier indelades inte i kapitel utan efter mil. ”Berätta ännu en mil för oss”, begärde de två flickorna. Vad mig beträffar, tyckte jag av alla de otaliga underbara historier, som Mohr berättade för mig, allra mest om historien om Hans Röckle. Den räckte månad efter månad; den bestod av en hel rad historier. Skada blott att det inte fanns någon som skrev ned dessa historier, så fulla av poesi, skämt och humor. Hans Röckle själv var en trollkarl à la Hoffmann²¹⁰, som hade en leksaksbod men aldrig pengar på fickan. I hans bod fanns de underbaraste ting: män och kvinnor av trä, jättar och dvärgar, kungar och drottningar, mästare och gesäller, fyrfotadjur och fåglar så talrika som i Noaks ark, bord och stolar, ekipage och små och stora askar. Men fastän Hans var trollkarl, kunde han dock aldrig betala sina skulder till djävulen och slaktaren, och så måste han, mycket mot sin vilja, sälja alla sina vackra saker — stycke efter stycke — till djävulen. Men efter många, många äventyr och irrvägar kom sedan dessa ting alltid tillbaka till Hans Röckles bod. Några av dessa äventyr var rysansvärda och härresande som Hoffmanns berättelser, andra åter komiska, men alla berättades med outtömlig schvung, skämtsamhet och humor.

²⁰⁷ *Divina Commedia* — Den gudomliga komedin, Dantes huvudverk.

²⁰⁸ *Seydelmann*, Karl (1793 – 1843), framstående tysk karaktärsskådespelare.

²⁰⁹ *Mohr* — smeknamn på Marx.

²¹⁰ *Hoffmann*, E. T. A. (1776 – 1822), betydande tysk diktare, representativ för romantiken.

Mohr läste också för sina barn. Liksom för mina systrar läste han också för mig upp hela Homeros, Nibelungenlied, Gudrun, Don Quijote och Tusen och en natt. Shakespeare var vår huspostilla; vid sex års ålder kunde jag redan hela scener ur Shakespeare utantill.

När jag var sex år gammal, skänkte mig Mohr på min födelsedag den första romanen — den odödliga ”Peter Simple”²¹¹. Denna första följdes av en hel rad av Marryat²¹² och Cooper²¹³. Min far läste alla dessa böcker med mig och dryftade helt allvarligt deras innehåll med sin lilla dotter. Och när den lilla flickan — hänryckt av Marryats sjöfararhistorier — förklarade, att hon också ville bli ”postkapten” (vad nu det kunde vara) och frågade sin far, om det inte gick att ”klä sig som pojke” och låta värva sig till ett krigsskepp, försäkrade han, att detta väl vore möjligt men att hon inte fick säga det minsta till någon innan planerna hade mognat helt. Men innan dessa planer ännu mognat kom svärmeriet för Walter Scott, och jag hörde med förskräckelse, att jag själv var avlägset släkt med Campbells hatade klan²¹⁴. Då kom planerna på att uppvigla de skotska högländarna och återuppliva ”de fyrtiofems uppror”.²¹⁵ Jag måste tillfoga, att Marx läste Walter Scott om och om igen; han beundrade honom och kände honom nästan lika bra som Balzac och Fielding. Då Marx talade om dessa och många andra böcker med sin dotter och visade henne, var hon hade att söka det skönaste och bästa i dessa verk, lärde han henne att tänka — utan att hon märkte det, ty annars hade hon värjt sig mot det — lärde henne att försöka tänka för sig själv och att förstå ...

(*Eleanor Marx: ”Karl Marx”, 1894. Originaliet engelskt. ”Karl Marx, en samling minnen och uppsatser”, s. 113 – 116, ty.*)

Frågor och svar ²¹⁶

Er älsklingsdygd: Enkelhet.

Er älsklingsdygd hos mannen: Kraft.

Er älsklingsdygd hos kvinnan: Vekhet.

Er huvudegenskap: Koncentration i strävandet.

Er uppfattning om lycka: Att kämpa.

Er uppfattning om olycka: Underkastelse.

Den synd ni helst förlåter: Godtrogenhet.

Den synd ni mest avskyr: Kryperi.

Er aversion: Martin Tupper²¹⁷.

Er älsklingsysselsättning: Att gräva i böcker.

Er diktare: Shakespeare, Aiskylos, Goethe.

Er prosaförfattare: Diderot.

Er hjälte: Spartacus, Kepler.

Er hjältinginna: Gretchen.

²¹¹ ”Peter Simple”, sjöroman av Marryat (1834).

²¹² Marryat, Frederick (1792 – 1848), engelsk författare av äventyrliga sjöromaner.

²¹³ Cooper, J. F. (1789 – 1851), nordamerikansk romanförfattare, bekant för sina berättelser om Skinnstrumpa.

²¹⁴ Campbells, en skotsk aristokratfamilj, som bär hertigtiteln Argyll. Marx' makas farmor, Jeanie Wishart, härstammade från en av Skottlands äldsta baronfamiljer. Jeanies mor var en Campbell.

²¹⁵ De fyrtiofems uppror — nordvästra Skottlands uppror under Stuarts tronpretendent Charles Edward år 1745.

²¹⁶ Detta var en sällskapslek, som lektes av Marx och hans döttrar Laura och Jeanie. (Originaliet på engelska.)

²¹⁷ Martin Tupper (1810 – 1889), en på sin tid mycket läst engelsk skriftställare, ett mönster av platthet.

Er blomma: Lager.

Er färg: Rött.

Ert älsklingsnamn: Laura, Jenny.

Er älsklingsrätt: Fisk.

Er älsklingsmaxim: *Nihil humani a me alienum puto.*²¹⁸

Ert älsklingsmotto: *De omnibus dubitandum*²¹⁹.

(*Karl Marx som tänkare, människa och revolutionär*, Wien—Berlin 1928, s. 149 f., ty.)

---

²¹⁸ *Nihil humani a me alienum puto* (lat.) — Intet mänskligt är mig främmande.

²¹⁹ *De omnibus dubitandum* (lat.) — Man bör tvivla på allt.